

DR. TÓTH ISTVÁN

TOLLSEPRŰK

HOGYAN ÍRJUK?

HOGYAN MONDJUK?

PÉCS

1979

Előszó

2015. szeptember 19-én rendeztük érettségi találkozóinkat. 55 éve érettségiztünk a pécsi Széchenyi István Gimnáziumban. Osztályfőnökünk dr. Tóth István irodalomtanár volt, aki később a Tanárképző Főiskola Magyar Irodalom Tanszékén lett főiskolai tanár.

A találkozón Szabó László osztálytársunk bemutatta azt a két alkotást, amelyet Tóth István készített. Mindkettő stencilezett munka, gyűjteményes kötet:

Tollseprűk – Hogyan írjunk? Hogyan mondjuk? (1979) – 203 oldal

Villanások – Adatok Pécs-Baranya irodalmi életéből (1980) – 216 oldal

Kiadásuk néhai dr. Marton István ügyvédnek köszönhető, aki a Mecseki Ércbánya Vállalatnál (MÉV) dolgozott jogászként és módjában állt anyagilag támogatni a stencilezés költségeit. Mint a Pécsi Városvédő és Városszépítő Egyesület elnöke pontos névmutatót is készített mindkét kötethez. A korlátozott példányszámú kiadványok egyik párja Schultz Lászlóné nyugdíjas főnövéhez került, aki átadta Szabó Lászlónak, hogy alkalom adtán próbálja kiadatni, nehogy sorsuk zúzdában végződjön.

A tények megismerése arra az elhatározásra juttatott minket, hogy állást foglaljunk a kivételesen értékes tanulmánykötetek kiadása érdekében.

Sólyom László osztálytársunk közölte, hogy a kiadás költségeire anyagi fedezetet tud biztosítani. Olyan pécsi civil szervezetet

találtunk, aki városunkban a hagyományok ápolásában élen jár. Megkeresésünkre Vincze Csilla, a Civil Közösségek Háza igazgatója szívesen vállalta, hogy a szervezet legyen a felelős kiadó.

Köszönjük Neki és a kiadást kivitelező munkatársainak a két kötet elektronikus változatának valóra váltását, különösen Rimai Dávidnak a lelkiismeretes munkát. A technikai megoldás miatt kizárólag az oldalszám tér el az eredeti gépírásos szövegétől.

Ebben a formában könnyen eljutnak Tóth István egyedül állóan értékes írásai könyvtárakhoz, egyetemi kutatóhelyhez és érdeklődő olvasókhoz. Reméljük, hogy sokáig maradandó kincset jelent a magyar nyelv és irodalom művelőinek és minden érdeklődő pécsi és nem pécsi polgárnak.

Pécs, 2015.

a Pécsi Széchenyi István Gimnázium

1960-ban érettségizett, IV. a. osztályos diákjai

Dr. Tóth István

Tollseprűk

HOGYAN ÍRJUK?

HOGYAN MONDJUK?

Pécs, 1979.

AZ OLVASÓHOZ!

Beszélni nehéz! - írja Péchy Blanka hasonló című művében. Hozzátehetjük: írni, világosan, szabatosan és magyarosan fogalmazni talán még nehezebb. Helyesírási szabályaink is eléggé bonyolultak, nem mindenki tud eligazodni bennük. A külföldről érkező tudósításokban, idegen nyelvi fordításokban gyakran rekednek meg olyan idegen szavak, amelyek közlése hol szükséges, hol magyar szavakkal is kifejezhetőek volnának.

Ebben a nehéz nyelvművelő munkában nyújtott és nyújt jelenleg is segítséget a Dunántúli Napló olvasóinak a dr. Tóth István által írt több mint háromszáz tollseprűs cikk. E közlemények eligazítanak bennünket nyelvhelyességi és helyesírási problémáinkban éppúgy, mint a köznyelvi hibák feltárásában, a helytelen nyelvi hiedelmekben, babonákban. Éppen ezért a Dunántúli Napló Szerkesztősége szívesen adott helyt e cikkeknek, amelyekből a hogyan írjunk? Hogyan mondjuk? - kérdésekre adott válaszokon kívül gyakran szóetimológiai - történeti ismeretekre is szert lehetett tenni.

Már Lőrincze Lajos is igen ötletesnek, találónak tartotta a TOLLSEPRŰ rovatcímét. A tollseprű ugyanis nemcsak tollból való seprű, hanem a tollnak, más tollának a sepregetője is; olyan személy, aki író tollal végzi a tisztogatást.

És a Tollseprűnek tolla húsz év alatt bizony számtalan esetben söpört végig írásainkon, beszédeinken, a pécsi és baranyai utcák helytelen feliratain, a helyi és az országos nyelvi problémákon, a szaknyelvek idegenszerűségein az idegen szavak használatának gondjain.

Úgy érezzük, a Tollseprű írásait mindig a javítani akarás, édes anyanyelvünk szebbé, tisztábbá tételének nemes szándéka vezette. Még akkor is, ha néha csipetnyi attikai sóval hintette meg cikkei mondanivalóját.

A cikkek hatására jobban magunkévá tettük azt az igazságot, hogy a leírt, a nyomtatott szöveg kötelez,

felelősséget jelent. Fiataljaink igyekeznek gondosabban fogalmazni; többször kijavítják cikkeik szövegét. A pécsi utcákon többször eltűntették a helytelen kiírásokat, a rossz szövegezésű címtáblákat, boltfeliratokat. Ha nyelvhelyességi téren problémák adódnak, az iskolás diáktól az egyetemi tanárig, a komlói bányásztól a hivatalban ülőig gyakran fordulnak még ma is sokan telefonon vagy levélben a Tollseprűhöz - hol tanácsot kérve, hol javaslatokat, észrevételeket téve.

Mindez nemcsak lapunk e rovatónak népszerűségét és szükségességét igazolja, hanem azt is, hogy sokan vannak Pécsen és Baranyában, akik szívügyüknek tekintik anyanyelvünk ápolását, a nyelvhelyesség gyakran izgató kérdéseinek megoldását.

Az e kötetben közzétett tollseprűk korántsem adják a két évtized egész termését, csupán válogatások abból a szempontból, hogy elsősorban a jobban közérdekű, a kirívóbb, a ma is még időszerű nyelvi problémák kerüljenek a közvélemény asztalára.

Amikor a huszonegyedik évébe lépő Tollseprűnek további eredményes "söprögetést" kívánok, egyben olvasóink nevében is köszönetet mondok a Mecseki Ércbányászati Vállalatnak azért, hogy a különböző időpontokban megjelent tollseprűk javának megjelenését lehetővé tette.

Mitzki Ervin
a Dunántúli Napló
főszerkesztője

AZ ELSŐ TOLLSEPRÚBÓL

Szóból ért az ember, elsősorban anyanyelvének szavaiból. Szeretjük nyelvünket, mert elkísér bennünket a bölcsőtől a sírig. Egy-egy szóhoz öröm vagy bánat, könny vagy kacagás tapad. Oly szépen fejezi ki Csokonai Vitéz Mihály nyelvünk szeretetét:

"Magyar nyelv! Édes nemzetemnek nyelve! Teáltalad szólaltam meg legelőször, teáltalad hangzott először az én füleimbe az édes anyai nevezet, te reszketteted meg a levegőget, a mellyet legelőször szittam az én bölcsöm körül, s te töltötted be azt az én nevelőimnek, az én hazámfiainak, s az engemet szeretőknek nyájaskodásaival..."

Szép magyar nyelvünket akkor szeretjük igazán, ha ragaszkodunk nyelvünk helyességéhez, tisztaságához. Városunkban többféle mozgalom indult a tiszta, a szép Pécsért. Nyelvi szempontból is szükség van tisztogató munkára. Utcáink felirataink, falragaszaim, a különböző sajtótermékekben gyakran találunk nyelvileg helytelen, magyartalan, a szabatosság szabályai ellen vétő írásokat. Ezért indítja meg szerkesztőségünk új rovatát, amely hivatva lesz feltárni a városunkban található nyelvi helytelenségeket, hibákat.

MINDANNYIUNK FELELŐSSÉGE

Mindenféle számvetésnél elengedhetetlen, hogy visszatekintsünk a megtett útra, s rápásztázzunk a jövő lehetőségeire. Talán nem felesleges ezért, ha nyelvművelésünk helyzetével is foglalkozunk.

Bizonyos, hogy nyelvművelésünk állandóan erősödik. Értékes nyelvművelő kézikönyvek, szótárak jelennek meg. Tudósok tömege hajlik cédulái fölé, tájnyelvtérképek készülnek, kérdező levelekre válaszolnak a rádióban, a tévében, a szakfolyóiratokban, a napilapokban. Az Édes Anyanyelvünk c. folyóirat is eligazít kétségeinkben.

És mégis, mégis el kell szomorodnunk gazdag nyelvkincsünk elszürkülésén, elszegényedésén.

Ha valaki A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának három kötetét lapozgatja, nemcsak azon kell elcsodálkoznia, tudósaink hangyaszorgalma miként tud több mint 60.000 szó történetéről és eredetéről tájékoztatni bennünket, hanem azon is, hogy a szótár szócikkei közül az évszázadok során hány és hány töröl metszett, ízes magyar szavunk tűnt el. Könnyű erről meggyőződnünk, ha Arany Toldiját olvasgatjuk. De nemcsak a régi szavak lassú kikopását sajnáljuk, hanem azokat is, amelyeknek napjainkban kell elhullniuk. Csak két példát a sokból!

Vajon ki mer ma időszerű vagy alkalomszerű eseményekről írni, beszélni aktuális vagy aktualitás helyett. Így vagyunk a licenc szóval is. Hiába állapították meg az illetékesek, hogy ez megfelel a magyar szabadalom szónak, ugyan ki beszél ma már a szabadalmak felhasználásáról? Hallgassuk csak meg a felelősség elhárítás köntörfalazását, a személyt és időt rejtő álnyilatkozatokat, a bürokrácia még ma is bokros burjánzását, a tükörfordítások szolgálai megnyilatkozásait, a csikorgó szerkezetű mondatfűzéseket, a magyartalan hangsúlyt, a csúf kiejtést!

Kevés írónk mondhatná el magáról azt, amit Bartzafalvi Szabó Dávid több mint másfél évszázaddal ezelőtt leírt: "Mondhatom, hogy ugyan fürödtem az izzadságban, míg egy szót is ki tsináltam." Vagy idézzük Kazinczy Ferencet, aki Báróczi versfordításainak olvastán ezeket írja: "...még ismerem a helyeket, ahol édes szólása csudálgatásiban fel-felsikoltozám"?

De "hiába mindenha szándék", ha nem él valamennyiünkben az anyanyelvvél való gazdálkodás felelősségtudata. Nyelvünk tisztaságára ügyelni nem néhányak ügye; nemcsak a tanárok, a nyelvtudósok, a sajtó, a rádió, a tévé embereinek kizárólagos kötelessége, hanem mindannyiunk felelőssége. Köztulajdoni gonddal kell sáfárkodni anyanyelvünk értékei felett. Népünk öntudata nyilatkozik meg nyelvünkben, ápoljuk ezért azzal a féltő gonddal, ahogyan szereteteinket félteni, gondozni szoktuk! Anyanyelvünk dúsan megjutalmaz fáradságunkért. Nyelvünk, amelynek fennmaradásáért legnagyobbjaink küzdöttek, amelynek kincseit évszázadok munkájával igyekszünk feltárni – Kosztolányi Dezső szavait idézve – "úgy szeret bennünket, hogy mindenét nekünk adja, ami az övé, hiszen anyánk. Viszontszolgálat fejében mindössze azt kéri tőlünk, hogy mi is törődjünk vele egy kicsit.

Ez kötelességünk is. Gyermeki kötelességünk, hogy megtanuljuk anyanyelvünket.

SEPRŐ VAGY SEPRŰ?

Kedves levelet kézbesített számunkra a posta. Írója, anyanyelvünk szeretetétől áthatva megszívlelendő sorokat közöl: "Nekem minden kimondott vagy leírt szó fájdalmat okoz, ha divatból, nyegleségből vagy nemtörődömségből szándékosan tépdési nyelvünk fájának ékességben és kifejező erőben gazdag lombjait. Tudom, hogy - mint e világon minden - nyelvünk is örökös fejlődésben, átalakulásban van. De ez a fejlődés szépítő, javító legyen! Ne könnyelmű tékozlói, hanem lelkiismeretes ápolói legyünk édes, szép anyanyelvünknek!"

Örömmel közöljük e sorokat, mert biztosra vesszük, hogy sokan gondolkodnak hozzá hasonlóan. Olvasónk levelében említ egy problémát is: "Valahányszor szemem elé kerül a Tollseprű, mindannyiszor felvetődik bennem a kérdés: vajon helyes-e ennek a seprű szónak az "ű" betűje? Nem jobb-e a seprű helyett a seprő? Van-e a magyar nyelvben igéből főnevet képező ű hang? Ha nem mondhatjuk: keverű, heverű - a kever, a hever igéből képezve, miért lehet akkor a seper igéből seprű főnevet képezni? Előre hallom a választ: azért lehet, mert a Magyar Tudományos Akadémia a seprű szót helyesnek tartja. De az is lehet, hogy nem az Akadémia téved, hanem én."

A felvetett sok kérdésre fordított sorrendben válaszolunk. Eláruljuk kedves olvasóinknak: ebben az esetben nem az Akadémia téved. Az Akadémia kiadásában

megjelent A magyar helyesírás szabályai c. mű 1959-es kiadásában a következőket olvashatjuk: seprő = alja valaminek; seprő = aki seper, a havat seprő emberek; de: kéményseprő, utcaseprő, seprű v. söprű = tisztító eszköz.

Van tehát seprő is meg seprű is: más-más értelemben. Egyes vidékeken ugyan a must alját is seprűnek, illetőleg a tisztító eszközt seprőnek mondják, de éppen ezért kell ilyenkor az Akadémiának rendet teremtenie: az egységes köznyelv biztosítása végett.

A seper, söpör ige a csuvasos jellegű török nyelvből már a honfoglalás előtt került hozzánk; megfelelőt /pl. süpür/ megtalálhatjuk a csagatáj, az úz, a kipcsak és más szibériai típusú nyelvekben. A söprű, seprő szó először az ún. Beszterczei szószedetben szerepel a XV. sz. első felében. Később kódexeinkben is előfordul. Így az Ehrenfeld-kódexben / a XV. sz. második negyedéből! / seprewket, az 1466-ból való Müncheneri-kódexben: sepröckel-t olvashatunk. "A szemetec seprűvel sepertetnec" - írja Comenius Ámos 1673-ban. Bod Péter pedig 1746-ból való lexikonjában említi: "A házat seprűvel megseprük."

Az elmondottakból látható, hogy a seprű szavunk nem új keletű szó. Bár eleinte a seprő szóval együtt fordul elő, később értelmük megváltozik. A söprű vagy seprű személtakarításra szolgáló eszköz lett, míg a seprő egyrészt sepréssel foglalkozó személyt, másrészt a mustnak, újbornak alját jelenti. A söprű, seprű önálló főnév, amelyből igét képezhetünk: seprűz, kiseprűz, megseprűz. A seprő szó a seper igenek folyamatos melléknévi igeneve is, amelyet gyakran használtunk főnévi értelemben: utcaseprő, kéményseprő.

Bizonyos, hogy a kever, hever igékből nem lehet új végű főnevet képezni. A seper-ből sem lehet. De nem is kell. Nem

minden főnév képződik igéből. Igen gyakran főnévből képezünk igét, miként azt az előbb említett söprűz ige is bizonyítja.

ÉDES ANYANYELVÜNK

A könyvnapri könyvek közül is kiemelkedik Lőrincze Lajos: Édes anyanyelvünk című kötete. Benne a Rádióban elhangzott nyelvművelő előadásokat élvezheti az olvasó, akit érdekelnek drága kincsünknek, édes anyanyelvünknek a kérdései. Mivel pedig anyanyelvünk alapos ismerete és helyes használata ma már általános követelmény, bizonyára sokan lesznek, akik ezt a Lőrincze szerkesztette értékes munkát családi könyvtáruk részére megvásárolják.

A mű könnyed stílusban, de tudományos igényvel fogalmazott cikkei, színes, cselekvő előadásban tárják elénk a mindennapi élet nyelvi problémáit. Népünk kulturális forradalmának eredményeként ma sokaknak kell a hivatali és a társadalmi élet különböző helyein bekapcsolódnuk a közművelődésbe.

A több mint 500 lapos könyv 12 fő részre oszlik. Az első rész az anyanyelvi ismeretszerzés fontosságára, módszerére figyelmeztet, majd a legújabb nyelvjárás-kutatási eredményekről tájékoztat. Megismertet bennünket nyelvművelésünk nagyjainak /Kazinczytól Kosztolányi Dezsőig / értékes munkásságával. Amit a jó magyar ejtésről tudni illik, az új magyar helyesírás fontosabb szabályai, a tulajdonnevekkel kapcsolatos sok-sok nyelvi érdekesség színesíti, ízesíti a művet. Igen sok cikk foglalkozik a nyelvhelyesség időszerű kérdéseivel, a szép magyar stílus követelményeivel, illetőleg stílusunk szeplőivel.

A kötet befejező cikkében Ferenczy Géza az anyanyelvi

önművelés útjáról-módjáról tájékoztatja azokat, akik jobbítani, szebbíteni akarják a maguk egyéni nyelvhasználatát. A cikk szerzője elsősorban legnagyobb íróink, költőink műveinek, népköltészeti alkotásainak minél behatóbb megismerését és elemzését szorgalmazza. Melegen ajánlja az új Értelmező Szótár és a különböző tájszótárak tanulmányozását is. A helyes és szabatos fogalmazásnak, a magyar nyelv rendszerének, nyelvtani törvényeinek és az új magyar helyesírás szabályainak elsajátítására az utóbbi időben több, igen értékes mű jelent meg. Ezek közül csak egy-kettőt idézünk: Temesi-Rónai-Vargha: Anyanyelvünk, Lőrincze: Nyelvművelő, Deme-Tompa: Magyar nyelvhelyesség, Lőrincze: Iskolai nyelvművelő, Szemere-Szende: Magyar nyelvtan, Rácz-Takács: Kis magyar nyelvtan, Terestyéni: Nyelvtan - stílus-szónoklás.

Ezek a művek - ideértve természetesen Lőrincze címbeli művét is - kiválóan alkalmasak az egyéni tanulásra is. Fogadjuk meg Kodály Zoltán tanácsát: "Tanuljunk tehát, hogy világosan meg tudjuk mondani, mit akarunk, hogy jobban, pontosabban, szebben tudjuk kifejezésre juttatni gondolatainkat, érzéseinket."

PÁR SZÓ A HELYESÍRÁSI TANÁCSADÓ SZÓTÁRRÓL

Aki az Akadémia által kiadott A magyar helyesírás szabályai című művet lapozgatja, gyakran bosszankodik azon, hogy annak szótári részében éppen a keresett szó hiányzik. Aztán sokszor sok mindent nem ért meg benne az ember. A szótári rész közli például a mezeieger szó egybeírását. Ezen az alapon a mezei vad is egybeírható lenne, ha az új szótár fel nem világosítana bennünket a különírásról. Vagy itt van például a vajás kenyér. Mindenki azt hihetné, hogy ennek a mintájára a vajás kiflit is így kell írni, mert

hisz itt is jelzős kapcsolatról van szó. Nos, eláruljuk, hogy ha a vajjas kiflit különírjuk, az vajjal megkent kiflit jelent, míg az egybeírt vajaskiflin vajjal sütött kiflit kell értenünk.

Se szeri, se száma azoknak az eseteknek, amelyekben állást foglal a Helyesírási tanácsadó szótár. Bár a magyar helyesírás szabályait összefoglaló akadémiai kiadvány alaptörvénye helyesírási gyakorlatunknak, a mindennapi életben gyakran előfordul, hogy egy-egy szónak leírásakor nincs idő a megfelelő szabály kikeresésére, s ezért csak a szótári részt nézzük meg. Ha pedig ott sem találjuk meg a keresett szót, bekövetkezik a helyesírási bizonytalanság. A most kiadott tanácsadó szótár is közöl ilyen esetet. Így például a budapesti Keleti pályaudvar éppen négyféleképpen írható le, s mindegyik forma védhető. Ha földrajzi névnek fogjuk fel: Keleti-pálya - udvar írható. De írhatjuk így is: Keleti Pályaudvar, ha intézmény, vagy hivatal voltát tartjuk szem előtt. Írhatnánk mindkét szót kis kezdőbetűvel is, ha köznévi megjelölésnek tekintenénk: a keletre menő vonatok pályaudvara. S végül írható Keleti pályaudvarnak is, ha Keleti elnevezésű pályaudvarnak tartjuk.

Az ilyen és hasonló esetek eldöntésére hasznosan forgatják az új helyesírási szótárt a nevelők, az írók és szerkesztők, a kiadói és nyomdai dolgozók egyaránt. Ez a munka elsősorban a magyar köznyelv helyesírási szótára kíván lenni. És bár a mű mintegy 80.000 adatával támpont a magyar és idegen szók, a tulajdonnevek, az összetételek és szókapcsolatok írására, elválasztására, mégsem törekszik teljességre. Célját tekintve a mű bevezető része ezeket írja: "A Helyesírási Tanácsadó Szótár - mint címe is utal rá - akadémiai szintű tanácsokat ad az egyes szóalakok leírására, azoknak, akik a helyesírás egységét többre becsülik az ingatag egyéni ízlés, vagy akár logika sokféleségénél."

Mindezt értjük, helyeseljük. Csak azt nem, miért kell a most megjelent mű címének mind a három szavát nagy kezdőbetűvel írni. Az akadémiai szabályzat ugyanis 135. pontjában azt rendeli: "A könyveknek, költői műveknek, értekezéseknek, cikkeknek stb. címében általában csak az első szót írjuk nagy kezdőbetűvel." Igaz, csak általában!

A MŰVÉSZET NEVÉBEN?

Jó néha bepillantani a művészet rejtelmeibe. Különösen izgalmas a filmművészet. Sokan érdeklődnek egy-egy beígért film keletkezése, forgatási érdekességei iránt. Mi is ezt tettük, s megvettük a Film, színház, muzsika című lap legújabb számát.

Élvezettel olvastuk az első cikket, amely az évad színészsikereiről számol be. Demeter Imre, a cikk írója képből és Színes szavakban szépíti elénk Tolnay Klárit. Bármennyire is nagy művésznő valaki, s Tolnay Klári valóban az, mégsem szabad annyira teletömjénezett, agyondíszített szóhalmazzal, szószaporítással szédíteni a szegény olvasókat, mint ahogy azt a szerző szereti tenni. A cikkből megtudjuk például a következőket: Tolnay Klári "csillogott, vibrált Diána szerepében, sziporkázott, magától értetődő humorával gyönyörködtetett, s rendkívüli színészgyéniségét adta a "Varjú doktor" nőalakjához."

Nem tudjuk milyen az a "magától értetődő humor", illetőleg magától nem értetődő humor. De azt sem értjük, hogy Tolnay Klári miért adogatja színészgyéniségét egy-egy darabban, holott elég lenne, ha csak művészi módon játszanék egy-egy szerepben.

Megtudjuk azt is a művésznőről, hogy "Ljuba alakjában

harmonikus diszharmóniában ötvöződik az elvesztett álmok és szépségek szomorúsága az elavultat, a tehetetlenséget leleplező öniróniával."

Szavak, szavak, szép szavak. Mi mégsem tudjuk, hogy milyen lehet az a "harmonikus diszharmónia", mint ahogy azt sem hisszük el a művésznőről, hogy "remekműveket alkotó színésznő." Bár minden csodálatunk és elismerésünk a művésznőé, mégsem tudunk arról, hogy regényeket, drámákat, vagy más mesterműveket alkotott volna. Feltételezhetően a szerző az "alkotó" szót összecserélte az "alakító" kifejezéssel. De milyen csekélység ez ilyen bugyborékoló, szivárvány-stílus mellett!

Egy másik cikk a Balaton mellé röpít el bennünket. Megtudjuk, hogy itt, a Szigligettől Keszthely felé vezető műúton forgatják Mikszáth Kálmán Noszty fiú-ját. A cikk szerzője Geszti Pál szerint a forgatás helyétől balkézre "vagy három kőhajításra emelkedik a Királyné Szoknyájának zöld bársonnyal bevont oldala, - lábánál a fodrozó szélben, könnyedén lebbennek a szőlővenyigék levelei."

Még azt megértjük, hogy a Királyné Szoknyája is alkalmazkodik a mai abroncsos divathoz, de azt már kevésbé, hogy a szőlő venyigének levelei vannak. Nem kell agronómusnak, még-csak szőlősgazdának sem lenni ahhoz, hogy valaki tudja: a venyigének nincsenek levelei, mert a tőkéről levágott száraz vesszőt nevezzük általában venyigének.

Igaz, Babits Mihály egyik szép versében, az Őszi pincézés-ben szintén elvéti e szót:

"A nap ocsúja most csorog;
piros levél a venyigén."

De hát Babits költő volt. Azoknak pedig állítólag

mindent szabad.

MEGSEPRÚZÓM A TOLLSEPRÚT

A kettések lázadása az"egyesek" ellen.

Nagy lelkesedéssel és elmélyedéssel olvasom a Tollseprű cikkeit a magyar nyelv tisztogatása érdekében. Legnagyobb kincsünk ugyanis nyelvünk, amelyet szép tisztaságában kell utódainkra átörökítenünk. Csak helyeseltem az idegen szavak elburjánzása miatt irt egyik utóbbi cikkét is /D.N. jún.29./ Találtam benne azonban egy megismétlődő kifejezést, amit nem hagyhatok szó nélkül oly kitűnő tollú nyelvésznél, mint amilyen Dr. Tóth István jogász és tanár. "Egyesek véleményéről" és "egyes szülőkről" ír. Viccesen azt kérdezhetnők: és mit szólnak hozzá a kettések?

Mindkét esetben magyarosabb és helyesebb lett volna az "egyes"-t "némely"-lyel helyettesíteni, mert az "egyes" a német einzeln-nek szószerű fordítása, és használata a magyarban szemenszedett germanizmus. Legtöbbször el is hagyható. Napjainkban azonban harsog tőle a rádió és televízió; a hivatalos nyilatkozatok és az újságcikkek nyakra-főre használják. "Megyénk községeiben befejezték az aratást". Így hangzik szépen magyarul, és csak felesleges fontoskodás azt írni, hogy "Megyénk egyes községeiben befejezték az aratást." Valaki azt vethetné ellen, hogy az "egyes"-sel azt akarták kifejezni, hogy nem mindenben. Akkor azonban így kellene írni: "Megyénk majd mindegyik községében befejezték az aratást." Egyébként jó volna, ha minden magyar oly helyesen beszélne magyarul, mint Tóth István.

A pécsi barackról irt cikkéhez /D.N. júl.20./ még azt

jegyzem meg, hogy kimaradt belőle az itt leggyakrabban használt variáns. A baranyai és pécsi magyarok nem barackot, hanem baracot mondanak, vagyis itt is igyekeznek elkerülni a mássalhangzó torlódást, ami a magyar nyelvre jellemző törekvés.

Csekey István

"EGYESEK" VÉDELME

Több mint egy éve jelennek meg a Dunántúli Naplóban a tollseprűk. A nyelvhelyességi cikkek nyomán keletkezett viták, az egyszerű komlói bányászok levelei és az egyetemi tanár "seprűzése" annak bizonyítéka, hogy társadalmunknak szinte minden rétegében megtaláljuk már a nyelvi igényességet, a helyes magyar beszédre, írásra törekvést. Örvedetes, hogy sokan szeretnének világosan, szabatosan, jó magyarsággal írni, de nem tudják, hol követnek el hibát, mikor botránkoztatják meg a helyes nyelvérzékűeket. Éppen ezért még sok tollseprűzésre van szükség, amíg a diákok beszéde nem lesz magyartalan, a hivatalnokok fogalmazása homályos, a kutató tudósok stílusa bonyolult, s a napisajtó munkásai is jobban ügyelnek a nyelvhelyességre.

A nyelvhelyességre ügyelni nemcsak a nyelvészek, a tanárok feladata, hanem mindenkié, aki szereti édes anyanyelvünket. S mivel néha a tollseprűben is akad tollseprűzni való, hálásan fogadjuk, ha egyesek egy-egy hibára felhívják a figyelmünket. Ezért örültünk dr. Csekey István ny. egyetemi tanár, Pécs kiváló polihisztora bírálatának is, amelyben "megseprűz" bennünket az "egyes" szó használatáért. Valóban igaz: utóbbi időben mind-gyakrabban használják az "egyes" szót a "némely" helyett.

A magunk részéről azonban feleslegesnek tartjuk a kis vadakra sörétezést, amíg nagyobb szarvashibák is akadnak. Nem kell mindig azt hinnünk, hogy egyes magyar nyelvi sajátosságoknak átalakulása, ill. gazdagodása káros idegenszerűség. Nyelvünkben pl. eredetileg sem határozott /a, az / sem határozatlan /egy/ névelő nem volt: megjelenésüket mégsem tekintjük nyelvünk germanizálódása jelének. Nem germanizmus az "egyes" szó használata sem. Néha az "egyes, egyesek" újszerűbben, üdébben hat a "némely"-nél. Az említett példa ez volt: "Megyénk egyes községeiben befejezték az aratást." Úgy érezzük, hogy az e helyett ajánlott mondat: "Megyénk majd mindegyik községében befejezték az aratást." - többet mond az előbbinél. Az első mondat "egyes" számjelzője inkább helyettesíthető a "néhány" szóval, mint a "majd mindegyik"-kel. E szó használatára akkor kerülhet sor, ha a megyében csaknem mindenütt befejezték már az aratást. Az "egyes" szóval éppen ellenkezőleg arra mutatunk rá, hogy néhol, egy-két községben fejeződött csak be az aratás.

Az "egyes" szó védelmére meg kell még említenünk, hogy szerte az országban használják. Csak néhány példát kiváló nyelv művelőink írásaiból! - Kosztolányi Dezső írja egyik cikkében: "Egyesek túlon túl sötéten ítélik meg nyelvünk mai állapotát". /A Pesti Hírlap nyelvőre, 11. lap/ Balassa József A nyelvek élete c. művében /1938./ írja: "Ha az egyes nyelvek történetét vizsgáljuk, mindegyik más-más képét mutatja az idegen szavak átvételének." /62. lap/

Átnéztük az utóbbi évek során kiadott magyar nyelvtan- és nyelv művelő könyveket is. Az "egyes" szó használatának olyan bőségszarujára bukkantunk, hogy fő érvül már csak az általános zsinórmértékre, a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelent A magyar helyesírás szabályai című, 1959-es kiadású műre hivatkozunk. Ennek a 41., 42., 59., 64., 104., 116. pontja így kezdődik: "egyes /szavak/ stb."

Végső véleményünk: ne tegyünk túl az Akadémián!
Használjuk nyugodtan ezután is az "egyes, egyesek " szót!

KÖZNYELVI HIBÁK

Mindennapi szóhasználatunkban gyakran akadnak olyan szavak, kifejezések, amelyeket - bármily sokan is használják - helyettesítenünk kell. Itt van mindjárt a kell szó múlt idejű alakja: a kellett. Igen sokan így ejtik: kelletett. Például: Végül is el kelletett mennünk. Egyszerűbben és helyesen így hangzik ugyanez: Végül is el kellett menni. Szokták még használni Pécsen és Baranyában egyaránt a kelledjen felszólító módbeli alakot is, a kelljen helyett.

Nem helyes, ha így írjuk, vagy mondjuk: A kabát kész van, de a nadrág még nincs kész. Helyesen így mondjuk: A kabát készen van, de a nadrág még nincs készen. Még jobban helyteleníthető, ha valaki a ruhát készre csinálja. Ehelyett inkább az elvégzi, befejezi igét használjuk.

A napokban valaki elcsípett az utcán és megkérdezte: a hajtat műveltető igét hosszú t-vel /vagyis két t-vel/, vagy rövid t-vel /vagyis egy t-vel/ kell-e írni. A magyar nyelv a műveltető igét -at, -et, vagy -tat, -tet képzővel fejezi ki. Az említett esetben -at képzővel fejezzük ki a műveltető igét. Ezért a t végű igénél ne írjuk két t-vel a műveltető igét: sejtett, bonttat, érttet, hanem helyesen ekként: sejtet, bontat, értet. Helytelen, ha a német nyelvet utánozva a hagy vagy enged igét használjuk műveltetésre. Nem helyes ezért: el hagyja hozni: elhozatja; sejtetni engedi: sejtet. Még rosszabb, ha a műveltető igéhez tesszük a hagy, enged igét: sejtetni

engedi, nem hagyja magát félrevezetni.

Közbeszédben és írásban gyakran elkövetett hiba, hogy az -e kérdező szócskát a nem tagadó szóhoz, vagy egy igekötőhöz függesztik. Például: Nem-e volt itt? El-e ment? Helyesen: Nem volt-e itt? Elment-e?

Egyes esetekben, ha a mondatban nincs állítmány, a kiemelt másik mondatrészhez csatolhatjuk a kérdező szócskát. Mondhatjuk tehát így: Töprengök, megtegyem-e, nem-e. Ugyanígy mondhatjuk: ilyen csonka mondatban is: Megteszem. - Meg-e? - Nem megyek el. - Nem-e?

Ha már a tagadó szóknál tartunk érdekes említenünk a magyar nyelvnek azt a meglepő sajátosságát, hogy nyelvünkben a kettős tagadás nem jelent állítást. A senki, semmi, sehol névmások után mindig a tagadó sem, se szócska következik, Például: Senki sem volt itt. Semmit sem láttam. Sehol se találtam.

Ha a nem szócskával kezdjük a mondatot, hármas tagadás is következhet egymás után. Nem volt itt senki sem. Barátomat nem találtam sehol sem. A harmadik tagadás azonban el is maradhat. Helyes így is: Nem volt itt senki. Barátomat nem találtam sehol.

Egyik olvasónk kérdezi: Mi a különbség a volna, lenne szavak között? A volna a van ige, a lenne a lesz ige feltételes módja. A volna tehát a jelenre, a lenne pedig a jövőre vonatkozik. A mai nyelvhasználat azonban nem nagyon tesz különbséget a kettő között. Használatukat néha a jóhangzás dönti el. Kedves olvasóinkra bizzuk a döntést, melyik helyesebb, illetőleg jobb: Szeretnénk, ha több pénzünk volna. Vagy: Szeretnénk, ha több pénzünk lenne.

BESZÉLJÜNK BECSÜLETESEN!

Sokan szeretnek cikornyásan, sallangosan írni. Az ilyen emberek két vagy több szóval, illetve két vagy több mondattal fejezik ki azt, amit egy szóval vagy egy mondattal fejezhetnénk ki. Főleg akkor alkalmazzák ezt a szószátyárkodást, amikor kis dolgokat hangos szólamokkal akarnak felfűjni. A mondanivaló nagyítására való törekvés felesleges szavakat csempész be a mondatokba.

Gyakran a divat kap fel egy-egy fokozó jelzőt, hogy azután elkoptatva kivesse később nyelvünk szókincséből. Ezek a régebben rosszalló értelmű szavak elveszítik eredeti jelentésüket, s néha helyeslő túlzó jelzőkké válnak. Így például: irtó szép ruháról, rém cuki kislányról, bomba üzletről, állati okos emberről beszélnek egyesek. Ha valaki nyert a lottón vagy totón, annak disznó szerencséje akadt, s utána bizonyára bődületes sikere lesz.

A régi, szenzációra éhes sajtó hemzsegett az olvasók érdeklődését felcsigázó túlzásoktól: világraszóló botránnyról, velőtrázó sikoltásról, vérfagyasztó látványról harsogtak a címszavak.

A felesleges szószaporításra azonban ma is akad példa. Az elmúlt napokban olvastunk egy olyan autószerencsétlenségről, amikor két ember nyomban szörnyethalt. "Óvatosabban vezessünk! Ez most minden ember közös véleménye!" - figyelmeztet a sajtó. Az előbbi esetben a nyomban szó, az utóbbiban a közös jelző felesleges. A mondatok e szavak nélkül is szabatos értelműek maradnak.

Ugyanígy felesleges Szahara sivatagról beszélni, mert Szahara a sivatag arab neve. Szófelesleggel mondjuk: holttetem

/elég a tetem is/, ősbemutató /jobb így: első bemutató/, dóm-templom /elég a dóm is/. Pongyola stílusra vall, ha valaki homályos ködről ír, halálos gyilkosságot említ, kaotikus összevisszaságról fecseg és elsőrendű jó minőséget ajánl. Ma már divattá vált a "minőségi áru" kifejezés - jó értelemben. Pedig előfordulhat néha az is, hogy valaki rossz "minőségi árut" vásárol. Ezért célszerű lenne az áruk minőségének jelzése is.

Írjunk, beszéljünk egyszerűbben, szabatosabban! Miért kell a vitát, megbeszélést, tárgyalást "folytatni"? Elegendő: vitatkozni, megbeszélni, tárgyalni is. A félbeszakított, abbamaradt vitát, megbeszélést, tárgyalást természetesen lehet folytatni, ha szükséges. Felesleges a hibás értelmű szövegen "módosításokat tenni, eszközölni". Elég, ha csak módosítjuk néha a szöveget. Nem helyeselhetjük, hogy valakit az igazgatói teendők "ellátásával" bíznak meg, mert elegendő, ha csak az igazgatói teendőkkel bízzák meg. Az is helytelen, ha az igazgató "személyes" vezetésével vesznek részt a dolgozók a termelési értekezleten, mert az igazgató jelenlétét úgyis észrevesszük, ha ő vezeti az értekezletet.

Ma mindenki mindenkinek: Fiam! Telítve van nyelvünk zsargon ízű kifejezésekkel: Na, mondd már! - Most mondd! - Mire fel? - Fényes egy pofa ez a fiú, de mégsem az én esetem! - Ez a heppje! - Marha jó eset volt! - Hiába adják a bankot! - Stb.

Ha így haladunk, szép magyar nyelvünk szavainak tönkretetésével, édes anyanyelvünk helyes kifejezéseinek kitekerésével, lassan hazánk valóban nyelvi tekintetben a mosoly országa lesz, vagy ahogy egy mai huligán "leszögezné": tiszta röhej lesz nyelvünk!

ERRŐL IS BESZÉLNI KELL!

Egyik barátom négyéves unokája hazatérve az "ovi"-ból, olyan vaskos tréfát mesélt el nagyapjának, hogy annak tátva maradt a szája a csodálkozástól. Valóban, gyakran előfordul, hogy a legkisebbek a nagymama, a nagypapa füle hallatára olyan biológiai "szakkifejezéseket" használnak, amelyeknek legtöbbször nem is tudják az értelmét, de mondják, mert így hallották az utcán, az óvodában vagy éppen az iskolában, s egyikük sem akar lemaradni a másiktól.

Sajnos, nemcsak a gyerekekkel vagyunk így!

Lassacskán mindennapi szókincsünkbe is beférkőznek olyan kurta, durva, furcsa szavak, amelyeket régen csak bizalmas körökben ejtettek ki néha. Balassi Bálint nyers és véres korban élt, s mégis amikor valamiféle illetlenséget közöl leveleiben, azt titkos írással teszi, nehogy mások ízlését, erkölcsét rontsa vele. Petőfi felesége kedvéért még az egyszerűbb szitkozódásról is lemondott. A modern irodalomban is lehet helye egy-egy keményebb szónak, de ami ma meghonosodóban van egyes helyeken, arra azt szokták mondani, hogy nem tűri a nyomdafestéket.

Ma már szinte "sikk" így beszélni nemcsak az óvodákban, az iskolákban, a serdülők körében, hanem a színpadokon, a hivatalokban, a munkahelyeken, a társas találkozókban is. Lassan mindenki hasonul környezetéhez, nem akar "lemaradni", s közben elfelejti, hogy e szavak, bár kétségtelenül nyelvünk ősi rétegéhez tartoznak, mégis

állandó emlegetésükkel a beszélő szókészletének szegénységét takarják.

Ugyanez vonatkozik a káromkodásokra is, amelyek állítólag azért váltak annyira népszerűkké, mert kimondásukkal könnyítettek magukon a káromkodók.

Annyira elburjánoztak társas együttélésünkben e durva, csúnya szavak, hogy a Hazafias Népfront Pécs városi Bizottságának elnökségi ülésén többen is méltán tették szóvá elharapódzásukat. Nem erkölcsöszködés, szemérmeteskedő szemfogadás az, ha valaki például a vonaton utazva visszautasítja az ilyen hangoskodók beszédét.

Hogy miért csúnyák a "csúnya" szavak, egy most megjelent rendhagyó illemtani könyv, Gyenes István: Mi illik, mi nem illik? című munkája is tárgyalja. Örvendetes, hogy e hasznos könyvecske nem a régi ceremóniás világ ál etikett szabályait ismerteti. Bevallott célja: gondolatokat kelteni az emberi kapcsolatok rendjében.

Gyenes Istvánnal együtt valljuk: a csúnya szavak szegényítik szókincsünket, s legtöbben éppen szókészletük szegénysége miatt használják unos-untalan. Nyelvi műveltség kérdése, ki milyen szavakat használ, s e téren élen kell járnia az irodalomnak, a sajtónak éppúgy, mint más intézményeknek. Nem az kerül közelebb a fiatalokhoz, aki mindenáron hajhássza "egyes" fiatalok zsargonját, hanem az, aki feltárja édes anyanyelvünk bőségszaruját, a rokonértelmű szavak garmadát, szavaink csodálatos zeneiségét, szépségét.

VAN-E KERET?

Mindennapi életünk egyre inkább gyorsuló üteme nem mindig teszi lehetővé, hogy beszédünkben, írásainkban választékosan, változatosan fejezzük ki magunkat. Úgy véljük mégis, megengedhetetlen és szép magyar nyelvünk erős szűkítését, szegényítését jelenti, ha az írók, újságírók, színészek és szónokok, hivatalos egyének alkalmi vagy hivatalos megnyilatkozásaikkor minduntalan azonos jelzős kifejezéseket, főneveket használnak.

Ilyen nyelvszegényítő jelzőnk: a döntő, a hatalmas és a fantasztikus. Ma már nemcsak döntő többségről beszélünk, hanem döntő fontosságú ügyekről, döntő bizonyítékokról, döntő fordulatról, döntő lépésről és szinte minden döntő, ha nem jut az író, a beszélő eszébe más jelző.

De ugyanígy vagyunk a hatalmas jelzővel is. Helyes, ha valaki a Szovjetunióról azt mondja, hogy hatalmas, mert valóban az, de hogy a siker, az összeg, az épület, a beruházások, a pihenés, az alkotás, sőt még a verejték is hatalmas legyen, erős nyelvszintelenedés jele. Pedig e Magyar Nemzet egyik számában Tarján Imre így kezdi riportját: "A ringwägeni ipariskola hipermodern termeiben halkan zúgnak az erősítők, és hatalmasan verejtékeznek a tolmácsok." A hipermodern idegen szó használatát talán még megbocsátanánk a tudósítónak, de a hatalmas verejtékeket aligha lehet elnéznünk.

Nemcsak a nők, hanem a férfiak is mindinkább rászoknak a fantasztikus jelző túlzott használatára. Nálunk nemcsak egy Jókai regény fantasztikus, hanem Gina Lollobrigida játéka is, barátnőnk képtelen ruhája, egy hihetetlen újsághír és egy bődületesen buta ember is inkább fantasztikusan az, mintsem

egetverően ostoba.

Igazat kell adnunk olvasónknak, aki ezt írja: "Már nincs se mokány, se kuruc ember, nincs fenelegény, se kemény fickó, se katonás viselkedés, se határozott modor; nincs helyrelegény se, mint ahogy nincs helyreleány, helyreasszony, se tűzről pattant, se kardos menyecske."

Valahogy így vagyunk az utóbbi évek egyik leggyakoribbá vált szavával, a "keret" szóval is. Már nemcsak a képeket rakják keretbe, hanem ha valamilyen gazdasági beruházásra nincs pénz, egyszerűen kijelentjük: Nincs rá keret. Manapság az érettségi találkozók, megemlékezések, különböző rendezvények is "ünnepélyes keretek között" történnek. Sőt néhol öltik is a keretet! Nemrégiben olvastuk a következő mondatot: "Az idegen nyelvek tanulásának szüksége az idén szélesebb kereteket öltött." Ez a mondat egyszerűbben így is hangozhatnék: "Az idegen nyelveket az idén egyre többen tanulták."

Egyik olvasónk, balatonlellel nyaralása közben figyelte meg, és küldötte el számunkra a következő, valóban bekeretezésre kívánczó címtáblaszöveget: "Balatonlellel F. M. Sz. keretén belül működő létrányi szőlőtermesztési szakcsoport őstermelői borkimérésre." A cím csak ezért nem hosszabb, mert nem fért be a keretbe.

Egy másik olvasónk a pécsi piactereken olvasható táblákra hívja fel a figyelmet: "A piac területén csak őstermelői igazolvánnyal lehet árusítani!" Dehogynem lehet igazolvány nélkül árusítani, csak nem szabad! A szöveg fogalmazója a lehet és a szabad közötti értelmi

különbséget tévesztette össze.

MELYIK A HELYES?

Egyik kedves olvasónk, Rapcsák Károly felveti a kérdést: helyes-e az egyes verskötetek címe: Petőfi összes versei, Ady Endre összes költeményei? - Helyesebb-e az összes szó után egyesszámot használni ekként: Csokonai összes verse?

Mielőtt a kérdésre felelnénk, előbb azt a nyelvi szabályt kell említenünk, amely szerint nyelvünkben a mennyiséget kifejező jelzők után a jelzett szó általánosságban egyesszámba kerül, mint pl. ebben a mondatban: A gimnázium két osztályába sok tanuló jár. Vagy: Minden ember halandó. Ezekben a mondatokban a két, sok, minden számjelzők után a jelzett szó egyes számba került.

A minden jelzővel azonban néha kivételt kell tennünk, mert néhány szerkezetben a többesszám használata állandósult. Ezért szoktuk így mondani: Minden körülmények között elmegyek. Shakespeare minden idők legnagyobb drámaírója. Szóösszetételeinkben is akadnak hasonló jelenségek: háromkirályokról, mindenszentek napjáról beszélünk.

Amilyen ingadozás észlelhető a minden mennyiségi jelzővel kapcsolatosan, ugyanolyan a bizonytalanság az összes, némely és a többi jelző után. Többesszámot szoktunk mondani, ha pl. valaki megveszi József Attila összes verseit. Nem hibáztatható tehát, ha valaki a hagyományok alapján az előbb említett esetekben többesszámot használ, de helyesebbnek és magyarabbnak

véljük, ha a többi mennyiségjelzős szerkezethez /és nem szerkezetekhez/ hasonlóan az ilyen esetekben is egyesszámot használunk.

Vannak olyan esetek, amikor az összes szó teljes, egész értelemben fordul elő. Például: összes bevétel, összes jövedelem. Ilyenkor csak az egyesszám használata helyes. Mivel pedig az összes szó német hatásra terjedt el nyelvünkben, leghelyesebb, ha használatát - hacsak lehetséges - kerüljük.

Mindenesetre ne írjunk, beszéljünk ekként: "Az értekezleten az összes dolgozók némely vezetői kivételével jelen voltak". Helyesen ez a mondat így hangozhatná: "Az értekezleten némely vezető kivételével az összes dolgozó /helyesebben: valamennyi/ jelen volt."

Ezért nem lesz hiba, ha a Színház téri elővételi jegypénztárban a pénztáros nem az összes bevétellel számol el, hanem csak az egész bevételéről. És még helyesebb lenne, ha mindez nem az elővételi jegypénztárban történnék, hanem a jegyelővételi pénztárban, mert bizonyára nem a pénztárt árusítják elővételen, hanem a jegyeket.

Sokat vitatkoznak az -ó, -ő képzős melléknévi igenevek többes számáról is. A vita akörül van, használjunk-e ezeknél a szavaknál a többes számban kötőhangzót, vagy sem. Melyik helyesebb: sokat sejtetőök vagy sejtetőek, mindenkit bántóok vagy bántóak, a tények előremutatók vagy előremutatóak?

Megnyugtatjuk a habozókat: mindkét alak elfogadható. Újabban a kötőhangzós használat szokásosabb nemcsak az -ó, -ő képzős melléknévi igeneveknél, hanem az -ú, -ü

képzős szavaknál is. Így mondjuk: egyhangúak a nyári esték. Jóízűek az ebédek.

Kivétel is akad. A főnévvé vált alakoknál kötőhangzó nélküli többes számot kell használni. Így írjuk és mondjuk: a nevelők, vasöntők, dolgozók, stb.

SZABATOSSÁG EGY KIS SAJTÓHIBÁVAL

Az írásműveknek rendszerint az a célja, hogy az olvasó megértse. Aki tollat ragad a kezébe, kötelessége, hogy érthetően, szabatosan írjon, hogy mindazok megértsék, akiknek szánta. Vannak, akik műveltségüket azzal fitogtatják, hogy nagyhangzású, elvont mondatokba keverednek. A legcélszerűbb a gyereket mindig a maga nevével nevezni közértelmű nyelven. Szabatosan írunk, ha pontosan és nyelvszerkezeti helyességgel fejezzük ki magunkat. Ne mondjunk se többet, se kevesebbet, mint amennyi a megértéshez szükséges!

A kifejezések szabatossága ellen elkövetett pongyolaságok, pontatlanságok között is vannak fokozatok. Aki a rögtönzött beszéd hevében fog mellé a szabatos kifejezéseknek, még megbocsátható tévedés. Ha írásban teszi, hibája már súlyosabb. Ha pedig nyomtatásban vét, a kritika lángpallosával kellene ráütni a bűnöző fejére... feltéve, hogy a hibát nem a szedő, esetleg a hivatásos korrektor /magyarul: hibajavító/ követte el. Az így elkövetett hibákat hívják sajtóhibáknak.

A sajtóhibák szinte újraélednek saját hamvaikból. A hivatásos javító hiába ragadja üstökön az arcátlan

betolakodót, a szedő elvégzi a javítást, és csinál helyette akaratlanul is újat. Így történt ez a Tollseprű cikkének egyikével is. Egy helytelen szövegezésű menetrendet bíráltunk, amelynek éppen a kifogásolt két sora vált értelmetlenné azért, mert a szedő a kijavított ólomsor helyett a helytelen értelmű két sort rakta vissza tévedésből.

A könyvnyomtatás kezdetén a sajtóhibákat mindenegyes példányon kézzel javították ki. Mivel azonban a sok javítás elcsúfította a könyveket, később a könyv végén sorolták fel a hibákat. Így történt ez a most megjelent Brehm: Az állatok világa című, külföldön nyomtatott könyvben is, amelyben többek között a következő sajtóhibák leledzenek:

homokán - homlokán helyett

arám - áram helyett

elletében - ellentétben helyett.

Nemrég olvastuk egy báli beszámolóban: a lókedvű társaság... A Magyar Nemzet a francia atomrobbantásról írva a cikk címében goromba sajtóhibával gombarrobbantásról emlékezett meg. Hunyady Józsefnek A fekete lovas című regénye utolsó lapján partszegély helyett parasztszegély olvasható. A könyv komédiája címmel Ráth-Végh István írt egy szellemes könyvet a könyvkedvelői, a bibliofilek részére. A sajtóhiba a szerzővel is csúfot űzött. Az egyik lapon bibliofil helyett bilifil olvasható. Ennek az apró edénykének a kedvelése nem éppen egyeztethető össze a könyvszeretettel! Még gorombábban járta meg a sajtóhibával ismert írónk, Döbrentey Gábor. Egyik fordításának címlapján ez olvasható: Shakespeare remekei. Ordította az ifjúság

szamara: Döbrentey Gábor.

Nehéz, fáradságos munka a szedő munkája. A legnagyobb figyelem közepette is becsúszhatnak a szövegbe sajtóhibák. A gyors javítás újabb hibákat eredményezhet. Néha már a magánhangzó-jelölés eltévesztése is végzetes lehet. Milyen más értelme van annak, ha valaki a hír hallatára megörült, vagy megörült! Nagyon könnyű összetéveszteni a cezúrát, a sormetszetet a sajtóellenőrzéssel, a cenzúrával, vagy akár a ceruzával is. Ezért kérjük befejezésül, hogy ennek az írásnak a címében az első szó t betűjét ne helyesbítse d betűre e cikk szedője, bármennyire is jó humorú ember!

LEHET, NEM LEHET?

Örvendetes jelenség, hogy mind többen és többen veszik észre azokat a nyelvi hibákat, helytelenégeket, amelyek Pécsen és vidéken eléggé gyakran fellelhetők.

Egyik bányászolvasónk éles szemmel figyeli a komlói Kossuth-bányán az értelmetlen vagy helytelen kifejezéseket és leveleiben közli velünk észrevételeit.

Több pécsi olvasónk helyteleníti, hogy az utóbbi időben a falragaszokon mind gyakrabban olvasható a "Pécsen" szó a "Pécsen" helyett. Azoknak, akiknek szemet szúrt a Pécsen szó a következőket válaszoljuk: Sokan emlékeznek még arra, hogy néhány helységnevnél a hol kérdésre felelő helyhatározóját -tt vagy -t ősi raggal fejezzük ki. Így mondjuk és írjuk: Pécsen lakom, Győrött voltam, Kaposvárt időztem. Ezt az iskolában alaposan "bevágott"

szabályt sokan olyan jól tudják, hogy valósággal a magyar nyelv ellen elkövetett merényletnek tartják, ha valaki ezeket a mondatokat így meri mondani: Pécsen lakom, Győrben voltam, Kaposváron időztem.

És ha stiláris szempontból irodalmibbnak is érezzük a Pécssett, Győrött, Kaposvárt helyhatározós alakot, meg kell vallanunk azt is, hogy az élőbeszédben és írásokban is ma már gyakran használják a Pécsen, Győrben, Kaposváron - helytelennek nem mondható - alakot is. A Magyar Tudományos Akadémia által kiadott "A magyar helyesírás szabályai" c. munka is megengedi mindkét alak használatát.

Vannak, akik nem tudnak különbséget tenni az ilyen szópárok között: abban és benne, ahhoz és hozzá, azon és rajta, attól és tőle stb. Azt gondolják, helytelen az ilyen beszéd: "nem bízom benne, hogy...", és csak így helyes: "nem bízom abban, hogy...". Megnyugtattuk a kétkedőket, hogy mind a két szerkezet jó, de a mutató névmással nyomatékosabb rámutatást fejezünk ki: Bízunk benne, hogy eljön. Abban bízunk, hogy eljön. Vitatkoztak rajta, melyik helyesebb. Azon vitatkoztak, melyik helyesebb. Semmi közöd hozzá. Ahhoz semmi közöd. Tartok tőle, hogy beteg lesz. Attól tartok, hogy beteg lesz.

Pár nappal ezelőtt a Jókai téri önkiszolgáló bolt fali hirdetését olvashattuk: "Vásároljon az önkiszolgálóboltból!" Nem szólunk most az összetett szóként használt önkiszolgáló bolt különírásáról, csak feltesszük a kérdést: mi lenne, ha a vevők nem az áruból, hanem a boltból vásárolnának? Úgy hisszük, már rég széthordták volna a boltot. Célszerűbbnek mutatkozik ezért nem a boltból, hanem a boltban vásárolni.

TÖLTELEKSZAVAK

Gyakran van úgy, hogy beszéd közben nem jut eszünkbe valamiféle szó, s ilyenkor vagy elhallgatunk egy villanásnyi időre, vagy a hát, az izé szóval enyhítjük pillanatnyi beszédzavarunkat. Valahogy úgy vagyunk ezzel a két töltelékszóval, ahogyan Czuczor Gergely és Fogarasi János A magyar nyelv szótárában a hát szóval kapcsolatosan írja: "Élünk vele, midőn nem tudjuk hamarjában, mit mondjunk, mily választ adjunk, mire határozzuk magunkat."

A hát, az izé éppolyan magyar szó, mint a többi. Használata egyáltalán nem tiltott. Az a beszélő azonban, aki túl gyakran hát-ozik, akinek - némi túlzással - minden második szava hát, izé, szóval, tulajdonképpen, nem annyira a nyelvhelyesség, mint inkább a nyelvi szépség ellen vét. Az ilyen beszéd, az ilyen írás fárasztó, pongyola stílusú.

A magyar nyelv értelmező szótárának III. kötetében több mint 450 sor foglalozik a hát szó jelentésváltozásaival. Az adatokból megtudjuk, hogy hát szavunkat gyakran használják párbeszédet kezdő vagy máshoz szóló kérdés bevezető szavaként annak érzékeltetésére, hogy a kérdező némi töprengés után szólalt meg. Így kezdi Petőfi az István öcsémhez című versét: "Hát hogymint vagytok otthon, Pistikám?" Jókainál olvashatjuk: "Hát hogymint ityeg a fityeg?"

Néha a hát szóval csodálkozást, meglepetést, enyhe rosszallást fejezhetünk ki: "Hát te, hogy kerültél ide?" - "Hát maga itt?!" - "Hát te nem jössz velünk?!"

A bosszankodás, a harag, a megütközés kifejezésére is használhatjuk: "Hát még mit nem?!" - "Hát tehetek én arról?!" Némely esetben a közlés megerősítését váró kérdésként szerepelhet: "Hát nem úgy van?" - "Hát nincs igazam?"

Leggyakrabban akkor használjuk a hát-ot, amikor valakinek hogylétét, életkörülményeit tudakoljuk főleg olyankor, midőn nem jól van, nem jól megy dolga:

- Hogy érzed magad? - Hát nem a legjobban.

Gyakori az az eset is, hogy felszólítás, biztatás, kérlelés nyomósítására alkalmazzuk: "Igyunk hát!" - "Ne légy hát olyan mérges!"

Amint a felsorolt néhány példából is látható, hát szavunkat igen gyakran használhatjuk helyesen, a nyelv törvényeinek megfelelően. Vigyázzunk azonban, mert nemcsak a jóból, a hátokból is megárt a sok!

Bár az izé szónak a hát-nál jóval kevesebb a jelentéstartalma, mégis Brassai szerint: "Van a magyar élő beszédben egy szó, mely minden névnek képviselő szinonimája: izé és ennek egy származéka: izél, mely hasonlóképp minden kitelhető ige helyett szolgál."

Ha valaminek vagy valakinek a neve nem jut hirtelen eszünkbe, vagy valamit nem tudunk, nem akarunk kimondani, az izé szót fűzzük mondatunkba: "Add ide azt az izét!" - "Mi volt ez az izé?" - Néha a nehezen induló beszéd bevezető szavaiban találunk rá: "Hol is hagytam csak el? Izé, izé... hebegé zavartan" - olvashatjuk Mikszáthnál.

Az izé szó eredetét Simonyi és Szinnyei tárta fel. Az előbbi

szerint iz szavunk finnugor eredetű és ördög, fene jelentésű. Régebben ilyen szólécként is használták: "Egyen meg az iz!"

Miként a zene, kefe főnévből -l képzővel zenél, kefél igét alkothatunk, úgy az izé főnévből is az izél igét képezhetjük. "Ne izélj már!" - mondjuk tréfásan az okoskodónak, az önmagát kellettőnek. "Azt izéli mindig: nem leszek én paraszt" - mondja Arany egyik versében, Mikszáth Új Zrínyiászában pedig a katonák pajzánkodása ellen így védekezik az özvegy menyecske: "Ugyan hagyjanak békét! Ne izéljenek hát..." Csibésznyelven persze más értelme is van ennek a szónak, de ennek kitalálását az érdekeltekre bizzuk.

A SUKSÜK-NYELV

Nem valami új nyelvjárási csodabogárról szeretnék szólni, hisz "Mindenkinek tudhassa, hogy ezt nem szeressük." Nos, éppen ezt a mondatot szeretnénk boncolgatni.

Az utóbbi időben megyénkben, városunkban, értekezleteken és utcán, értelmiségiek és fizikai dolgozók között egyaránt hódít az ún. suksük-nyelv, vagyis amikor a kijelentő mód helyett indokolatlanul felszólító módot használunk, sőt néha azt is nyelvjárászerűen. Az előbbi mondat tehát helyesen így hangzik: "Mindenkinek tudja, hogy ezt nem szeretjük."

A suksük-nyelv népszerűségének az oka az, hogy az igék nagy részének tárgyas ragozású kijelentő módbeli jelen ideje és felszólító módja több alakban azonos. Figyeljük csak meg az igealakok egyezését a következő kijelentő és

felszólító mondatpárokban:

A villamost várja. /Kijelentő mód./

Várja meg a villamost! /Felszólító mód./

A képeket nézzük. /Kijelentő mód./

Nézzük meg a képeket! /Felszólító mód./

Ez a gyakori azonosság és a felszólító alakok hangsúlyosabb volta magyarázza, hogy a felszólító mód alakjai magukhoz hasonították a kijelentő módot oly igék ragozásában is, amelyeknek az alakjai nem azonosak, csak hangzásra hasonlók.

Ekként terjedt el főleg Baranyában, de más nyelvjárási területeken is ez a parancsoló szándék nélküli felszólító alak a -t és a -d végű igéknél. Ezért hallhatjuk gyakran a pécsi utcán is az ilyenféle mondatokat: "Majd ő megtanítsa a leckét." "Engess már haza!" "Ne engessétek szabadon a kutyát!" Vagy: „Majd meglássátok, mindjárt kinyissák az üzleteket." Helyesen így hangzanak ezek a mondatok: "Majd ő megtanítja a leckét." "Engedd már haza!" "Ne engedjétek szabadon a kutyát!" "Majd meglátjátok, mindjárt kinyitják az üzleteket."

Leggyakoribb a ható igékben az ilyenféle ragozás: "Mindenki gondolhassa, nem lehessen tudni." Helyesen: "Mindenki gondolhatja, nem lehet tudni."

Sajnos gyakran a nyomtatott betű tekintélyével népszerűsítik a suksük-ragozást. Talán ez az oka, hogy az értelmiségiek szájából sem ritkák az ilyen kifejezések: "Majd meglássuk, a következő villamost nem szalasszuk el, nagyon szeressük az édességet." Helyesen: "Majd meglátjuk,

a következő villamost nem szalasztjuk el." "Nagyon szeretjük az édességet."

A hiba abban rejlik, hogy igen sokan nem érzik, vagy nem ismerik a kijelentés és a felszólítás nyelvtani alaki különbséget. Akinek nem eléggé tudatos a nyelvérzéke és kevés az olvasottsága, az könnyen beleesik ebbe a hibába. A tanulók egy része is így beszél, minden bizonnyal az otthoni környezet hatására. A tanárok, tanítók próbálják nyesegetni a suksük-nyelv kinövéseit, de nem nagy sikerrel. Egyes nevelők azt a nézetet vallják, hogy kár ezt a népi gyökerű nyelvi sajátosságot kiirtani, mert előbb-utóbb bekerül az irodalmi nyelvbe is. E vélemények hangoztatói szerint egyszerűbbé válik nyelvünk, ha bizonyos igék után nem különböztetjük meg, illetőleg az újfajta nézet vallói szerint: "k ü l ö n b ö z t e s s ü k" meg a kijelentés alakját a felszólítástól.

Látszólag talán egyszerűsödnék igeragozási rendszerünk azzal, hogy a két módalak helyett csak egyet használunk, de ez a jelenség az igéknek csak egy kis csoportjában lehetséges, s ezért a rendszer kettőssége továbbra is megmarad. Ráadásul még eltorzítjuk nyelvünket, felemás lesz anélkül, hogy a változás bármi előnnyel járna. Csak szegényítenénk nyelvünket, és nehézséget okozna klasszikus íróink, költőink stílusának, nyelvi szépségeinek feltárása, ha helyt adnánk a suksük-nyelvnek.

A PENDELYTŐL A KOMBINÉIG

Mióta az Idegen szavak szótára az előző kiadásoknál jóval bővebb szóanyaggal megjelent, egyesek a szótárt fordított célkitűzéssel használják. Nem azt nézik, mit jelent egy-egy idegen szó, kifejezés magyarul, hanem hogyan lehet idegen szóval minél választékosabban előkelősködni. Ezért hallunk gyakran ilyen torzításokat: vica versa, Demokles kardja /vice

versa, Damiklész kardja helyett/.

Az idegen szavak használatára nézve hosszú idő óta dúl a harc a nyelvészek között. Az idegen szók ellenzői szerint az idegen szó beszennyezi, elrútítja, korccsá teszi szép magyar nyelvünket. Ezért tűzzel-vassal irtanunk kell. Kosztolányi Dezső szerint az idegen szók "belső betegségre vallanak. Ha kerüljük és irtjuk őket, akkor magát a belső betegséget kezeljük." Vele szemben Zolnai Béla azt hirdeti, hogy az idegen szót "a nyelv örök zsenije lefoglalja valami különleges jelentésárnyalatra és hangzásban magyarrá teszi."

Azt hisszük a kétféle álláspont között kell keresnünk a helyes megoldást. Véleményünk szerint egyes esetekben kerülni kell, máskor megengedhető, és végül néha szükségszerű is az idegen szók használata. Nyelvünkben sok olyan idegenből átvett szó található, amely már beolvadt nyelvünkbe. Ha ezeket kibólintanánk nyelvünkből, komoly nyelvi zavarok keletkeznének. Ki gondolná, hogy a csárdás táncunk, amely a múlt század negyvenes éveiben honosodott meg, a perzsa eredetű csárda szóból képzett szó, amely szláv közvetítéssel a XVIII. században terjedt csak el nálunk? Ki hinné, hogy a kacagány, amelyet oly szívesen akasztunk őseink vállára, német eredetű szó? A selejt szavunk sem sejteti a német "schlecht" /rossz/ szóval való rokonságát. A rádió, a sport, film, televízió szavak is állandósultak már nyelvünkben.

Nyelvészeink régebben megpróbálták az oxigént az elennyel, az iskolát a tanodával felcserélni, de nem nagy sikerrel. Szinte minden tudományágnak vannak olyan idegen szakkifejezései, amelyek használata nélkülözhetetlen. Ma már mindenki könnyedén megérti az ilyen idegen kifejezéseket: szekszuális, abortusz, burzsoá, dialektikus, diktatúra stb.

Nincs kárára nyelvünknek, ha az idegen szóval bizonyos stílusárnyalatot tudunk érzékeltetni. A nemrég még széltében használt poéta szavunkat kiszorította a magyar költő szó. A fűzfapoéta szóban azonban tovább él, bár értékcsökkentett jelentésváltozással. Ha meg akarjuk bélyegezni valakinek a rossz munkáját, találóan használhatjuk az idegen "vircsaft" szót, pedig csak gazdálkodást jelent. Ha egy hordárt tróger-nek neveznénk, minden bizonnyal feljelentene bennünket, pedig csak német néven szólítottuk. Ugyanígy ócsárlást kifejező szóárnyalata van a dáma, perszóna, kreatúra, fráter szavaknak is. A maga szakmájában a színész is lehet suszter, de cipész sohasem.

Néha viszont éppen ellenkezőleg: az idegen szó hat finomabban. Ki merne ma kombiné helyett alsószoknyát vagy pláne pendelyt mondani?

Sokszor, nagyon sokszor finomkodásból, kényeskedésből használunk csak idegen szavakat. Pár évvel ezelőtt a labdarúgás szakkifejezései között nyüzsögtek a taccs, korner, ofszájd, center, bekk - idegen szavak, míg ki nem szorították végérvényesen a partdobás, szöglet- vagy sarokrúgás, lesre futás, középcsatár, hátvéd, stb. jó magyar szavaink. Ahol lehet, szorítsuk ki nyelvünkéből az idegen szavakat!

AKCIÓPROGRAM

Még mindig kísért a régi felfogás: igazán művelt ember csak az lehet, akinek mondataiban ágaskodnak az idegen szavak, az idegen kifejezések. Gyakran a hírközlő irodák szövegét átvevők feledkeznek meg az

átvett szöveg magyarításáról. Kényelemszeretetből nem törődnek a megfelelő, a találó szó kikeresésével, s ezért igen gyakran az eredeti idegen szó - rendszerint latin vagy görög eredetű - kifejezés kerül közhasználatba a sajtó, a rádió és a televízió közvetítésével.

Ezeknek az idegenszerűségekkel nem törődőknek szeretnénk idézni Kölcsey szavait: "Talán a demokráciától félnek, ha az anyanyelv felemeltetik?"

Lássunk néhányat az utóbbi időben elburjázott idegenszerűségekből!

Ma, szerte a világon mindenütt akcióprogramokat dolgoznak ki, fogadnak el. Ha ez az "akció" folytatódik, akkor hazánk legkisebb helységében is akcióprogramozni fognak, s a munkatervek készítésével senki sem fog törődni. Az akcióprogramokat rendszerint szimpóziumokon szülik. Hogy miért éppen ezeken? Mert szégyelljük bevallani, hogy a szimpóziumok némi iddogálással összekötött magasabb szintű beszélgetéseket jelentenek.

Nemrégiben konzultatív találkozó színhelye volt hazánk fővárosa. Sokan a "konzultatív" szót félreértve azt gondolták, hogy e szónak köze van a konzul szóhoz, a gazdasági külképviseleti ügyekről folyó tárgyalást sejtették e fogalmon. Hallottunk olyan előadót is, aki állandóan konzultatív tanácskozásról beszélt, holott maga a konzultatív szó /-tanácskozó/ jelzi már a találkozás célját, jellegét.

Mikor készítünk egyszer már "akcióprogramot" az

ilyen és hasonló idegenszavak kigyomlálására?

"KOOPERÁLÁS" A NYELVI "REKONSTRUKCIÓ" JEGYÉBEN

Akár kandidátusi értekezés címül is felhasználható volna a fenti cím, ha az idéző jelekből nem lehetne sejdíteni, hogy inkább az irónia attikai sójával akarjuk sorainkat teleszórni. Oka csak annyi, hogy e két szóval és változataival únos-úntalan találkoztunk az utóbbi időben.

Felkattintott zsebrádiónk párbeszédet közvetít. A vitatkozó felek arról beszélgetnek, hogyan lehetne megvalósítani az egymáshoz munkában közelálló üzemek között az együttműködést. A beszélők azonban, miként a macska a forró kását, gondosan kerülik az "együttműködés" szót, s helyette állandóan a "kooperálás", "kooperáció" szavak röpködnek az éterben - két perc leforgása alatt legalább tízszer.

- Még a rádióban, televízióban is? - kérdezik sokan. A Magyar Tudományos Akadémia nemrég kérte fel a különböző adat- és hírközlő szerveket, hogy kerüljék azokat az idegen szavakat, amelyeket magyarul is ki lehet fejezni. Hiába!

Sajnos, az újságok sem kivételek. A Naplóban kiáltó betűk: "Kooperáció a SEKO-céggel". A Népszava "Kooperáció" című cikkéből megtudom "...szervezettebbé kellene tenni a munkaszervezést, jobb együttműködésre serkenteni a kooperálókat..."

Mintha mindenki kooperálni igyekeznék nálunk! Egymás

megsegítéséről, együttműködéséről szó sincs!

De nézzük csak tovább a fő címeket! "Befejeződött a gyorsított vasúti rekonstrukció", majd másnap: "A gyorsított vasútrekonstrukció tapasztalatai". Már-már úgy tűnik, hogy nincs is jó magyar szó a "rekonstrukció" kifejezésére - legalábbis a sajtó nyelvén, amikor jólesően megakad a szemünk a Napló egyik cikkének címén: Lakásfelújítások, majd: Tervszerű megelőző karbantartás. Lám, lám mégiscsak!

Aztán kezünkbe kerül a Hazafias Népfront kiadásában nemrég megjelent ismeretterjesztő füzet: Gazdaság, gazdaságpolitika, közgondolkodás. Ebben olvastuk ezt a mindenki által könnyen érthető mondatot: "A könnyűipari rekonstrukciót a megnövekedett strukturális és kvalitatív követelményeknek alárendelten kell folytatni." A szórakoztatónak egyáltalán nem mondható kis tanulmány bőséggel szórja az idegenszavakat: kapacitás, volumen, szelekció, tendencia, extenzív, intenzív, konzultáció stb.

A fenti példák csak csepp a tengerben. Az idegen szavak annyira kezdenek elburjánzani, hogy nem tudjuk ki fog itt megálljt kiáltani a cikkek, tanulmányok, tankönyvek íróinak. Ma már alig akad valaki, aki tudatosan küzdene a felesleges idegen szavak használata ellen. Kivételek természetesen itt is akadnak.

Egyik kedves olvasónk egész halom újságcikket vágott ki. E cikkek tele vannak olyan idegen szavakkal, amelyeknek jó része könnyedén pótolható lett volna magyarral. "Az idegen szó - írja Simon Mária - rontja, rútítja, ékteleníti édes anyanyelvünket; de még arra is késztet, hogy minduntalan az idegen szavak és nevek szótára után kapkodjunk, hogy megérthessük a nekünk,

magyaroknak magyarul szánt közleményt."

Igaz sorok! Anyanyelvünk féltésében azonban levélírónk tanulmányok is beillő levelében túllő a célon. Olyan idegen szavakat is meg akar magyarítani, amelyek már régóta befészkeltek magukat köznyelvünkbe, amelyeket mindenki ért, s éppen ezért ezek "kinyírása" értelmetlen volna. Levél-írónk szerint a miniszter neve legyen országos főtitzt, az Akadémiáé Tudományos Főhivatal, a rádióé pedig hangora, hangó. A politika nem más, mint fondorka, a politikus pedig fondorkázó. No, mi sem fodorkázunk tovább, mert a végén meggyanúsítanak bennünket, hogy "kooperálunk" a levélíróval.

TALLÓZÁS

Egyik tollseprűzésünk nyomán eltűnt egy-két helytelenített felirat városunk utcáin. Azt persze senki sem várhatja, hogy valamennyit szedjék le, cseréljék ki. De, ha van rá mód, kerüljön csak a helyükre a helyes, a jól fogalmazott szöveg! Ne ragaszkodjunk ahhoz a mondáshoz, melyet a Bem utcai Bizományi Áruházban olvashatunk: "Árut vissza nem veszünk és nem cserélünk!" Persze itt is helyesebben festene az ilyen szövegű felírás: "Az árut nem vesszük vissza és nem cseréljük ki!" Bizonyára azért került sor ilyen táblák kifüggesztésére, mert sokszor szorított a "mérték után" vásárolt cipő vagy ruha, és vissza kellett vinni.

Városunk tele van olyan feliratokkal, amelyek a "mérték után" készítenő ruhák, cipők vásárlására hívják fel a közönség figyelmét, holott helyesebb lenne "mérték szerint" elkészíteni a megrendelt holmit. A mérték

szerinti ruházkodást elősegítik az utóbbi időben divatosná vált "félkész" ingek, ruhák. Az ilyen, nyelvi szempontból helytelen szövegeket célszerű volna mielőbb kicserélni "félíg kész", "félíg elkészített" szövegű táblákkal. Egy szótaggal hosszabb lenne a szöveg, de értelmesebb. Ugyanezt ajánljuk annak a "félkész" tortákat készítő pécsi üzemnek, amely a következő címet szerkesztette magának: "A Mecsekvidéki Üzemi Vendéglátó Váll. Félkész Üzeme." Az egész címben csak az az érdekes, hogy az üzem állítólag a valóságban is "félkész", illetőleg eddig csak félíg készült el. De minek ezt mindenegyes dobostortán dobra verni?

Jó gondolat viszont, ha valaki félhavi áruszükségletét egyszerre vásárolja meg. Némelyik boltból haza is szállítják a csomagot. A Kossuth Lajos utca elején lévő csemegebolt egyik kirakatában olvastuk: "Félhavi - havi megrendeléseit Házhoz szállítjuk díjmentesen." Ebben a szövegben eléggé sok hiba akad. Előbb talán a helyesírási hibákat nézzük!

Mivel az -it és a -dit igeképzőben mindig hosszú í van, ezért a "szállítjuk" igét hosszú í-vel kellett volna írni. Másodszor: a Házhoz szót nem nagybetűvel kell írni, mert nem tulajdonnév vagy mondatkezdő szó. Ha Budapesten lennénk, az országgyűlés házát érthetnénk rajta, amelyet szokás Háznak is írni. Egyelőre azonban nincs szó arról, hogy a magyar parlament Pécsre költözik. Ezért a csemegeboltból ne a Házhoz szállítsák a vásárolt árukat! Elég, ha csak "hazaküldik". És még valamit kérünk! Ne a megrendeléseinket szállítsák haza, mert abból még nem lakott jól senki, hanem a megrendelt árukat! Végül kifogásolnunk kell még a "díjmentesen" szót is. Helyette helyesebb, magyarosabb a "díjtalanul" szó.

Mivel pedig a kizsigerelt szövegből alig maradt már valami, nagyon kérjük az illetékeseket, hogy a város legforgalmasabb üzletének kirakatából hajítsák ki ezt a torzszülött táblát!

A nagy szilárdságú, áttetsző műrostból készült textilanyagokat röviden nylon-nak nevezzük. Ezt az angol eredetű szót ejtik, és írják nilon-nak, nejlon-nak és csak igen kevesen: nájlon-nak. Pedig ez az utóbbi a helyes ejtés! Mint, ahogy Byron angol költő nevét sem ejtjük Bejron-nak, hanem Bájron-nak, úgy a nylon szót is ejtsük csak bátran nájlon-nak! A nylon harisnyát - bár a főnév tulajdonságjelzője szintén főnév - mégis különírjuk, mert a nylon szó csak "alkalmi" kapcsolatban van a harisnyával.

Ilyenféle szöveget vehetett alapul az a hentes kontár, aki az egyik villanyoszlopra a következő hirdetést szögezte ki: "Hozott anyagból disznóölést vállalok."

DISZNÓSÁG

Tévedés ne essék, nem az illetlen, jó ízlést sértő kifejezésekből, mondásokból szolgálunk fel, hanem azokról a disznóöléskor készített húsételekről szólunk, amelyeket disznótorban oly bőségesen tálalnak elénk, hogy rendszerint gyomorrontás a vége.

Mielőtt azonban ezekkel a finom disznóságokkal foglalkoznánk, meg kell emlékeznünk előbb arról a páros ujjú, húsáért és zsírjáért tartott, nem kérődző emlősállatról, amelyet röviden disznónak vagy sertésnek neveznek.

A disznó szó fogalmán persze mást is érthetünk. Sokan

így kiáltottak fel, amikor meghallották, hogy öttalálatos lottószelvénye akadt egy budapesti családnak: - Micsoda disznó szerencsájük volt! Még Petőfi is így ír a tőrhetetlen kánikulában: - Disznó forró idő!

A kártyások közül is sokan szeretik a legnagyobb értékű, a legerősebb lapot: a disznót. A tanítók viszont kevésbé kedvelik a füzetpapírra ejtett disznópocákat. Az sem valami nagy dicsőség, ha valakit így üdvözl félénk felesége otthon: - Te részeg disznó!

Nyelvünkben bőségesen akadnak olyan szóláshasonlatok, közmondások, amelyek e díszes állattal kapcsolatosak. Így például: Hallgat, mint a süket disznó a búzában. Éhes disznó makkal álmodik. Nem őriztünk együtt disznót!

Lássuk most már, honnan ered a disznó szavunk! A nyelvészek megállapítása szerint csuvas szó, amely étkerült a cseremiszebe és a magyarba. Már a honfoglalás előtt belopakodott a nyelvkincsünkbe. A disznóról szóló első írásos feljegyzésünk 1055-ből való. De sértés ne essék, majd elfeledkeztünk a sertés szóról! Közismert, hogy ez a serté főnévnek származéka. Eleinte így mondták: sertés, marha, sertés disznó. Azt viszont kevesen tudják, hogy a serté, sörte szó valamelyik török nyelvből került nyelvünkbe még a honfoglalás előtt.

A kézzel fogható disznóságok közül elsősorban a hurkát, a kolbászt, a szalonnát és a töpörtyűt említjük.

A hurka szó a hur főnévből származik. Eredeti

jelentése: bél. Valószínűleg a finnugor nyelvből került hozzánk. Először az 1533-ból származó Murmelius-féle latin-magyar szójegyzékben olvashatjuk.

Van, aki a hurkánál jobban szereti a kolbászt, vagy a szalonnát. Mindkét szavunk szláv eredetű, megfelelői a legtöbb szláv nyelvben ma is előfordulnak.

Erős vitára adott okot a töpörtyű helyesírása. A magyar helyesírás szabályai legutóbbi kiadásai a töpörtyű alakot említik. Az 1950-es szabályzat a tepertőt is elfogadta. Melyik a helyes alak? A töpörtyű a régi, ma már csak a töpörödik igében élő töpik szónak a származéka. /Töpik = összeaszik/. A tepertő, töpörtő és a töpörtyű szó a régi magyar nyelvben is gyakran szerepel. Bármelyiket használhatjuk hát nemcsak beszédünkben, hanem háztartásunkban is.

SZAVAK SZÉLHÁMOSSÁGA

A szélhámos szó egy XVII. századi melléknév felelevenítéseként fordul elő a magyar nyelvújítás szótárában. A szélső hámba fogott, lógós lovat értették rajta, amelyik nem akart húzni. Ma a csaló, a szédelgő, a szeles, bolondos, ugrifüles, becsapó, szeleverdi, szeleburdi, szellelbélelt, szélházi, széltoló, senkiházi szavak tartják vele a rokonságot, bár nem nagyon érdekes.

Gyakran használt szavunk a rakoncátlan, amely a népnyelvből került a köznyelvbe. A földművelők rakoncán a szekér oldalát tartó rudat értik. Ha szekéren ilyen rúd nincsen, akkor a szénát nem lehet takarosán felrakni.

Ha a szavak értelmét vizsgáljuk, sokszor bizony becsapnak bennünket. Az újságban olvastuk éppen: Árvíz Japánban. Valóban az árnak a vize, vagy inkább a víznek az áradata pusztít Japánban? Azt is olvastuk, hogy az erfurti nemzetközi kertészeti kiállításon a magyar gyümölcs világsikert aratott. Pedig helyesen inkább világraszóló sikerről beszélhetünk.

Az utcán járva az egyik falragaszon a következőket olvastuk: TŰZVÉDELMI KIÁLLÍTÁS június 24.-től július 2.-ig Pécs, Jannus Pannonius u. 11. sz. Belépés díjtalan. Eltekintve a szövegben nyüzsgő sok helyesírási hibától /rövid i, u, ö, -hosszú helyett, Jannus szerepel Janus helyett stb./ felvetjük a kérdést: kell-e védeni a tüzet még ma is, amikor közismerten elmúlt már a kőkorszak. Nem lett volna helyesebb tűzrendészeti kiállításra hívni az embereket?

Egy másik falragasz Mohács-szigetre csábítja az olvasókat. Mi is elmennénk, ha nem volna a szövegben egy goromba sajtóhiba: "Lampionos felvonulás lesz a dunán."

A Jókai utca 9. sz. ház falán olvastuk: Gyermek körzeti orvosi rendelő. Ejnye, ejnye! Már a gyermekeket is körzetesítik? Nem jobb volna ekként írni: Körzeti gyermek-orvosi rendelő?

Ilyen nagy városban a nyelvi betegségeket is irtani kell, mert a fertőzés egyik forrása a nyelv. Messük ki a káros és kóros élősdiéket!

SZÉLHÁMOS SZAVAK

Nyelvünkben igen sok olyan szóra akadhatunk, amelynek azonos vagy hasonló a jelentése. Mivel az ilyen szavak értelme között rokonság van, ezért rokonértelmű szavaknak nevezzük. Ilyenek: gömbölyű - kerek; fuvallat - szellő - szél - vihar - orkán stb.

Néha fokozati vagy hangulati különbség van a rokonértelmű szavak között, ezért gondosan ügyelni kell arra, hogy mindig a legmegfelelőbb, a legodailóbb, a legtalálóbb szavakat használjuk beszédünkben, írásainkban.

Az eb vagy kutya - azonos fogalmú szó, mégsem mindegy, hogy eben gubát, vagy kutyán gubát, kutyafáját, vagy ebfáját mondunk-e. Sokan vitatkoznak a vörös /veres/ meg a piros közötti különbségen is. Az előbbi szó a vér-ből, a másik a pir-ből keletkezett. Az Érdy-kódexben /XVI. század/ ezt olvashatjuk egy "kisdéd madárká"-ról: "Orra veres, mint a piros rózsa." Hangulatos aranyhegyi kirándulásokon sokan így éneklük a dalt: "Vörös bort ittam az este..." Mások szerint a bor piros, ezért ők piros borról énekelnek. Kiknek van igaza? Talán azoknak, akik szerint más a vörös bor íze és más a piros boré, a silleré.

Vannak olyan szókapcsolatok, amelyeknek nem cserélhető fel egymással e két szó. Más az, ha egy fiatal leány elpirul, és ismét más, ha haragra lobbanva elvörösödik. Vörösrézzről, vörösfenyőről, vöröskeresztről beszélünk, de azt énekeljük, hogy "vékony héja van a piros almának", és "Piros pünkösdi napján vártam visszatérned."

Többen kérdezték, melyik helyesebb: becsuktam az ajtót, vagy bezártam az ajtót. A két ige között értelmi különbség van. A kilinccsel való rögzítést a becsuk igével, a kulccsal történőt pedig a bezár igével fejezzük ki. Persze, vannak esetek, amikor csak az egyik igét használhatjuk. Például: a rabot bezárják; az ülést, a megbeszélést is bezárják, de már a bicskát becsukjuk.

FOTÓ, TOTÓ, LOTTÓ

Az OFOTÉERT-bolt kirakatában állította ki a "mecseki fotóklub" díjazott fényképfelvételeit. És ha már a saját egyesületi címük helytelenül kisbetűkkel íródott, legalább a kiállítók nevét írhatták volna helyesen, és ne így: szendrődy istván, lantos miklós, tillai ernő "kollekcíója"! Mintha így művészebb lenne! Mintha a Mecseki Fotóklubot nem köteleznék a helyesírás! És bizonyára a nagyközönség meg sem érti már, hogy mi is az a gyűjtemény, hanem már csak kollekcíókban tud gondolkodni!

Mily sok baj adódik ezekkel a fotósokkal. Még az akadémiai helyesírási szabályzat sem törődik velük. Elzárkózik annak eldöntése elől, hogyan kell írni a fotó, fotós, fotózik szavakat. A szabályzat szerint a fotócikk, a fotografál, fotográfia szót rövid o-val kell írni. A Foto folyóirat is rövid o-s című. Ezzel szemben viszont a Magyar nyelv értelmező szótára /amelyet a Magyar Tud. Akadémia Nyelvtudományi intézete szerkeszt és a Bakos Ferenc, Fábián Pál által szerkesztett Idegen szavak kézis�ótára is ismeri a fotográfia rövidítéséből származó fotó szót és azt hosszú ó-val írja. A fotó szó elsősorban fényképészeti műtermet, illetőleg a fényképészeti cikkek szaküzletét értik. Persze a fotó szó mást is jelent. A fényképen vagy fénykép alatt feliratként személynév előtt vagy után írt fotó szó azt jelzi, hogy a fénykép valakinek a felvétele. És ha az önálló értelmet kapott fotó szót hosszú ó-val is kell írni, összetételében /fotobaktérium, fotocella, fotográfus, fotometria, fotoriport/ röviden írandó.

Városunkban a fotó szót rövid és hosszú változatban egyaránt megtekinthetjük. Több kirakatban olvastuk: OPTIKA - FOTO. Másutt: FOTÓ Szilágyi. A Kossuth utcai OFOTÉRT-boltban kezünkbe nyomtak egy reklámlapot. Ezen olvassuk: "Fotósok figyelem!"

Amennyire bizonytalan a fotó szó helyesírása, annyira ingadozó a totó és a lottó szó írása is. Az üzletek elé kitett zöld ládákon hol TOTO-LOTTO, holpedig TOTÓ-LOTTÓ szerepel. A Színház téren ezt olvastuk: Országos Takarékpénztár 100. számú TOTO-LOTTO Kirendeltsége.

A totó szó hosszú ó-val való írása kérdésében döntött már az Akadémia. Ennek mintájára a lottó szót is hosszú ó-val kell írni. Mindkét szó szócsonkításból keletkezett. A totó a hivatalos lóverseny-fogadóiroda, a totalizátor szó elmetszése, a lottó pedig az olasz lottéria /számsorsjáték/ szó gyermeke. Sokan a szerencse istenasszonya iránti hódolatból feleslegesen nagybetűvel írják e két szót. Többen összetévesztik a népszerű olasz komikus: Antonio de Curtis becenevével, a Toto-val. A vasárnapi újságban is hír jelent meg a totózás-lottózással kapcsolatosan: "Fővárosi mintára a megyei tanács homlokzatára szerelve hatalmas Totó- Lottó propaganda transzparenst is készítenek." Mi inkább az épület falára, mint a tanács dolgozóinak homlokára javasoljuk felszerelni a világító feliratokat. Még ha csábít is a fővárosi minta!

KI AZ ÉLETTÁRS?

Sokan nincsenek tisztában az élettárs szó fogalmával. Nem csoda. Olyan az, mint asszonyaink ruhája: időnként változik. Amíg azonban a divat időközben visszavisszatér a régihez /lásd: hosszú szoknya!/ addig a szóhasználat nem mindig alkalmazkodik a női szeszélyekhez. Valószínűleg így leszünk e szóval is. Nézzük hát: ki az élettárs!

A Nyelvtörténeti Szótár szerint az élettárs, illetve élete társa szókapcsolat már a XVII. század közepén előfordul feleség, házastárs jelentésben. Később is ezt értik költőink e szón. Az élettárs szóval azonos jelentésűnek vehető élete párja szót feleség értelemben használja Csokonai, mikor a csikóbőrös kulacsot "kedves élete párjának" vallja. Vörösmartynál e szó odaadó, igazi házastárs értelemben fordul elő. "Ő nemcsak házastársam, hanem élettársam is." "Hú két élettárs, így készül szörnyű haláltok." Petőfi "A nagy apa" c. elbeszélésében írja: "Fönn az asztal végén az öreg Pergő Péter foglalt helyet, mellette kedves élete társa."

Látható mindezekből, hogy az élettárs szó egyideig csak a feleségre, illetőleg a házassági közösségben élőkre vonatkozott. A helyzet azonban rövidesen megváltozott. Czuczor-Fogarasi szótárának 2. kötetében /1864/ már az olvasható az élettársról: "Személy, aki mással vagy másokkal szoros viszonyban együtt él. Szorosb értelemben házastárs." Az élettárs szó fogalma tehát bővül. Nemcsak házastársat jelent csak, hanem olyan személyt is, aki "szoros viszonyban" él mással.

Az alig pár évvel később íródott Ballagi Mór "teljes" szótára /1868/ már nincs tekintettel a lakásviszonyokra, mert a következő követelményt állítja fel: Élettárs az, akivel folytonosan együtt lakunk: különösen házas-társ." A szó értelmének további romlását, úgy hisszük, a német der Lebensgefährte és die Lebensgefährtin szó okozta. Ez a német szó ugyanis férjen, feleségen kívüli élettársat jelent. Ennek a szónak átvételével a magyar élettárs szó fogalmi köre is szűkül. Lassan a törvényes házastárs fogalmát kiszorította a balkézről szerzett kapcsolat. Ennek kifejezésére az élettárs fogalom jogi műszóvá vált; nem a hitves, nem a törvényes feleség, férj jelölésére, hanem egy előbb még szabályozatlan kapcsolat jogi állapot kifejezésére. Így lett az élettárs jogi fogalmának meghatározása a következő:

"Egy más nembelivel tartós élet közösségben együtt élő, de vele házasságot nem kötött férfi vagy nő."

A nemrég megjelent A magyar nyelv értelmező szótára II. kötete /145.lapon/ már a fentiek figyelembevételével határozza meg az élettárs fogalmát: "Valakivel házasságkötés nélkül természetes házasságban együtt élő személy a vele közös háztartásban élő másik fél szempontjából."

Sokan sajnálják, hogy így megszűkült e szép szónk jelentése, megkopott ünnepi hangulata. Ezért egyesek az ügyfél, üzletfél, házasfél mintájára az élettárs helyett az életfél használatát javasolják az ilyen jogi állapot kifejezésére, illetőleg köznyelvi szónak. A nyelvhasználat azonban a szokásjog erejével beiktatta

új fogalmába az élettárs szót, nehéz lenne onnan ki-seprűzni.

TANKÖNYVEKRŐL

Elnézegettem az új tankönyveket. Milyen szépek, tiszták most még! Gondos diákkezek /néha szülői segítséggel/ tiszta papírba burkolják, címkével látják el a Matematika, Kémia, Fizika c. könyveket. Szinte szokatlan volna a mai fül számára, ha a könyvek címe: Mennyiségtan, Vegytan, vagy Természetan volna.

Kinyitom a II. osztályos gimnáziumi kémiakönyvet. Az első lapokon a frakcionált desztillációnak, vagyis a szakaszos lepárlásnak az eljárását írja le a szerző. Pár lappal tovább az "ammónia adszorpció"-jával, "adszorbeáló képesség"-vel ismerkedünk meg. De mi lesz, ha a latint nem tanuló és nem tudó diák tévedésből "abszorpciót" mond, vagyis egy betű cseréjével az előbbi jelenségnek pontosan az ellenkezőjét fejezi ki?

Lapozgatom a "biológiát" is. A komoly "bevezetés" /egyelőre még nem: expozíció!/ tudományos fejtegetése csakhamar meggyőz arról, hogy egyes protozoák szintestjeik segítségével fotoszintézis útján autotróf módon táplálkoznak. De ne tovább!

A történelemkönyvhöz menekülök. A főcím a korai feudalizmusról és nem a hűbériségről szól ugyan, de azért megértem. A cím alatti első bekezdés az "önellátó gazdálkodás" eredményeivel ismerteti meg, holott írhatott volna a szerző az autarkiáról is. Mégiscsak magyarosodunk!

A magyar nyelvtankönyvből viszont megtudom, hogy "a köznyelv a magyar beszéd normája." A szöveg fölött mégis ott áll Kölcsey tanítása: "Meleg szeretettel függj a hon nyelvén!"

A tankönyvírók és nevelők közül sokan azt tartják, hogy az iskolában tanított idegen szavak terminus technikusok, műszók, szakkifejezések, amelyek használata a legtöbb tudományágban szükségszerű, másrészt a helyettük használható magyar szavak egy részének képzése nyelvtani szempontból kifogásolható. Birkózzunk meg ezekkel a vádakkal! Ma mér igen erősen csökkent a latinul tanulók száma. Ugyan akkor ugrásszerűen megnövekedett azoknak a tábora, akik középiskolás fokon akarják elsajátítani az emberi művelődés eredményeit. Ezek számára erős, gyakran felesleges megterhelést jelent a latin vagy görög műszavakkal teletűzdelt tankönyvi szöveg elsajátítása, nem szólva az ebből keletkező nyelvi félreértésekről. A tankönyvírók és a szaktanárok feladata tehát, hogy a jövőben a legszükségesebbre csökkentsék az idegen szakkifejezések számát.

Ami pedig a néhány nyelvtanilag kifogásolható módon képzett magyar szónak a használatát illeti, mindenkit megnyugtattunk: nem kell félni tőlük. Köznyelvünk néhányat kihajított magából /pl. éleny, légeny, tanoda stb./, de sok megmaradt benne, s ma már senki sem idegenkedik tőlük.

LAP VAGY OLDAL?

Mindenki olvas újságot, könyvet. Olvasás közben gyakran lapozgatni szoktunk az újságban, könyvben. De mit lapozgatunk? Egyesek szerint ugyanis a könyvnek lapjai, mások szerint oldalai vannak.

- Hányadik lapnál tartasz az anyagban? - kérdezik az érettségire készülő diákok egymástól.

- Én a 260. oldalig átvettem már a történelmet.

Lap vagy oldal? Mindkettőt egyformán használjuk a köznyelvben. Melyik a helyes?

Kiváló filológusunk, Tolnai Vilmos "Bevezetés az irodalomtudományba" című művében így ír erről a kérdésről: "A felvágott vagy könyvkötőtől körülvágott könyv levelekből áll; a levélnek két lapja van / nem oldala; ez a német Seite szolgai fordítása; a könyvnek lapszáma van, nem: oldalszáma; lapozunk a könyvben, nem: oldalazunk; lapaljt, lapszéli jegyzetek, nem: oldalszéli/. Egy-egy ívben annyi levél van, ahányadrét, tehát kétszer annyi lapja; pl. 8-r.ívben 8 levél, tehát 16 lap; 4-r.ívben 4 levél, tehát 8 lap."

Az oldal szó használatát helytelenítők azzal érvelnek, hogy a lap sima, sík felületét jelent, és így a "levél"-nek is van elülső és hátsó lapja, ahogyan az asztal lapjáról, a kard, a kés lapjáról beszélünk. A könyvben tehát nincsenek oldalak, mert a könyv oldalára csak igen keveset lehet nyomtatni. Amit olvasás közben a kezünkbe veszünk, az a könyvnek "levele", amelynek elülső és hátulsó "lapja" van.

A másik felfogás éppen a lapozgatásból indul ki. Mihelyt lapozgatunk a könyvben, kiderül, hogy lapokat /és nem leveleket/ fogunk az ujjunk közé és megnézzük, mi van a lap egyik vagy másik oldalán. Iskolában a dolgozatot a füzet bal oldalán írjuk, és a jobb oldalán javítjuk. A könyvelésben "tartozik" és "követel" oldalról, az újságírásban címloldalról, szövegoldalról, páros és páratlan oldalakról beszélnek. Kevesen vannak, akik a könyvben levelezni és nem lapozni szeretnek, akik

a naptár lapjai helyett a naptár levelei: tépnék le, vagy akik a folyóirat borítólapját borítólevélnek neveznék. E felfogás szerint ma már a levél szón az írásbeli közlésnek egyik közismert módját értjük.

Kétségtelen, hogy az oldal szó használata általánossá vált a köznyelvben, az újságírásban, a kereskedelmi és iskolai életben. A könyvtárosi és levéltárosi szakmában viszont a levél és a lap elnevezés használatos. A tanárok felfogása megoszlik e kérdésben, akárcsak a nyelvművelőké.

Tompa József azt javasolja, hogy "fogadjuk el az újabban kialakult egyértelmű használatot: legyen az oldal a "pagina"; Seite des Blattes, a lap pedig a "foliuma", Blatt eines Buches, Papierblatt értelem kifejezője." Komoly nyelvtörténeti érvek alapján a "levél és lap" mellett kardoskodik Ferenczy Géza nyelvművelő. Szerinte "a pagina" jelentésű oldal és a folium értelmű lap szó elharapódzása járvány: járvány ellen pedig védekezni, sőt küzdeni kell." A Temesi-Rónai-Vargha: Anyanyelvünk c. mű nem foglal nyíltan állást e kérdésben. Csak ennyit említ: "Levél van a fán, levél érkezik a postán, sőt beszélünk néha a könyv leveléről is."

A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint a lap: "könyvet, füzetet, újságot alkotó papírlapok egyike; levél. Ennek egyik oldala." És az oldal? "Írott, nyomtatott papírlap valamelyik felülete." Íme, az Akadémia Nyelvtudományi Intézete szentesítette a köznyelvi felfogást!

TIZENÖT ÉV - SZAVAKBAN

A gondolat közvetlen valósága a nyelv. Népünk legjobbjainak kellett küzdenie azért, hogy gondolatainkat anyanyelvünkön fejezhessük ki. Az évszázados küzdelem eredményeként az 1844-i II. törvénycikk elrendelte, hogy a törvényalkotás, a hivatalok, az iskolák, egész közéletünk nyelve magyar legyen.

Mint a társadalomnak minden alkotása, a nyelv is változik az idők folyamán. Új szavak keletkeznek, régiek vesznek. Ki gondolná, hogy az ápol szavunkhoz közeli hangzású apol ige régen "csókol"t jelentett, bár lehet, hogy az ilyenfajta ápolás még ma is eredményes.

Bizonyára nem tudják a káposztagyűlölk, hogy a kompótnak mondott befőtt és a káposzta szavunk édestestvérek, mert mindkettő végső soron a latin composita brassica-ból ered. Ugyanígy vagyunk a két különböző helyről átvett, de eredetében a középlatin tragea /ételízesítő/ szóból származó trágya és drazsé szavainkkal. Ma már nem nagyon tévesztik össze a kettőt az emberek, mint ahogy a kellemes zamatú burgundit kortyolgotók sem gondolnak e szó olaszos változatára, a burgonyára.

A felhozott példákból látható: nyelvünk állandóan fejlődik. Szókészletünk a tizenöt év alatt is változott, gazdagodott. Irodalmunkba éppúgy, mint a köznapi beszédbe lendületes-erővel áramlott be a gyárak, bányák, falvak nyelve. Népünk gazdag nyelvteremtő ereje megváltozott, új életünkhöz

alkalmazkodó fiatal szavakat szült. A szocialista munkára vonatkozó szavak közül hadd emeljünk ki néhányat: élmunkás, élüzem, munkaverseny, melegcsákány-váltás, gépállomás, termelőszövetkezet. Új értelmet kapott a közös, az úttörő, a pajtás, az önbírálat; az önköltségcsökkentés, sőt még az "úr" szó is.

Áttetszőbb, világosabb lett köznyelvünk; gazdagabb, szélesebb irodalmi nyelvünk. A bó termés között a dudva, a gyom is felburjánzott. Az első években íróink egy része azt hitte, hogy közelebb kerül a munkássághoz, ha stílusát rossebekkel, haver, melós "szakkifejezésekkel" élénkíti.

Karinthy Ferenc Szép élet c. novellájában egy újító kommunista munkás ezt mondja: "Mondja fater... maga már ilyen hülyének született, vagy csak később képezte magát?"

Műfordítóink egy része eleinte kellő stiláris felkészültség nélkül birkózott meg az idegen nyelvű szövegekkel. Csak egy példát idézünk: Fégyin: Diadalmas esztendő c. művét Gergely Viola fordítása ekként színtelenítette el: "Én a művészetet szeretem. De én csak nagyon komolyan szeretem a művészetet. Annyira szeretem, hogy magam is szeretnék művészek közé tartozni, szeretném szolgálni a művészetet, mert szeretnék hatni az emberekre." Egy kissé sok a szeretésből!

A felsoroltakból nyilvánvaló, hogy eleinte keveset törődtünk anyanyelvünkkel. A pár hónappal ezelőtt Pécsen tartott országos nyelvészeti kongresszus határozatai, a különböző nyelvművelő szakkönyvek

keresettség, a rádió, a sajtó nyelvhelyességi tájékoztatót, a nagyközönség állandóan fokozódó érdeklődése igazolja az anyanyelvünkkel való törődés fontosságát.

A napokban egy vasúti tiszt barátommal találkoztam. Elújságotta, hogy főnöke kissé "bogaras", mert minden ügyiratot végigböngész, vagy ahogy ő mondotta: "agyonszőrözi az akták stílusát." Jól van ez így! Legyünk éberek a nyelvművelés terén is! Ne nézzük el, ne nyeljük le a hibákat, hanem vitatkozzunk rajtuk!

HIBÁK A NÉVELŐ HASZNÁLATÁBAN

Nem tudjuk, mit vétett az a szerény „a, az” szócska, amelyet határozott névelőnek is neveznek. Sokan nem szeretik, s ezért nem használják. Pedig a fogalmak határozottá tételéhez, a főnevek jelentéstartalmának határozottságához sokszor szükséges a határozott névelő kitétele.

A vasárnapi újságban olvastunk egy verset Hemingway-ről tehát meghatározott személyről. A vers címe: Halott halász - mégis általánosító jellegű, bármiféle meghalt halászra vonatkoztatható lenne. Ezért lett volna helyes, ha a szerző az „a” határozott névelőt kitette volna a vers címében, ekként: A halott halász.

Ma egyébként is "divat" a határozott névelők elhagyása. Nemrég a Pannónia mozi a következő főcímet hirdette: Túre lépni tilos. A film eredeti címe így némileg módosult, ugyan, de akár túról, akár fúról beszélünk, nincs abban semmi különös és

veszélyes, ha valaki fűre lép. Itt azonban meghatározott terület fűvéről van szó, s ezért helyesen a főcímet így kellett volna írni: A fűre lépni tilos.

Haláleseti közlésekben olvashatjuk a szöveg végén: Gyászoló család. Nem hisszük, hogy a gyászkeretes hirdetés árát emelné az a határozott névelő használata, amely határozottabbá tenné a gyászoló személyeket.

Az apróhirdetésekből is némelykor elmaradoznak a határozott névelők. Ezt olvastuk például a Dunántúli Napló vasárnapi számában: "Pedagógiai Főiskola keres..." Pécsi Cementáruipari Vállalat pécsi telepére alkalmaz..." Örvendetes viszont, hogy már akad helyes szövegezésű hirdetés is: "A Bogádmindszenti Állami Gazdaság... vagy: "A Komlói Élelmiszeripari Vállalat..."

Sokan germanizmusnak vélik viszont, ha a személynevek előtt kitesszük a határozott névelőt: a Jóska, az Ilonka, a Szabóék, az Aladárék. Ebben a kérdésben helyeselnünk kell Nagy J. Béla felfogását, aki szerint nem szükséges itt német hatást keresni. A magyar nyelvben is kifejlődhetett ez a nyelvi forma. Főleg a Dunántúl egyes részein beszélnek így: "Itt laknak a Kovácsék, a Paliék." Bár Arany János is helyteleníti a határozott névelő használatát személynevek előtt, Lehr Albert mégis ilyeneket idéz Arany verseiből:

"Keresi a Klára, Mégsem akad rája."

"Míg elvette a Sinkóék Cifra lányát, a Terát."

A szabály mégis az, amit Simonyi Zsigmond is megállapított: a névelő nélküli használat ilyen esetekben is irodalmibb, mint névelővel.

HŐSÖK ÉS LÉHŰTŐK

Mi a köze hős szavunknak a meleghez? Sokan talán azt gondolják, hogy a hős szó kapcsolatban van a kánikulával, illetőleg a meleg jelentésű hő szónak a származéka. Régebben a hős szó fiatalembert, legényt jelentett. Ezért mondták a legénykort hőskornak is. Ezek a legények azonban hébe-hóba nemcsak hősködtek, hanem heveskedtek is.

Nyelvtörténeti Szótárunk adatai szerint a hő szó régen így hangzott: hé vagy hév. A szó régi formáját őrzí Hévíz fürdőhely neve is. De ebből származik a hébe-hóba kifejezés is, amely első tagjában a hő, a másodikban pedig a hideg, a tél emlékét idézi. A hős és a heves szavunk tehát édes testvérek, bár ma már más jelentésűek.

Sokan tudják ugyan, mégsem árt feleleveníteni a kánikula szó eredetét. Ez a latin eredetű szó a Nagy kutya csillagkép egyik csillagának, a Siriusnak a neve. A régi néphit szerint akkor kezdődik az igazi nyári meleg, amikor az a ragyogó, kékes fényű csillag először látható a hajnali égen.

A tikkadt, rekkenő melegben gyakran találkozunk olyan ide-oda lézengő, tétlenkedő, dologtalanul lődörgő, ácsorgó emberekkel, akiket jellegzetes jelzővel léhűtőknek szoktak nevezni. Többen kutattak eddig e szónak eredetét.

A Czuczor-Fogarasi-féle Nagyszótárban ezt olvashatjuk: "léhűtő, /lé-hűtő/ ösz. fn. Konyhán kotnyeleskedő; élhetetlen ember, ki egyébire nem való, mint levet hűteni, kását fúni." Balassa József A

magyar nyelv szótárában már ezt a magyarázatot találjuk: "léhűtő. Lusta, rest, semmire sem alkalmas ember, /Aki egyebet nem tesz, csak a konyhában a forró levest fújja./"

Érdekesen magyarázza a léhűtő szó eredetét Kertész Manó "A magyar nyelv művelődéstörténeti emlékei" című tanulmányában: "Akire a megfőtt lé kihűtését bízzák, annak ugyancsak kevés dolga van; illik is az ácsorgó, tétlen emberre a léhűtő elnevezés. Szentesen meg, „tedd ki, hadd hűljön legénynek mondják az ügyetlen, istentaszítottját."

KARÁCSONY

A karácsony szó, mint annyi más szavunk, szláv eredetű. Knieszsa szerint a szó megfelelője a magyarral egyező jelentésben csupán három szláv nyelvben mutatható ki: a keleti szlovák, a hucul és a máramarosi ukrán nyelvben, ahol kracsun, krecsun változatban fordul elő. Valószínűleg ebben a jelentésben használták a honfoglalás előtti, később a magyarságba beolvadt szláv népcsalád tagjai is. Feltehetően tőlük vettük át ebben az időben.

Érdekes megemlíteni, hogy ma már valamennyi szláv irodalmi nyelvben másként nevezik ezt az ünnepet. A szláv nyelvekben a karácsony szó megfelelője, annak jelentése nem egyezik meg a magyaréval. Itt téli napfordulót, pusztulást, halált jelent. A szlávból nyelvünkbe átvett karácsony szó a téli napforduló ősi pogány ünnepének emlékét takarja.

A téli napforduló megünneplése igen sok ősi népnél

megtalálható. A legyőzhetetlen nap, az élet diadala a halál felett sokféle ünneplésre adott okot. Ebben gyökerezik a perzsa Mithras kultusza is, amelyet a római katonák hazánkban is elterjesztettek. Rómában Mithrast a napistennel azonosították és minden év december 25-én tartották meg az ünnepét. Egyes népeknél a karácsonyi ünnepkör szokásaiban még ma is sok pogánykori elem fedezhető fel. A kultikus elemekben oly gazdag téli napforduló idejére áthelyezett keresztény karácsony új tartalmat biztosított sok régi szokásnak.

A karácsony szóval azonban nem mindig ezt a bensőséges, meleg családi ünnepet jelöljük meg. Átvitt értelemben ezen az ünnepkörön túlmenően is használjuk a boldogság, az örömszerzés kifejezésre: Hadd legyen egyszer neki is karácsonya! Igeként alkalmazva /karácsonyozik/ is hasonló értelmű.

Karácsony előestéjén a család tagjai összegyűlnek a karácsonyfa köré. A gyerekek ámuló szemmel nézik a csillogó, ragyogó fenyőt, a karácsonyfát. Sokan nem gondolnak ilyenkor arra, hogy a karácsonyfa szó sem mindig azt a fát jelenti, amelyet karácsony este a lakásban a gyertyákkal, csillagszórókkal, cukorkákkal, dióval, édességekkel ékesítünk, hanem néha rosszálló értelmű is. Azt szoktuk mondani: "Olyan mint egy karácsonyfa!" Az olyan ékszerekkel, csillogó csecsebecsékkel telerakott nőszemélyt jellemezzük ekként, aki ízléstelenül, rikítóan kiöltözött.

BOLDOG ÚJ ÉVET!

Kedves szokás, hogy az év utolsó napjain boldog újévet vagy eredményes, sikeres újesztendőt kívánunk ismerőseinknek,

munkatársainknak. A kétféle jókívánság között azonban meglehetősen nagy a különbség. A kellemes, boldog újév kívánása csak rövid időre, legfeljebb a szilveszteri éjszakára és az újesztendő első napjára, az újévre vonatkozhat. A "sikerekben, eredményekben gazdag újév" óhajtása értelmi és nyelvhelyességi szempontból egyaránt vitatható. Nem valószínű, hogy valaki éppen az újévi ünnep napján /tehát egy napon/ sok sikert, eredményt könyvelhet el magának. Kivétel természetesen előfordulhat: ha valaki például megüti a totó- vagy lottó főnyereményt, vagy százezer forintba húzták ki a kölcsönkötvényét. Az ilyen esetekre, azonban ritkán gondol a szerencsekívánó. Bár a "sikerekben, eredményekben gazdag" kifejezés németes volta miatt nem nagyon kívánatos, még mindig jobb, mintha eredménygazdag, sikerdús újesztendőt kívánunk valakinek.

Sajnálatos tény, hogy az újesztendő születésével mindenki idősebbé válik. Persze sokan tiltakoznak ez ellen, mert kizárólag csak a születésnapot veszik figyelembe. Ilyenkor beszélhetünk huszadik, negyvenedik, nyolcvanodik születésnapról. Valójában így van-e ez a kérdés?

Egyesek állítása szerint minden embernek életében egy születésnapja van, mert mindenki csak egyszer születik. Nincs tehát senkinek sem második, sem hetvenedik születésnapja. Ehelyett helyesebbnek gondolják inkább a születésnapot kifejező évforduló kifejezés használatát.

Ebben az érvelésben van valamiféle igazság. A nyelvhasználat azonban az előbbi álláspontot törvényesítette. Így azután nem helytelen az évforduló szó elhagyásával huszadik, ötvenedik vagy bármiféle születésnapról beszélni.

Másik kérdés, mikor beszélhetünk harmincadik vagy hatvanadik születésnapról. Ha valaki például hatvanadik születésnapját ünnepli, tulajdonképpen már a hatvanegyedik születésnapját tartja, ha az első születésnapot is odaszámítjuk. Az első születésnapot azonban nem szokás számítani. A születésnapú évfordulók számítása legfeljebb a születés után egy év múlva kezdődik. Azért mondtuk, hogy "legfeljebb", mert nem mindenkire érvényes ez a szabály sem. A nők itt is kivételek.

LEVÉL ALMÁS ÜGYBEN

Kedves Barátom!

E sorokat olvasva talán visszaemlékszel arra, hogy az egyik este a Doktor Sándor utcában sétálva arról beszélgettünk, hogy az idén gyengébb lesz a szőlőtermés. Te akkor nagyot szívtál a cigarettádból és kézlegyintve megjegyezted: - Nálunk is alma az egész!

Nem mertem megkérdezni tőled, milyen eljárással változhatott át szőlőterméstek almává, illetőleg miért használtad az alma szót. Másnap azonban a legszakértőibb közönséget, diákjaimat kérdeztem meg, s ők elmagyarázták, hogy az alma, almás szót a semmi, a nincs kifejezésére használják.

Érdekelt a dolog, ezért elővettem Kabdebó pesti jassz-szótárát /1917/, amelyben ezt olvastam: alma: ne, nem, almával: nem, almahadoválni: elhallgatni, almahaver: ellenség stb.

Az 1959-ben kiadott A magyar nyelv értelmező szótára is említi mindkét szót. Az almás szónál megjegyzi, hogy rendszerint állítmányként használt argó szó, amely gyanúsán bizonytalan, kétes, kétséges, unalmas, nem érdekes, jelentéktelen dolgot jelent.

Ugyanezt találtam Szirmai-Balassa: A magyar tolvajnyelv /1924/ és Kálnai-Benkes hasonló című szótárában is.

Nem sokkal utóbb Szeberényi Lehelnek A hegyek elmozdulnak című regényében a következőkre bukkantam: "Csecse nő, bokában kicsit svájfolt, "a pali almás". Ebből a szövegből engem nem annyira a svájfolt női boka, mint inkább az almás pali érdekelt. Azt hiszem, hogy a "pali" jelentését nem kell külön magyaráznom. Az "almás pali" bizonyára azt akarja jelenteni, hogy a nő udvarlója jelentéktelen alak. Ha az "almás pali" mit sem számít, annál inkább az almás szó. Két nyelvtudósunk is vitatkozik az alma, almás szó eredetén.

Zolnai Béla úgy véli, hogy a német tolvajnyelvből /rotwelsch/ került hozzánk az alma szó az almoni-ból, amely nemlétező személyt, dolgot jelent. Bizonyára hatottak erre a kifejezésre a héber al na /mégsem/ szavak.

Zolnay Vilmos véleménye viszont az, hogy az alma, almás szavunk vagy a német Apfel /alma/ szóból származik, vagy az Almosen-ből, amelynek jelentése alamizsna, hitvány, értéktelen adomány. Szerinte régebben a cukrásziparban szokásos volt az állott, előző napi, rosszul sikerült süteményre mondani, hogy almás; mégpedig azért, mert ez az almával töltött cukrászsütemény volt mindenkor a legegyszerűbb, a legolcsóbb, télen-nyáron egyaránt előállítható, legtovább eltartható süteményfajta, amelynek árusítása nem fizette ki magát. Tartani kellett, de haszon

nem sok volt rajta. Később az ilyen kevésbé értékes dolgokra is átvitték az almás nevet.

Az almás, alma argó szóval bizonyos fokig bővült szókincsünk. Ha igaz az, hogy az arab nyelvben ezer szó van a kard kifejezésére, miért ne lehetne gyarapítani a magyar szókincs tagadó készletét?

Szinte hallom ellenvetésedet: az alma, almás szó jassz-szó, amelyet ma elsősorban a műveletlen huligánok használnak. De ha ez így van, akkor miért használod te is, kedves barátom?

A BÁNYÁSZNYELV

Pár nappal ezelőtt az ÉM. 7-es számú Komlói Kőbánya Vállalat dolgozói azt kérték, hogy a Dunántúli Naplóban állapítsák meg, valóban ártalmas-e rájuk nézve a kőpor, és jár-e részükre porpótlék.

Mivel nemcsak a kőbányákban, hanem másutt is beszélnek porpótlékról, porvédelemről, célszerűnek véljük e fogalmak tisztázását. Mi is a porpótlék, a porvédelem? Ha valaki pénzpótlékot kap, ezt könnyen megértjük, sőt mi több, el is költjük. A pénzpótlék fizetés kiegészítést jelent valami után. Pótlékre ott van szükség, ahol valamiből többet igényelnek. Nos, a komlói zúzógépház dolgozói, amikor porpótlékot kérnek, tulajdonképpen több por után vágyódnak, több port igényelnek. Pedig bizonyára nem erről van szó. Az említett dolgozók nem a kevés por miatt panaszkodnak, hanem azért, mert túlságosan is kőporos munkájuk után pénzpótlékot, bérkiegészítést kérnek. Nem porpótlékról van itt tehát szó, hanem a poros munkáért járó pótlékról. Mint ahogy helyesen nem beszélhetünk a bányákban

porvédelemről sem, hanem csak a por elleni védelemről.

Ki kellene irtani a bányásznyelvből a lejtakna, a függőakna szót is. Sajnálatos, hogy szakkörökben még ezt használják. Pedig helyesen lejtősaknát és függőleges aknát kell mondani. - A minap egy pécsi szerző kéziratos munkájában ezt a furcsa bányászszakszót olvastuk: hossztolás. Ennek is van jobb magyar neve. A hossztolás nem más, mint a hosszú szálfák feldarabolása. Joggal kérdezhetjük, miért kellett a rosszhangzású, magyartalan hossztol igét, illetőleg abból képzett főnevet alkotni, amikor megvan erre a fogalomra a tökéletesen kifejező, jó hangzású szabdal, darabol igénk, illetőleg szabdalás, feldarabolás főnevünk.

De joggal kérdezik komlói bányászolvasóink is: miért mennek a bányászok még ma is "siht"-re műszak helyett, miért kapnit teszik fel fejfa helyett, és miért "ladstokk"-ot használnak töltőpálca helyett. Miért, miért? És miért róttak meg egy bányamérnököt az illetékesek azért, mert az oscillométer magyar megfelelőjeként a felvillanásszámláló szót merte "tudományosan" is használni. Pedig a bányászok az oscillométert máris villogónak, a Geiger-Müller féle készüléket pedig közönségesen kopogónak becézik.

Péché Antal, aki 1868-ban alapította a Bányászati lapok c. szakfolyóiratot, már a 70-es években megindította a bányászszaknyelv magyarítását. Nehéz, töretlen volt az út, és az oktatáshoz is fejletlen volt még a magyar műszaki nyelv. A tanári kar mégis levetette az idegen nyelvoktatás béklyóit, és az ifjúság lángolóan lelkes lendületével magyarul kezdett tanítani.

Ma kiforrott már a magyar műszaki nyelv. A Bányászati lapokban sok nyelvművelő cikk csiszolja, csinosítja nyelvünket. Az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület is foglalkozik nyelvműveléssel.

A BÍRÓSÁGOK NYELVE

A mintegy két évtizeddel ezelőtt használt római jogi tankönyv zsúfolt volt a magyaros hangzású latin mondatoktól. Még most is fejünkben zsong ezek némelyike. Így például: "A parens manumissor az impubes emancipatusnak tutor legitimusa." /A római jog institutioi. - 157.1/

És mindezeket a hivatalosan előírt tankönyvből kellett bemagolnia a jogtanuló ifjúságnak!

A bírói tárgyalások, ítéletek nyelve, stílusa olyan volt, hogy valóban a "fifikus fiskálisok" /értsd: ravasz ügyvédek/ tudtak csak eligazodni rajta. Nem csoda, ha az érdekeltek közül sokan eltévedtek az igazságszolgáltatás mezsgyéjén!

Jogi oktatásunk reformja sok mindent megváltoztatott. Bíróságaink nyelve azonban még mindig a régi, magyartalan, cikornyás, nehezen vagy alig érthető. Csak egy példára hivatkozunk. Pár nappal ezelőtt olvastuk egy bírósági perirat következő szövegét: "Ilyen perelőzmények birtokában a bíróságnak a per érdemi elbírálása szempontjából egy döntő kérdést kellett vizsgálnia, mégpedig azt, hogy szükség van-e a korábbi pécsi megyei bírósági Pf.:: sorszámú ítéletben tett intézkedéssel ellentétes intézkedés foganatosítására."

Nem hisszük, hogy sokan megértenék ezt a szöveget a jogban járatlanok közül! Nem lehetne kissé egyszerűbben és magyarosabban? Bíróságainkon még ma sem készítenek jegyzőkönyveket, hanem csak "felveszik" azokat. A peres felek "tárgyalást folytatnak", ahelyett, hogy tárgyalnának. A házasság felbontása iránt nem pert indítanak, hanem "folyamatba teszik a pert."

Néha a gyámhatóság is beavatkozik a perbe. Ez ekként történik: "A gyámügyi előadó bejelenti, hogy a perbe a felperes mellett a gyámhatóság is fellép /néha: belép/."

"Beccsatozzák az iratokat", pedig elég lenne csak csatolni, mellékelni azokat. A bíróság ügyel arra is, hogy a "felek által hivatkozott tanuk" /helyesen: a felek megnevezte tanuk/ pontosan jelenjenek meg a tárgyaláson, és a "hivatkozott rendeletek" szerint járjon el. Mivel pedig a rendelet nem hivatkozik, célszerűbb lenne "az említett vagy idézett rendeletekre" hivatkozni.

"A lefolytatott tárgyalás után a bíróság előző ítéletét hatályon kívül helyezve, a vádlottat szabadlábra helyezte." Boncolgassuk csak kissé ezt a kedvező ítéletet! "A lefolytatott tárgyalás után" - kifejezések helyett helyesebb volna "a tárgyalás lefolytatása után"-t írni. A "hatályon kívül helyezve" rövidebben és magyarabban hangzanék ekként: érvénytelenítve. Jobb volna a "szabadlábra helyezés" helyett is "szabadon bocsátás"-t mondani. Egy pillanatra álljunk még meg! Mi nem engedjük szabadon a bíróságot, mert baj van a jegyzőkönyvvel! Ezt ugyanis még be kell fejezni. Nézzük csak, hogyan is történik!

"Jegyzőkönyv feltárás után lezárva" - olvashatjuk. A határozott névelő elhagyását most nem bíráljuk. Azt azonban furcsálljuk, hogy a bíróságokon a jegyzőkönyveket nem fejezik be, hanem - a hozott ítéletek érdekeltjeihez hasonlóan - "lezárják."

Ami pedig a "feltárást" illeti, ne csak a tényállást tárjuk fel, hanem a gyakran felesleges, régi idők stílusát erőltető pongyolaságokat is! Seprűzzük ki a bíróság nyelvéből az idejét múlta sallangokat, a felesleges nyelvi limlomot! Hátha a MÉH ezt is átveszi?

KŐMŰVESEK KÖZÖTT

Kora reggel még keményen kopognak a léptek az újmecsekalji építkezések felé vivő úton. Pontosan hét órakor megszólal munkakezdést jelző duda. Mozgásba elevenedik itt minden. Mint óriásszúnyogok dologra dübörögnek a dohogó daruk. Megkezdődik a habarcskészítés és a szállítás. Az épülő új iskola falairól felhangzik a kőművesek kiáltása a segéd munkások felé:

- Grundoló maltert! Pista, szedd szét a fosznideszkákat! Tűzd ki zenklivel a fundamentum vonalát!

Sajátságos idegen nyelv ez! Mintegy száz évvel ezelőtt az osztrák tőkének nem volt fontos, hogy a magyar szakmunkások képzését elősegítse. A hazánkba hozott német, francia és olasz szakmunkások szakmai tudásukkal együtt idegen nyelvük szakszavait is átadták az épületeken velük dolgozó magyar munkásoknak. Végül is

megszületett egy olyan keveréknyelv, amelyet még ma sem tudnak nélkülözni a kőműves szakmában. A Magyar Építészet, az Építőmunkások című szaklap hiába küzd ez ellen az idegen műnyelv ellen, szinte nemzedékről nemzedékre öröklődik. Hiába jelennek meg a különböző iparágak magyarító szótárai, ha éppen az illetékesek, a kőműves dolgozók nem törődnek vele.

A technikumok tanárai, az iparitanuló-iskolák oktatói a legtöbbször magyar nyelven magyarázzák meg a szakkifejezéseket, de sok helyütt a magyar szavak mellé az idegen műszaki szavakat is megtanítják. Ennek eredménye az, hogy a tanulókról a szakmunkás, a technikus oklevél megszerzése után lehámlik a tanult anyag szókinccse, és szívesebben használják az általánosan használt idegen szavakat.

Ezért van az, hogy a téglafalazásnál a strekk és lóftéglák /kötő és futó téglák/ elhelyezésére kell ügyelni. A gleihni /a falegyen/ előtt a vogriszt /voglisznak is mondják/ azaz a szintvonalat vízmérték segítségével kell megállapítani. Vigyázni kell azonban arra, hogy a vízmérték ne vekszoljon, vagyis ne mutasson kilengést. A bógniknál /boltíveknél/ a cirklik /ívmagasságok/ 10 centiméteresek legyenek, s a slussznál /zárókőnél/ a stégdeszkát /alátétdeszkát/ alá kell dúcolni.

Amikor a Széchenyi Gimnázium egyik 5+1-es politechnikai csoportja, amely a kőművesmunkát gyakorolja, először kísérletezett a gyakorlati munkával, feltűnt a tanulóknak, hogy a szerszámok nevét másként tanulták az iskolában, és másként mondják az öregebb mesterek. Később azonban a fiúk rájöttek arra, hogy a fandli serpenyőt, a hóbli felhúzó simítót, a horkerli pedig hajlatsimítót jelent.

Ennek megismerése után a politechnikai munkára felügyelő

szaktanárok vigyáztak arra, hogy a tanulók továbbra is magyar szaknyelven fejezzék ki a szerszámokkal és a különböző kőműves szerkezetekkel kapcsolatos mondanivalójukat, és ne idegen zsargonnal.

Egyszer mégis eltértek a tanulók e szabálytól. Amikor a téli időszakra való tekintettel a szerszámaikat leadták, elbúcsúztak oktatójuktól is. Ez alkalommal egy üveg borral kedveskedtek mesterüknek. A zamatos pécsi cirfandlit azonban stílszerűen fandliban nyújtották át - köszönetük jeléül.

JÖN VAGY MEGY?

Gyermekkorunkban gyakran kérdeztük egymástól tréfásan: jön vagy megy - az eszed? A közhasználat nem nagyon különbözteti meg a jön igét a megytől. Gyakran hallunk ilyen beszédet:

- Holnap eljövök hozzátok, és hozok nektek egy jó könyvet,
/Helyesen: elmegyek és viszek.../

- Megint új darabbal jön a Pécsi Nemzeti Színház. /Helyesen: színre kerül./

- Mikor jön le a cikkem az újságban? /Közlik helyett/.

Méltán mondhatta egyik nyelvművelőnk: "A jön és megy helyes használatát már senki sem tudja." Sajnos a sajtóban, szépirodalmi művekben is jócskán akad példa a helytelen használatra. Kende Sándor: Közel a mennybolt című művében /55.1./ olvastuk:

- Holnap reggel, mindjárt reggel, jövök veled, és veszünk újat. - /Helyesen: Veled megyek.../

A jön - megy igének meglehetősen nagy irodalma van. Arany János, Szarvas Gábor, Molnár János, Halász Gyula és újabban Fábián Pál foglalkozott többek között e kérdéssel is. Arany János a Koszorú 1863.évi számában /II. félév 2. szám/ a jön ige helytelen használatáról így ír: "Tiszta magyarság, jöjjön el a te országod! - mert nem vagyok benne biztos, hogy ide jöjné-e, vagy elmenne Patagóniába? - Pedig oly egyszerűen, oly logikusan meghatározza nyelvünk e két szó között a különbséget. Ami az író vagy a beszélő felé közeledik, az jó, ami távozik tőle, az megy."

Tapasztalhatjuk lépten-nyomon - írja tovább Arany - hogy újabban az embereknek nem jut eszükbe semmi, minden csak eszükbe jön. Minden jön. A gondolat eszükbe jön, a vér a fejembe jön /száll vagy tolul helyett/, a kongresszus összejön /gyűlik helyett/, s ott sok minden szőnyegre jön /kerül helyett/, s végül a kérdés megoldásra jön /jut helyett/. Aranyt mi még megtoldjuk. Ha valaki egy százassal jön nekünk /azaz tartozik/, ügyeljünk arra, hogy meg is fizesse, nehogy tönkre jöjjünk /mert lassan már tönkre se lehet menni/.

A jön és a megy ige téves használata a német nyelvből került át hozzánk, mert a német nyelv a kommen igét használja mindkét fajta cselekvés kifejezésére. Nyelvünk érdekessége, hogy a két igét együtt is szokás használni. Az ügyetlen, suta, gyámolatlan emberre gyakran mondják tréfásan: Úgy jön, mintha menne. "Év év után gyorsan lejár. Jó-megy miképp vándor madár." - írja Arany János. József Attila egyik versében pedig ezt olvashatjuk: "Vasútnál lakom. Erre sok vonat jönmegy."

TÉVES NYELVI HIEDELMEK

Nemrégiben olvastunk arról a szovjet írók és esztéták között folyó vitáról, amely a forma korszerűségének fontosságát hangsúlyozta. A vita lángja Georgij Guliának egyik cikke körül csapott fel. Gulia szerint a korszerű stílus megköveteli a rövidséget, a gondolatok tömörségét, a mondatok dinamizmusát. A mai embernek már nincsen annyi ideje, mint a régieknek volt. "Egy-egy rövid utalás, egy-egy lakonikus mondat, egy-egy fölkiáltás az asszociációk egész raját váltja ki az olvasóban. A ráérős kérődzésről át kell térni az előadás összefogott, dinamikus formáira..."

Nálunk már a Gulia-féle nézet előtt is akadtak, akik azt mondták, tanították, hogy csak egyszerű mondatokat szabad használni: az összetett mondatok már nem "időszerűek", a hosszú, zavaros szerkezetű mondatok korszaka lejárt. Korunk valóban jobban kedveli a rövid, szabatos mondatokat, de szó sem lehet arról a téves felfogásról, hogy minden összetett mondat "zavaros", s ezért használatukat kerülni kell. Mindenki ismeri Petőfi Sándornak A XIX. század költői című versében azt a három feltételes mellékmondattól függő főmondatát, amelyet Nagy J. Béla ekként tömörített egyetlen egyszerű mondatba: "Csak az anyagi javakban való egyforma részesedésnek, a teljes jogegyenlőségnek, a műveltség általánossá válásának megvalósulása után állhatunk meg az ígéret földjének elérése végett." Nem kétséges, hogy Petőfi verssorai hosszúságuk ellenére is költőibbek ennél.

Egy másik téves nyelvi hiedelem: a sem és a se módosító szók között ugyanolyan különbséget kell tenni, amilyen a nem és a ne között van. Tehát a nem és sem szóval tagadunk, a ne és se szóval pedig tiltunk. E szerint nem szabad így beszélni: "Én se tudom, te se tudod, senki se tudja." Ez a felfogás helytelen. Rideg irodalmárok ragaszkodhatnak ehhez a szabályhoz, de a közvélemény nem követeli ilyen szabály megtartását, mert a sem szóalak eléggé kikopott már az élő beszédből. A se szó tilt is, tagad is. Vagyis: tagadáskor a sem-et és a se-t tetszés szerint használhatjuk, tiltáskor azonban csak a se van a helyén. Furcsa volna, ha valaki így beszélne: sem pénz, sem posztó; sem hideg, sem meleg; sem szó, sem beszéd. Így írta Petőfi is:

"A deákné vásznánál ő se jobb."

A tanárok gyakran kijavítják, ha valamelyik tanuló azonban kötőszóval kezdi a mondatot. Valóban, az ellentétet kifejező azonban a szembeállított mondatrészt szokta követni. "Pál azonban bosszút forral" - olvassuk Arany: A fülemile c. versében. De állhat a mondat élén is ez és mindenféle más kötőszó: "Azonban azt se véld, hogy a való - Kirúgva jobb egészen láb alól." /Arany: Vojtina ars poeticája/ A Toldi is kötőszóval kezdődik: "Mint ha pásztortűz ég őszi éjszakákon..." Arra azonban valóban ügyelnünk kell, hogy az azonban és a de kötőszót együtt ne ejtsük. Helytelen tehát az ilyen mondat: "De azonban az autóbusz elment."

Gyakori hiba az egymással ellentétes jelentésű névutók felcserélése. Különösen a szemben és az iránt névutók esetében. Az előbbi az ellentét, az utóbbi az érdekelt javát szolgáló névutó. Helytelen tehát az ilyen mondat: "Aki nem tanul, vét saját maga iránt is." /Helyesen: ellen/ De nem kívánatos az a segítőkészség sem, "amelyet a Hőerőmű vezetői és a munkatársak tanúsítanak Bertha Árpád kísérleteivel szemben." /Helyesen: kísérletei iránt/. Sajnáljuk a feltaláló fiatal pécsi mérnököt!

MIT ÉRTÜNK EZ ALATT?

Diákkorunkban számtalanszor kijavított bennünket a tanár, ha így feleltünk: - A főnév alatt azt a szófajt értjük, amely... vagy: - Metafora alatt értjük azt a költői képet, amely...

Aztán a diákból tanár lett. Most már ő javítgatta ki az ilyen stílusbeli hibákat. Szükség is volt rá. Ha netán nem javította ki az effajta elszólásokat, a szakfelügyelő azonnal észrevételezte: - Az ilyen germanizmusokat tessék a tanulókkal kijavíttatni!

Hogy kell tehát helyesen mondani, írni a fentebb említett mondatokat? Névutó nélkül, ekként: Főnéven, metaforán értjük azt a... Kérdés, a névutós alakkal szemben miért a ragos forma a jó, a helyes használat. A nyelvvédők szerint azért, mert két párhuzamos kifejezés közül szinte mindig a rövidebb a magyarosabb, mindig a ragos alak a helyesebb. Azt is mondják, hogy a "Mit értünk ez alatt? - kérdő mondat" tulajdonképpen a német "darunter verstehen" kifejezés szolgai fordítását alkalmazzuk, tehát germanizmust követünk el.

Ezeknek az érveknek van gyenge oldaluk is. Először is: nemcsak a német nyelvben használatos az alatt névutó az igékkel kapcsolatosan. /A francia nyelv a sous szót, az angol az under szót használja./

Az általános nyelvhasználatban, a sajtóban és a rádióban annyira elterjedt már a névutós használat is, hogy szinte felesleges példákat idézni.

És mit mond a nyelvtörténet? Simonyi azt írja, hogy

először Faludi Ferenc használta a névutóval szerkesztett kifejezést: "A világnak neve alatt a föld, és víznek egy ragasztott gömbölyű testét értjük."

Bánhidi Zoltán nyelvészünk viszont kimutatta, hogy irodalmunkban egyedül a ragos változatot igen kevesen használták. /Csak Rimay, Mikes, Berzsenyi, Juhász Gyula, József Attila./

A névutós alak mintegy kétszáz éve annyira meggyökeresedett irodalmunkban, hogy használói között ott vannak az olyan elismerten legmagyarabb stílusú és nyelvvel tudatosan is foglalkozó íróink, mint pl. Gyulai Pál vagy Arany János. Az előbbi így ír: "Hogy mit ért a szerző az irodalom kritikai története alatt, nem tudjuk." Arany pedig ekként szól: "Néhány év óta lazul az irodalmi morál. Nem értem ezalatt egyes író magánéletét."

Móra Ferenc, Veres Péter, Tamási Áron művei is bőségesen példázzák az ilyen névutós szerkezeteket. Íróink többsége felváltva használja, hogy ezzel is változatossá tegye stílusát. Még az ellenzőkhöz tartozó Simonyi is megjegyzi: "Ennek az oltványnak védelmére sokfélével föl lehet hozni: 1. könnyen érthető metafora, 2. régiségben nagyon gyakran előforduló név alatt, cím alatt, szín alatt stb. igen közel áll a szóban forgó kifejezéshez."

A "Mit értünk ez alatt?" névutós szerkezet ellen a múlt század végén indult meg a harc, amikor minden kifejezésben a német megfelelőt keresték. A köznyelv, a nyelvszokás ereje azonban áttörte a tilalmi gátat, és ma már a névutós alakot a ragossal együtt felváltva használhatjuk. Igazat adhatunk Lőrincze Lajosnak: "A

változásokat időnként kötelesek vagyunk tudomásul venni, mert különben menthetetlenül elrugaszkodunk a valóságtól, elmarad a dogma az élettől."

BETŰSZÓK

A napokban telefonálni akartam a főpályaudvarra. Gondoltam talán megtalálom a telefonszámot a V betűnél, a vasútállomás címszónál. Az államvasutak szó is hiányzott a telefonkönyvből. A Magyar Államvasutaknál sem találtam. Végül is a MÁV betűszónál leltem meg a keresett telefonszámot.

Ma mindinkább kedvelik a több szóból álló intézményneveket akként megrövidíteni, hogy azokból csak egy - rendszerint értelmetlen - szó legyen. Így keletkeztek például a következő szavaink: MÁV, IBUSZ, TIT, OFOTÉRT, TÜZÉP, KERAVILL, SZTK stb.

Egyik-másikéban némileg érezzük még a szóösszevonásokat, de igen sok szóban még azt sem. Mert azt könnyű kideríteni, hogy a TÜZÉP azonos a Tüzelőszer- és Építőanyagértékesítő Vállalattal, de ki gondolná, hogy például az IBUSZnak semmi köze sincs a buszokhoz, mert az Idegenforgalmi beszerzési Utazási és Szállítási Rt. szavak kezdőbetűiből alkotott betűszó.

Az említett példákból látható egyúttal az is hogy kétféle szórövidítési forma van. A TÜZÉP szó a teljes név szavainak csonkított részeiből tevődött össze. Az ilyen rövidítést szóösszevonásnak nevezzük. Ha pedig az intézmény nevében lévő szavak kezdőbetűiből alkotunk új szót, azt betűszónak nevezzük. /Ilyenek: MÁV. MM. KISZ. ÉDOSZ. FEDOSZ. MTI./ Az ilyen alakulatokat néha köznévként is használjuk. Ilyenkor kisbetűvel kell írni: tsz. közért stb.

A betűszókban és a szóösszevonásokban általában csupa nagybetűt írunk. Pontot sem az egyes betűk között, sem a betűsor végén nem szabad használni. Helytelen ezért a Széchenyi téri IBUSZ-helyiség felirata: amelyen a MÁV rövidítés pontozott.

Ha a köznévi használatú tsz. betűszó intézménynév tagjaként szerepel, akkor az első betűt kell csak nagygal írunk. A vasárnapi újságban helyesen íródott: Zöld Mező Tsz. Helytelen lenne viszont ekként: Kossuth TSZ vagy Kossuth-tsz.

Mivel a betűszó nem rövidítés, hanem szó, arra kell törekedni, hogy lehetőleg ne válasszuk el a betűket egymástól. Főleg a tiszta mássalhangzóból álló betűszavakra értjük ezt. A szóösszevonásokat és az írásképük szerint kiejtett betűszókat /például MÁVAG/ az összetett szavakhoz hasonlóan alkotó elemeik szerint ajánlatos elválasztani. De vannak, akik az alapszók elválasztási törvényei, vagyis a magyar szótagolás szabályai szerint szeretnék elválasztani a betűszókat és a szóösszevonásokat. Pl.: O-FO-TÉRT, MÁ-VAUT stb. Az akadémiai helyesírási szabályzat még nem rendelkezett ebben az ügyben. Egyelőre csak azt írja elő, hogy ilyen esetekben kötőjellel kell kapcsolni a toldalékot. Ilyenkor is természetesen figyelembe kell venni az illeszkedés és a hasonulás törvényeit. Például: IBUSZ-szal. PVSK-val. MÁV-ot.

A mai rohanó élet a hosszú intézménynevek, társulatok, vállalatok és hasonlók hosszú, hivatalos neve helyett helyettesít: betűszókkal és szóösszevonásokkal. Persze azért senki se gondoljon a nők közül észak-olaszországi utazásra, ha a férj vasárnap du. így szól feleségéhez: - Nincs kedved KOMO-ba menni? - Itt ugyanis a KOMO-val kapcsolatosan kiesik a kies Como-/ejtsd: Komo/ táj szépsége, mert csak a Kossuth mozi rövidítéséről van szó.

Hogy az ilyen és hasonló betűszók máris forgalomban vannak, mi sem bizonyítja jobban, mint a Dunántúli Naplóban olvasott címek: Az egyik így szól: TDE-látogatás a Műtéttnani Intézetben. Ha valaki netán nem tudná, mi fán terem a TDE a cikk belseje elárulja: a betűszón a Tudományos Diákköri Egyesület értendő. Persze lehetne azon vitatkozni, hogy ha valami kör, akkor miért egyesület, vagy ha már egyesület, akkor miért kör. A cím is félreérthető. Helyesen így lenne: A TDE látogatása a Műtéttnani Intézetben.

HARMADHÓ

Így nevezték a régiek az év harmadik hónapját a márciust. Talán nem is jutott volna eszünkbe ez a mai fülnek már szokatlan elnevezés, ha tegnap a Kossuth Lajos utca kellős közepén el nem csíp egyik barátom: Mondd, kérlek helyesen mondják-e az egyetemen azt, hogy a lányom harmadéves orvostanhallgató! Hisz ez azt jelenti, hogy ennek az évnek az egyharmadában járt csak egyetemre. Nem helyesebb-e: harmadik éves hallgató?

Megígértem barátomnak, hogy az egyik Tollseprűben foglalkozni fogunk ezzel a kérdéssel. Hazafelé menet eszembe jutott József Attila Tiszta szívvel c. versének két sora: "Harmadnapja nem eszek, se sokat, se keveset." Mindenki érti és érzi e két verssor szomorú igazságát: a költő nem a nap egyharmadában koplalt, hanem már a harmadik napja nem evett.

Személyek, élőlények vagy dolgok sorban elfoglalt helyének számát sorszámnevekkel jelöljük meg: első, második, harmadik. Sorszámneveket azonban nemcsak -dik

képzővel alkothatunk. Néhány szóban régi alakját megtartva csak -d-képzővel is: az ünnep másodnapja, harmadéves hallgató, tizedmagammal /rajtam kívül kilenc, én vagyok a tizedik/ stb. Néha az ilyen számnevek főnevekké válhatnak: század, ezred, százados, ezredes. Eleink szerették az ilyen közmondásokat: Harmadnapos vendégnek ajtó megett a helye. Harmadnapig dinom-dánom, holtig tartó szánom-bánom.

A -d képzővel alkotott sorszámnevektől meg kell különböztetnünk a törtszámneveket: egyharmad, háromnegyed. Ha az összetétel előtagja: egy - ez gyakran el is maradhat. Egynegyed, egyharmad helyett mondhatjuk így is: negyed, harmad. Az értelemszerű következtetés dönti tehát el, hogy a harmadév szó a harmadik évet vagy az év egyharmadát jelenti-e. Félreértések elkerülése végett az utóbbi esetben célszerű az egy-előtag kitétele.

A harmad szót főnévként is használhatják zenében: a két másodból álló hangszköz neve /terc/. Melléknévi összetételekben valamely - rendszerint növekvő - fokozati sorrendben a harmadik helyen lévő hatóságot, szervezetet, fokozatot értünk rajta. Például: harmadfokú bíróság, fegyelmi büntetés, égési, fagyási sebek. A matematikusok harmadfokú egyenletről, a rokonok harmadfokú unokatestvéréről beszélnek. A harmadik évében lévő, harmadéves csikóról népiesen azt mondják: harmadfűcsikó.

"És szívem tombol, mint a
harmadfű csikó, ha
A pányvás kötelet legelőször
dobja nyakába
A pásztor."

Sokan hisznek a harmadkézből kapott harmadrangú híreknek, még akkor is, ha azok harmadkoriak.

A törtszámnevek csoportjához tartozik az egykettő jelentésű fél szó is. Ha például másfélről beszélünk, mindenki tudja, hogy egy egészről és a másik /az egésznek második/ feléről van szó. A Magyar Oklevél-szótárban a másfélre vonatkozó első adat 1478-ból való. Az irodalmi és történelmi szakkönyvekben még ma is találkozunk ilyenféle mondatokkal: A szonettek általában jellemző a hatodfeles /vagyis: az öt és fél/ jambus. Kazinczy hetedfél évig raboskodott /tehát hat és fél évig/.

Jellemző, hogy 100 évvel ezelőtt még a fiatal emberek harmadfél órára mentek légyottra /mai műszóval: randevúra, randira/. A Czuczor-Fogarassy-nagyszótár /1864/ még németesnek tartja a félhárom szó használatát.

És ha már ennyit írtunk a harmad, harmadik számnévről, hadd említsük meg azt a mostanában mindinkább terjedő szokást, amikor egyesek tőszámnevet használnak sorszámnev helyett. Például: A három kerület is megszervezi az Egy napot Pécsért! - mozgalmat. Ebben a mondatban a három kerület félreérthető, mert mind a három kerületet jelenti, és - helytelenül - jelenti csak a harmadik kerületet is. Pedig gyakran ekként szokták mondani a harmadik kerület nevét is. Persze az nem baj, ha mind a három kerület versenyez e hasznos mozgalom megszervezéséért.

BANKJEGYHAMISÍTÁS

Érdekes levelet kézbesített a Tollseprű részére a posta. Egyik olvasónk kifogásolja a százforintos

bankjegyeken ezt a felírást: "A bankjegyhamisítást a törvény bünteti." Olvasónk szerint ebben a mondatban az egymást követő "a" határozott névelők alkalmazása bántó, és az egyik jogtalanul szerepel a mondatban. A szórend is helytelen, magyartalan. Így lenne a helyes szórend: "A bankjegyhamisítást bünteti a törvény." vagy lehetne ugyanez a mondat az "a" névelő elhagyásával. Kérése: döntsük el, melyik szórendű mondat a jó.

Minden nyelv, anyanyelvünk is, a szavak más és más sorrendjével új értelmet tud adni egy-egy mondatnak. A szavaknak meghatározott rend szerinti sorrendjét szórendnek nevezzük. Nyelvünkben a szórendet a szavak és szerkezetek értelmi fontossága szabja meg. Általános szabály, hogy ha az állítmány a legfontosabb, része a mondanivalónknak, a mondat élére kell állítani. Például: Befűtta az utat a hó. Megy a juhász számaron. Föltámadott a tenger.

Ha azonban nem az állítmányt akarjuk kiemelni, hanem valamelyik mondatrészt, akkor ezt közvetlenül az állítmány elé kell helyezni. Az említett mondatban nyilvánvalóan a bankjegyhamisításra akarják felhívni a figyelmet, ezért kerül ez a szó a mondat élére. Ha utána az állítmányt tennénk, ezzel nyomatékosan azt fejeznénk ki, hogy a bankjegyhamisítást és nem más büntet a törvény. Már pedig a törvény nemcsak a bankjegyek törvénytelen szaporítását bünteti, hanem minden más büntetendő cselekmény elkövetését, esetleg annak kísérletét is.

A mondat ekként is hangozhatnék: "A törvény bünteti a bankjegyhamisítást." Ebben a mondatban a törvény szót emeljük ki, s a törvény fontosságának hangsúlyozásával

mintegy ellaposítjuk éppen a bankjegyhamisítás elleni védekezés gondolatát. Ha viszont ekként szólna a mondat: "A törvény a bankjegyhamisítást bünteti" - az előbbi eset térne vissza. Ez pedig azért is baj, mert - mint már mondtuk - a törvény nemcsak a bankjegyhamisítást bünteti.

Végül maradna még a levélben javasoltakból az "a" névelő elhagyásával írandó alak. Ezt is hibáztatnunk kell, mert a határozott névelő elhagyásával a bankjegyhamisítás fogalma határozatlanná válnék, a tárgyas igeragozást sem használhatnánk. /Ez a mondat így hangzana: Bankjegyhamisítást büntet a törvény - vagyis: valamiféle bankjegyhamisítási ügyben éppen most ítélkezik a bíróság a törvények szerint./

Azt ajánljuk tehát kedves olvasónknak, hogy pénzbeszedés közben erősen vizsgálja meg a százásokat, hogy nem hamisak-e, de azért fogadja el azokat akkor is, ha ez olvasható rajtuk: "A bankjegyhamisítást a törvény bünteti."

HALLÓ

A világ sok részén felhangzik óráról-órára a telefonálók ajkán a szó: Halló! Bár nem mindenütt így ejtik e szót, mégis úgy érezzük, köze van a halló szóhoz. Erős azoknak a tábora, akiknek az a véleményük, hogy a világ különböző államaiban használt halló szó magyar eredetű, és a hall igéből származik. Farkas József szerint Puskás Tivadar, a telefonközpont gondolatának feltalálója azt kérdezte a vonal másik végén lévő munkatársától: "Hallod?" A válasz ez volt rá: "Hallom."

Ebből sarjadt aztán figyelemfelkeltő szóként a hallókifejezés. Mivel a legtöbb telefonközpontot Puskás Tivadar rendezte be magyar munkásokkal, a hallózás más népek, így az amerikai nép telefonhasználatában is elterjedt.

Puskás Tivadar 1875-ben ment ki Amerikába. S csak később ismerkedett meg Edisonval. Puskásnak tehát 1875-78 között lehetett volna a halló szót Amerikában meghonosítania. Az első amerikai telefont viszont Graham Bell 1876. október 19-én próbálta ki Boston és Cambridge között. Néhányan nehezen hihetőnek tartják, hogy az amerikai szerelők ne használtak volna valamilyen figyelmeztető felhívást, illetőleg az amerikaiak gyorsan elfogadták volna ezt a számukra tartalom nélküli magyar szót.

Más felfogás szerint halló szavunk a készülék hallócső előtagjából származik. Bartoniek Géza 1883-ban megjelent cikkében a telefon beszélő- és hallókészülékét röviden beszélőnek és hallónak mondja. Lehetséges tehát az a felfogás is, hogy innen ered e hívó szó.

A XVIII. század végén használttá válik nyelvünkben a halló, halloh indulatszó, amelyet főleg vadászat közben használtak. De hogyan került nyelvünkbe ez a szó? A német etimológiai szótárak a halon /holen/ igéből származtatják a halló-t. A francia szótárak az aller ige parancsoló módjából eredeztetik az alló szót. Az angol szótárak hangutánzó vadászszónak tartják a hello-t és annak változatait.

Akárhogy is áll a dolog, igazat kell adnunk P. Balázs Jánosnak, aki szerint a telefonnak Magyarországon való meghonosodásakor bármelyik nyelvből is került át hozzánk a halló /hello, alo, haloh/ alak, a magyar ember ezt csak hallónak ejtette. Annál is inkább tehetette ezt, mert a

telefonban a halló hívószót azonosította a hall igével, mert a telefonban a téves kapcsolást és a csúcsidőt kivéve, rendszerint hallani szoktunk valamit.

Itt válaszolunk egyúttal Kovács Árpád olvasónk levelére is. Azt kérdezi, helyes-e így "bejelentkezni" a telefonhíváskor: "Itt Kovács Árpád beszélek". - Melyik helyesebb: - Itt Kovács Árpád beszél, vagy beszélek? - Válaszunk röviden: mindkét bemutatkozási forma helyes. A beszélek forma ma még kissé szokatlan, és inkább a beszélő személyének előtérbe helyezését jelenti, de nyelvhelyesség és jómagyarság szempontjából nem hibáztatható.

FÖLFELÉ VAGY FELFELÉ?

"Fölfelé megy borban a gyöngy" - verseli Vörösmarty a Fóti dalban. "Felfelé a lejtőn - hirdetik a mozivásznak. "Föltámadott a tenger" - zúgta Petőfi 1848-ban. Vörösmarty egyik epigrammája viszont így kezdődik: "Felszedted Helicon szemetét."

A felhozott példákból látható, hogy a föl és fel igekötőt váltakozva használták költőink. Mégis méltán vethető fel a kérdés: szavainknak az "e" hangú alakja a helyes vagy az "ö" hangú változata? Melyik irodalmibb szó: a szeg vagy a szög, a fedél vagy a fődél, a zsemle vagy a zsömle, illetőleg a cseng v. csöng, csepeg v. csöpög, repül v. röpül, pörög v. pereg ige?

Az akadémiai helyesírási szabályzat 56. pontja mindkét írásmódot helyesnek tartja, és használatát megengedi. Vannak ugyanis olyan szavaink, amelyek a nyelvjárásbeli eltérések vagy ingadozások, illetőleg nyelvbéli különfejlődések következtében a köznyelvben kétféle alakban terjedtek el. Mivel az

legtöbb ilyen szót mindkét alakjában használják, az írásban mindkét alakváltozat használata helyes.

Néha azért különbséget teszünk az "e" illetőleg az "ö" hangalak javára. A mértanban például nem háromszegről, hanem háromszögről tanulnak a diákok, és az urnát sem hamvvödörnek, hanem hamvvedernek szoktuk mondani.

Érdekes megemlítenünk, hogy az ö hang valamikor hiányzott nyelvünkben. Az első ránk maradt nyelvemlékekben a mai ö hang helyett még ü hangot találunk: ükürhegy /ökörhegy/, ürdüng /ördög/. Később azonban akadtak ö-ző kódexeink is, amelyek a szegedi, kecskeméti és drávamelléki tájszólásokra vallanak. Ma is főleg e területeken beszélnek így. Tompa József idéz is egy ö-ző nyelvjárást tükröző tréfásmondókát: "Ögyé mönyem möggyet könyérree; ha nem öszöd, tödd ee: maj mögöszöd röggée!"

Az ö-zés irodalmi nyelvünkbe is belopakodott: zöld, föld, török, görög, sör, sötét, tömérdek, föl, fölött, stb. Egyes szavakban ugyan az ö-ző alak helyett az e-ző változat is használható, de hogy mikor melyiket kívánatos alkalmazni írásunkban, azt mindenkor a stílus különböző árnyalatai, hangulata szabja meg.

Kétségtelen, szókészletünk annyira bővelkedik "e" hangú szavakban, hogy Grätzer József megalkothatta az ún. "eszperente szótár"-t. Ebben a különös szótárban a szerző minden szót megpróbál "rengeteg e-vel szedett nyelven" kifejezni. Így pl. a cigaretta: henger szeletelt levelekkel; ezen tekerccsel emberek felleget eregetnek; a jazz: szertelen, de kedvelt zene; mozi: kerekas szerkezet pergetve vet lepelre jeleneteket,

melyekben emberek, helyek, szerelmek szerepelnek. Gärtzernek elődei is voltak: a saját korában nagynevű Orosz Ádám, Édes Gergely és Varjas János. Ez utóbbi 1735-ben egy 1100 szóból és 275 sorból álló költői művet alkotott - csupa e betűs szavakkal.

Bizonyos, hogy a sok e-betűs szó nyelvünket egyhangúvá tenné, ha nem volnának ezeknek néha ö hangú változatai is. Használjuk, és éljünk vele! És ne javítsuk ki a fölemelkedést felemelkedésre, a föl hívást - fel hívásra, a föl vette ígét el vette szóra. Ne tollsöprűzzünk ott, ahol nem kell tollseprű!

VAGY - VAGY!

Hiába adta ki a Magyar Tudományos Akadémia I. osztályának Helyesírási Főbizottsága "A magyar helyesírás szabályai"-nak 10. kiadását, vannak mégis esetek, amelyekre az általános szabályok nem terjednek ki. Így vagyunk többek között a vagy, avagy kötőszó használatával is.

Közismert szabály, hogy a mellérendelő összetett mondatok tagmondatait mindig vessző választja el egymástól. Így írjuk: "Vagy alusznak, vagy nem hallják, vagy talán nem is akarják." Ha azonban egynemű mondatrészekről /két vagy több alanyról, tárgyról, egynemű jelzőkről/ van szó, e kötőszók közé nem teszünk vesszőt. Például: Kétszer vagy háromszor is figyelmeztettük.

A két szabály alkalmazásában csak az a nehézség mutatkozik, hogy az író tetszésétől függ annak eldöntése, hogy adott esetben mondatról, vagy mondatrészeről van-e szó. "Ízlik-e az ebéd vagy nem?". "Vegyünk-e a vásárban valamit vagy ne vegyünk?" Ilyen mondatok esetén szabályozni kellene, hogy

kitegyük-e a vesszőt vagy sem, ha csak közös alanya van a két állítmánynak. Szerintünk az alábbi esetben nem, az utóbbiban azonban ki kellene tenni a vesszőt.

Eldöntésre vár az is, hogy kell-e vessző, ha a vagy kötőszóval szószerkezetet kapcsolunk egybe. Shakespeare vígjátékának a címe: "Vízkereszt vagy amit akartok."

A Szabályzat 354. pontja szerint ha a vagy kötőszópáros, akkor a második vagy elé vesszőt kell tennünk: "A gyerekek vagy labdát, vagy babát veszünk." De mi történik, ha többször ismétlődik a vagy kötőszó? Például: "A helikoni ünnepségeken a pécsi iskolák vagy az első, vagy a második, vagy a harmadik helyezést érik el."

Simonyi Zsigmond Helyes magyarság című művében a halmozott páros vagy kötőszók előtt is elhagyja a vesszőt: - Minden egyszerű mondat vagy jelentő vagy kívánó vagy kérdő, mert vagy kijelentést vagy kívánást vagy kérdést fejez ki." Szerinte az ilyen páros kötőszók egészen rövid kifejezéseket kötnek össze, s ezért elmaradhat a vessző, mert a mondatszerkezet úgyszólván világos. Például: Vagy menjünk vagy maradjunk! Az új helyesírási szabályzat szerint azonban ilyen esetekben is ki kell tenni a vesszőt.

KIS- VAGY NAGYBETŰ?

Mióta az Új helyesírási szabályzat megjelent, elég sok gondot-bajot okoz a kis- és a nagybetűk írása is.

A magyar helyesírás szabályai című hivatalos kiadvány nem kevesebb, mint 45 szabályban rendezte ezt a kérdést. Ezek jórésze egyezik a régi helyesírás előírásaival. Most inkább az eltérésekre szeretnénk rámutatni.

Még ma is bizonytalan a földrajzi nevekhez kapcsolódó -i képzős melléknevek írása. Régebben általában kisbetűvel és egybe kellett írni az -i képzős származékot. /Például: baranyamegyei/, Jelenleg a főszabály a következő: az -i képzős származék különírás, kötőjel, illetőleg egybeírás tekintetében megegyezik az alapformával. Kezdőbetűje kicsi, ha a név egyelemű /pl. mecseki/, ha egybeírt /pl. hosszúhetényi/, ha kötőjeles és első tagja nem tulajdonnév /pl. fekete-tengeri/. Nagy kezdőbetűvel kell írni viszont az eredetileg különírt /pl. Baranya megyei/, illetőleg kötőjellel írott, de előtagjában személyneves -i képzős tulajdonneveket /pl. Jakab-hegyi, de már: aranyhegyi/.

Az előbbi előírásokhoz képest változtatás az is, hogy az utca, tér, út, dűlő, alja, környéke, köze, melléke, vidéke stb. utótagot ezentúl kötőjel nélkül írjuk az előtag után. Így például: Kossuth Lajos utca, Széchenyi tér, Hunyadi út, Seregélydűlő, Rókus alja. Gyakran elvétjük azt a szabályt is, hogy az -i végű helységnevekből való -i képzős, kisbetűs származékok végén egy i-t kell írni. Ezért az Almádi, Tamási, Gori, Helsinki, Pompeji helységnevekből képzett melléknév: almádi, tamási, gori, helsinki, pompeji. Ha azonban az idegen helységnév y-nal végződik, a kis kezdőbetűs alakhoz az -i-t közvetlenül kapcsoljuk. Pl. vichyi. Két vagy több elemből álló szavaknál azonban a nagy kezdőbetűt megtartjuk és az -i-t az utolsó taghoz kötőjellel kapcsoljuk. Pl. Karlovy Vary-i.

A régi szabályzathoz képest változást jelent az is, hogy a kétjegyű betűre végződő tulajdonnevek ragos alakjai teljesen egybehangolódtak a közszavakéval. Régebben így írták: Aranynyal, Mihálylyal, ma Arannyal, Mihálllyal. A személynevek minden típusát, még a családneveket is csonkítva kell kettőzni.

Sok elnézésre vezet az intézmények, /hivatalok, intézetek, iskolák, szervezetek, szövetkezetek, társulatok, vállalatok/ nevének helyesírása. Ezeknek hivatalos nevében minden lényeges

szót nagy kezdőbetűvel kell írni. Ezért tartjuk helyesnek a Dunántúli Napló impresszumában, vagyis az utolsó oldalon a kiadásra vonatkozó adatközlésben: A Magyar Szocialista Munkáspárt Baranya megyei Bizottsága - kitévelt, viszont hibáztatjuk, hogy a "megyei tanács" szavakat kisbetűvel közlik. Igaz ugyan, hogy ez nem teljes címe a Baranya megyei Tanácsnak, de a Szabályzat 262. pontja szerint: "A hivatalos teljes intézménynevek helyett gyakran használjuk a név rövidebb formáját, amely rendszerint a teljes név legfontosabb eleméből alakul."

Nehéz dolog ez a helyesírás! Kétség esetén írjuk a szót csupa nagy- vagy kisbetűvel! Legalább nem kifogásolhatja senki, legfeljebb a Tollseprű.

VITA AZ -I KÉPZŐ KÖRÜL

A középkorban véres vallásháborúk dúltak egy kis i /ióta/ betű miatt, ma inkább csendes szócsaták. Nem az -i képzős szavak közismert helyesírásáról szeretnék szólni, hanem csak a vitát kiváltó esetekről.

Egyik olvasónk levelében az iránt érdeklődik, hogyan kell használni az alkalmilag együtt használt, de közigazgatásilag nem egyesített helységek nevét. Melyik a helyes: a Pécs-fonyódi vasútvonal, a Pécs-Fonyód-i avagy: a pécs-fonyódi vasútvonal?

Válaszunkat megkönnyíti az akadémiai helyesírási szabályzat, amelynek 253. pontja értelmében mindkét tagot kisbetűvel kell kezdeni. Tehát "a pécs-fonyódi vasútvonal" írása a helyes.

Nemrégiben az újságok "a dullesi politika folytatásá"-ról írtak. Némelyik újságban dullesi, másokban dulles-i vagy Dulles-i szerepelt. Új helyesírásunk szabályai szerint, ha a személynév egyelemű, akkor kis kezdőbetűs alakjához közvetlenül kapcsoljuk

a képzőket, s ezért egyedül a "düllesi" írásmód fogadható el. Ha azonban a személynév két- vagy többemű, az utolsó elemhez kötőjellel kapcsoljuk a képzőt: Kossuth Lajos-i /elgondolás/.

Más a helyzet akkor, ha a személynév -i képzővel alkotott melléknév jelzője, pl. Árpád-kori. Ilyenkor a jelzős szerkezet tagjait kötőjellel kapcsoljuk egymáshoz. Ez a szabály azonban nem vonatkozik a különírt földrajzi nevek vagy földrajzi megjelölések -i képzős származékaira. Ilyen esetekben a különírást megtartjuk, az első tagot nagybetűvel, a második tagot kisbetűvel kezdjük. Pl.: Szigeti úti, Jókai téri, Mecsek vidéki, Baranya megyei. Ezzel szemben a pécsi utcákon ilyen helytelen feliratok tömegére akadunk: Szigeti-úti, Mecsek-vidéki /vagy: mecsekvidéki, baranyamegyei stb./

Nagy gondot okoz a -falva, -földe, -háza, -telke utótagú helységnevek -i képzős, kis kezdőbetűs származékának az írása. A magyar helyesírás szabályai c. kötelező szabályzati utasítás szerint ilyen esetekben elhagyjuk a szóvégi a-, e-t: pálfalvi, gutorföldi, nyíregyházi, jánostelki, stb. /257./

Ez tehát azt jelenti, hogy baranyai vonatkozásban így kell írni az -i képzős helységneveket: Izabellaföldje - izabellaföldi, Kovácsszénája - kovácsszénai, Himesháza - hizmesházi, Gusztávműve - gusztávművi, Daróczhalma - daróczhalmi, Kisjakabfalva - kisjakabfalvi, Mecsekalja - mecsekalji.

Kissé különösen hangzanak ezek a szavak. Nem csoda, ha - Akadémia ide, Akadémia oda - sajtóban, rádióban, közbeszédben ritkán tartjuk be ezt a szóvégcsonkítási szabályt, s szívesebben írjuk és mondjuk ekként: mecsekaljai, dencsházai, rédfalvai, kovácsszénájai.

Közismert, hogy Radnóti Miklós utolsó írását 1944. október 31-én Szentkirályszabadján írta. Ez az írása tehát szentkirályszabadjai írás vagy - ha az akadémiai helyesírást követjük -

szentkirályszabadi levél. Nyilvánvaló, hogy ez az utóbbi írásmód távol áll a köznyelvi használattól.

A felhozott példák igazolják, hogy az akadémiai helyesírási törvény a magyar nyelv fejlődése következtében már nem fedti a teljes nyelvi valóságot. Meg kell tehát változtatni a Szabályzat 257. pontját. Fábián Pál, a Helyesírási Főbizottság titkára is hajlik erre: "Mivel azonban az új formának létrejötte nyelviileg indokolt, nyelvi törvényeket nem sért, lehetséges, hogy megerősödése esetén szükség lesz a jelenlegi szabály revíziójára, pontosabban más /enyhébb/ megfogalmazására."

NŐKNEK - FÉRFIAKNAK

Sokan nem tudják a nők közül, miért hívják őket hölgyeknek. Eláruljuk. E szónak eredeti jelentése: hermelin, hölgyemenyét. A mai jelentése hasonlóságon alapuló névátvitel. Olyasféle, mint ahogy a szerelmes legények kedvesüket galambocskám-nak, tubicámnak szólítják. Vagy, ahogy a ravasz nőt kigyó-nak, a naivat pedig libá-nak mondjuk.

Hölgy szavunk eredetére nézve kétféle a felfogás. Az egyik szerint csak a hófehér bőrű, karcsú külsejű nőt nevezték eleinte hölgy-nek, s csak bizonyos idő után állandósult ez a szó. A másik felfogás kifejti, hogy a leány apjának a vőlegény apja részére juttatott adományok között a legértékesebb volt a hölgyemenyét bőre. Gardizi perzsa író így írja le a magyarok házassági szokását:

Ha a házasulandó férfi valamely nőt el akar venni, megfizeti a kalimot, amely gazdagságához képest több vagy kevesebb számú lóból áll. Mialatt a kalim felett egyezkednek, a leány atyja a vőlegény atyját a saját házába vezeti, és mindent összeszed, amije neki a menyét-, hód-, evet-, nyest-, rókaprémekekből van. Kiválogat tíz prémet, és ezeket összegöngyölítve a vőlegény atyjának lovához kötve az illetőt hazaereszti. A vőlegény

elküldi a menyasszonyért a megállapított kalimot, s erre a nőt az ő házába hozzák."

Ekként Gardizi, Tagányi Károly mindezekből arra következtet, hogy a menyasszony és a menyegző szavunk az ősi nővásárlás emlékét őrzi. Figyelmeztetjük ezért vőlegényeinket: ne higgyék, hogyha megnősülnek, a menny boldogsága szakad rájuk. A menyasszony és a menyecske szónak semmi köze sincs a mennyhez, s ezért e szavakat mindig egy ny-nyel írjuk.

Ha már a hölgyekről lerántottuk a leplet, kerüljenek terítékre a férjek is! Férj szavunk olyan összetett szó, amelynek összetétel volta különféle nyelvtörténeti változások következtében ma már egészen elhomályosult. A szó első felében a fi szó rejlik, a második felében pedig a régente erjü-nek hangzó szó. Ez utóbbi szó a finn-ugor nyelvben még ma is megvan, és ott legény a jelentése. A férj szó tehát régente fiúlegényt jelentett. Ma már e jelentését csak néha használjuk, mert ritkán akad olyan férj, aki mindig legény is a talpán.

Régi összetett szavunk a pajtás. Sokan a bajtárs szó elrontott változatának vélik, pedig valójában a pajktárs szóból származik. A pajk-előtag, amelyet még ma is használunk a pajkos szavunkban, gyermek-et jelent. A pajtás összetett szavunk tehát eredetileg gyermek-társ-at jelentett.

Ha már a férfinemnél tartunk, emlékezzünk meg néhány férfinévről is! Ki gondol ma már arra, hogy az Antal név a XVI. században még dőrét, esztelent jelentett? /Egyébként az andalog ige az antalkodikból, ez pedig végső fokon az Antal-ból származik./ Olyanféle szóhasználat volt ez, mint manapság a Pál név kicsinyítőjeként használt pali, vagy a közelebbről meg nem határozott egyént jelentő muki szó, amely a Nepomuki kicsinyítője. Azt is illik tudni, hogy az aggastyán szavunkban a latin Augustinus, vagyis az Ágoston név rejlik.

LEINFORMÁLHATÓ-E?

Leszállított áru-e az, amelyet a tízedik emeletre visznek fel? Ha leoltják a villanyt, miért nem lehet "feloltani" is azt? A lehalkított rádiót legyen szabad "felhalkítani" is! Így érvel a le igekötőt támadó tábor.

Vannak viszont jó sokan, akik feleslegesen élnek a le igekötős igékkel beszédben, írásban egyaránt. Ma már megszokottá kezd válni, s fülünk is hozzáedzódik a le igekötős igének ilyen használatához: az ügyet lerendezzük, letelefonáljuk, a szabálysértőket lebüntetjük, a külföldieket lejelentkeztetjük stb.

Amint a fentiekből látható, az egyik tábor a le igekötő használata ellen, a másik a mindenáron való alkalmazás mellett kardoskodik. Melyiknek van igaza?

Bundenz József nyelvtudósunk útmutatása nyomán régebben és újabban is sokan foglalkoztak ezzel a kérdéssel. A ma leginkább elfogadott álláspont szerint a le igekötővel eredetileg és első-sorban a térbeli süllyedést, magasról az alacsonyabb fokra való kerülést fejezzük ki: Lemegy a pincébe, leszáll a bányába. Néha más értelemben is hasznosítjuk: A nyáron leutazunk Olaszországba. A nyulat lelőtték. A tüntetőket lebunkózták.

Gyakran a cselekvés befejezett voltát jelöljük vele: Lefizette a foglalót. /De más ebben az értelemben: A bírósági tanukat lefizette - megvesztegette./ Az ünnepség lezajlott. Az idő letelik. Holnap leszigorlatozom. Újabban: legyárt, leszámlál, leszavaz, lefelel /nem azonosítható a megfelel igével./

Ellentétes értelmű igéknél a csökkenés, a kisebbedés erősítésére is le igekötős igéket használhatunk: Felmelegedik - lehül, felerősödik - lehalkul, felszaporodik - lecsökken stb. Néha értékcsökkenést jelzünk vele: lezüllik, lemarház, lecsirkefogóz, leszid, letegez.

A lekáderez ige nyelvhelyességi szempontból nem helyteleníthető, inkább a szó tartalmi vonatkozásai idézhetnek fel kellemetlen emlékeket.

Néha a le igekötővel ugyanannak az igének ellentétes értelmét fejezhetjük ki. Így például: a dohányzásról való leszokás, a nemdohányzást, a leszavazás az indítvány elvetését jelenti: a lemondást valakitől vagy valamiről történő távoltartás, elhagyás kifejezésére használjuk.

A felsorolt példák igazolják, hogy a le igekötővel befejezettséget, értelmi színezést, erősítést, sőt ellentétet is kifejezhetünk. Ezekben az esetekben a le igekötő használata helyes, megengedett. Az újabban helytelenül lábra kapott le igekötős igék használata ellen azonban fel kell emelni szavunkat. Ezért kérjük az illetékeseket: az ügyet ne rendezzék le, hanem intézzék el; a piros jelzésekör átmenőket ne büntessék le, hanem bírságot adják meg! A Tollseprűket nem kell leközlölni, elég, ha csak közli a szerkesztőség. A Kossuth Lajos utcában sétáló csinos nőket nem kell "lefigyelni", inkább csak megfigyelni. A házasulandók pedig az apróhirdetésekből ne "minden tekintetben leinformálható" egyént keressenek élettársul, hanem "információképes" /mindenféle értesülést elbíró/ személlyel kössenek házasságot! A helyi "pletyik"-kel ne törődjenek!

SZÓROKONSÁG

Nemcsak az emberek, a szavak is tartják a rokonságot. Nyelvünkben a rokonértelmű szavaknak olyan bőségszaruja van, hogy a nagy nemzetek nyelvkészletével is versenyezhetünk. A rokonértelmű szavak jelentése közel áll egymáshoz. Olyan szó, amelynek jelentése teljesen fedi egymást, alig van nyelvünkben. Ha nincs is el-térés a jelentéstartalomban, eltérnek egymástól a használat módjában. Az egyik szó csak tréfás kapcsolatban

használható, a másik csak bizalmas körben. Az egyik a régi nyelv szava, a másik talán kissé bántó árnyalatú szó. A rokonjelentésű szavakat tehát nem használhatjuk minden válogatás nélkül egymás helyett.

Tévesnek tartjuk ezért Szirnyei Józsefnek, a kiváló magyar nyelvtudósnak a megállapítását: "Azonos vagy rokonértelmű szavaknak mondjuk azokat, melyeket az értelem megváltoztatása nélkül bármikor felcserélhetünk."

Valójában ennek éppen az ellenkezője igaz. Nincs két olyan szó, amelynek használati köre teljesen egyeznék, amelyet éppen ezért bármikor felcserélhetnénk egymással, Egy-két példával szeretnénk állításunkat igazolni!

Mindenki tudja, hogy az eb és a kutya szó ugyanazt jelenti. Egyes szóösszetételekben mégis hol az egyik, hol a másik szó használata a helyénvaló. Mert öleb helyett senki sem fog mondani ölkutyát és kutya fáját helyett ebfáját. Más és más az értelmi kapcsolása a következő rokonértelmű szavaknak is: kis, kicsiny, kicsike, kisdéd, pici, picike, ici-pici, apró, parányi, vagy: öreg, idős, koros, ó, régi, éltés, vén agg, elaggott stb.

Ez a gyermek még kicsi - helyett nem mondhatom: Ez a gyermek még kis. Álruháról beszélünk, hamis pénzt mondunk, de fordítva nem mondhatjuk: hamis ruha, álpénz.

Pór és paraszt ugyanazt jelenti, mégsem mondhatjuk a közép-paraszt helyett a középpórt.

Íróink, költőink, nyelvészeink rokonértelmű szócsoportokat gyűjtöttek össze. Jókai Mór például száz szót sorol fel a verekedésre, Bánóczi József 322 szót szedett össze a buta ember megjelölésére. Valami baj lehet nálunk évszázadok óta a szesz-fogyasztással, mert Lehr Albert 3000 magyar szót írt össze a részeg ember jelölésére.

Egyes szavak kellemes, komoly érzelmeket keltenek bennünk, mások közönségesebb, köznapibb hangulatúak. Az Erzszi, Erzsike nevek kellemesebben, megnyerőbben hangzanak, mint a Böske, Bözse, Örzse nevek. A házikó, a házacska szebben, kedvesebben hangzik, mint a viskó, vityilló, putri szó. Ha valakiről azt mernénk mondani, hogy hazudik - becsületébe taposnánk, de enyhül a megállapításunk, ha ilyen szavakat használunk: erősen hozzákölt, elvetette a sulykot, ujjából szopta stb. Az effajta kifejezések nemcsak szóbőségünket igazolják, de megmenthetnek bennünket egy esetleges bírói eljárástól is.

Az apa, atya, papa és az anya, mama, ugyanazt a két egyént jelöli, de mégsem használhatjuk ezeket a szavakat bármikor egymás helyett. Az apa szó melegebb, mint az atya, a papa szót pedig csak szűkebb családi körben használhatjuk.

A mos, mosogat, felmos sem használható vegyesen egymás helyett: mossák a ruhát, mosogatják az edényt, és felmossák a padlót. A hontalan és hazátlan között is érezzük a jelentéskülönbséget. Ezt érezteti Kölcsey Ferenc is a Himnuszban: "Szertenézett s nem lelé honját e hazában."

A rokonértelmű szavak néha a nyelv történeti fejlődése során váltják egymást. Így például a ma már elavult arszlán és szeladon szó helyébe a dandy, majd később a jampec szó került. Pillanatnyilag a huligán szó divatozik. Bárcsak ne divatoznék!

SÍZEL, VAGY SÍELSZ?

Befűtta az utat a hó. Fönt, a Mecseken is ágyat bont a hó. De nemcsak a hó csókolgatja a csontosodott utakat, hanem a téli sportoló sílécei is. Sízni mennek, síelni szeretnek ilyenkor az emberek. Sokan kérdezik, melyik a helyesebb alak: sízik, vagy síel valaki.

Mielőtt a kérdésre felelnénk, talán nem lesz felesleges előbb a szó eredetét tisztáznunk. Sí szavunk norvég eredetű, a ski szóból származik. Magyarításával eddig többen kísérleteztek, Melich János lábszánkót, Zolnai Gyula hótalpat, Dengl Dános talpszánkót ajánl. A Magyarosan című folyóirat a siklik csallóközi tájszóból a korcsolya mintájára képzett sikolya, sikolyázik szóhasználatot javallja. A többféle próbálkozás ellenére is tovább tartja magát az eredeti sí szó, - bizonyára rövidsége és nemzetközi elterjedtsége miatt.

Ha már meg kell békülnünk a sí szóval, adjunk igazat kiváló nyelvművelőnknek Pápay Sámuelnek, aki arra figyelmeztet bennünket, hogy idegen szavak használata esetén legalább származékaikat képezzük magyar képzővel.

Igen ám, de melyik a helyesebb, magyarabb: a síel, vagy a sízik forma? Mindkét alaknak vannak védői, ellenzői. Az általános nyelvhasználat mindkét alaknak helyt ad.

A sízik forma kedvelői azt mondják, hogy a játékot, sportot kifejező igéket általában -z képzővel képezzük a főnevekből, mint pl.: korcsolya - korcsolyázik, szánkó - szánkózik, ródli - ródlizik, hógolyó - hógolyózik.

A síel alak hívei arra hivatkoznak, hogy az -l képző használata sem helytelen, mert névszókból, valamivel való foglalkozást, működést jelentő igéket tömegesen képezzük vele. Így pl.: dob - dobol, ének - énekel, hegedű - hegedül, tánc - táncol, stb.

Általában az -l és -z képző egyformán használható főnévből való igeképzésre. Régebben gyakrabban használták az -l képzőt, mint ma. Olyan főnevekhez is járult, amelyekhez ma már csak -z járul. Pl.: mézel, éjszakál, hibál, hálól.

Többen azért kifogásolják a síel igét, mert szerintük alakilag csak síl lehetne, és nem síel. Ha ugyanis a főnév magán-hangzóra végződik, a képző kötőhangzó nélkül járul a

főnévhez, mint pl.: kasza - kaszál, szó - szól, kefe - kefél. E kifogásra Zolnai Gyula megjegyzi, hogy a három hangból álló síl alakból mai nyelvérzékünkkel nem érezzük ki világosan az alapszót és a képzőt, s ezért szükséges az -e kötőhangzó.

Még nem ismertettük a hivatalos álláspontot. A Magyar Tudományos Akadémia által kiadott új szabályzat mindkét igehasználatot engedélyezi. Helyes tehát a síel alak, de éppolyan jó a sízik forma is. Helyes ez a döntés. Szókészletünkben ugyanis vannak olyan szavak, amelyek - bár más-más jelző járul hozzájuk - jelentésükre nézve mégis megegyeznek. Nem helytelen tehát, ha valaki gondolkozik, de jó, ha csak gondolkodik. Jóízűen ebédelhet valaki, de akár ebédezhet is ugyanannyi fáradsággal. Azt is mindenki elhiszi, hogy a pipáló ember ugyanazt teszi, mint a pipázó.

Mindebből az a végső tanulság, hogy a síelők és a sízők jól teszik, ha felkeresik a különböző síterepeket, és élvezik a tél örömeit. De azért ne síeljen mindenki a Mecseken. Félünk, hogy a végén még nem marad a városban elég hóhányó!

NEM-E?

Hivatalos megbeszéléseken, tárgyalásokon, magánbeszélgetéseken még gyakrabban hangzanak fel efféle kérdő mondatok: "Nem-e előnyösebb, ha..."; "Nem-e lenne jobb..." Amíg köznyelvünkben az ötlet, aztat, eztet alakok kiveszőben vannak, addig a nem-e használata a közlő tél ellenére is virágzik. Az -e kérdőszónak a nem-e alakhoz hasonló helytelen használatával másutt is találkozunk: "Mondd meg, itt-e van!" "Nem tudom, meg-e találja."

Az idézett példákból megállapíthatjuk, hogy az -e kérdőszócskát leginkább a nem tagadószóval és az igekötőkkel szeretik összekapcsolni, holott e szócska a magyar szórend szabályai szerint az állítmányhoz tartozik, nem pedig a

tagadószóhoz vagy igetőhöz. Az előbbi mondatok éppen ezért akként hangzanak helyesen: "Nem előnyösebb-e, ha..." "Nem lenne-e jobb..." "Mondd meg, itt van-e!" "Nem tudom, megtalálja-e."

Az -e kérdőszót rendszerint akkor használjuk, ha a mondatban nincs kérdőszó, és hanglejtéssel sem jelezzük a kérdést. Ha például ezt kérdezzük: "Jobban vagy-e, elolvastad-e a könyvet?" - ezeket a kérdő mondatokat kellő hanglejtés esetén az -e mellőzésével is helyesen ejthetjük, írhatjuk. Mivel pedig az -e szócskával az állítmányt kérdezzük, szórendi helye is az állítmány után van. Helytelenek tehát az ilyen felkiáltások, kérdések: "Nem-e megmondtam!" "Nem-e láttad?"

Más kérdés, mi történjék az -e kérdőszóval, akkor, ha az állítmány két tagú. Melyik a helyes: "Megnézted-e volna?" - "Meg-e nézted volna?" avagy: "Megnézted volna-e?" A három mondattípusból csak az utolsó fogadható el, mert hisz a mondatban szereplő volna szó az állítmány szerves része, s ezért az -e szócskát az előbb kifejtettek értelmében csak az állítmány után tehetjük ki.

Néha nyomósításként a vajon szó is bekerülhet a mondatba, de az -e kérdő szórendi elhelyezésén ez a körülmény mit sem változtat. Pl.: "Vajon otthon van-e?" "Vajon van-e valaki már otthon?" Amint látható, mindhárom esetben az -e kérdőszó nem a nyomósító szóhoz, hanem az állítmányhoz csatlakozott.

Az -e kérdőszó azonban nemcsak az igei állítmány után áll-hat, hanem felháborodást, csodálkozást, meglepetést kifejező mondatok esetén minden olyan szó, szóelem után is, amely a teljes állítmányt helyettesíti. "A vonat elment" - zengi a vasútállomáson a megafon. Az elkésett utas mégis megkérdezheti: "El-e"? A nyakas kamasz nem akarja megtanulni másnapi leckéit, s erre a harcias apa felkiált: "Majd meglátom nem-e!" Vagy: "Nem tudjuk-e, igaz-e, nem-e."

Talán ezek a teljes mértékben helyes formák idézték elő, hogy az -e kérdőszót igei állítmány esetén nem a mondat állítmánya után, hanem a bevezetőben említett példák szerint - helytelenül - tagadószókkal és igekötőkkel szeretik összekapcsolni.

Ugyanilyen baj van az is szócska szórendi elhelyezésével is. Pedig nem mindegy, hogy hol alkalmazzuk. Az is-nek néha hozzátoldó, néha megengedő jellege van. Előbbi esetben a hozzátoldást tartalmazó szó után következik: Pl.: "Azt is csomagolja be!" "Ehhez is hozzányúlhat." "Hova is megyünk?" Megengedés esetén a mondat állítmánya után következik: "Bármennyire nehéz is a tanulás, mégis tanulni akarok." Helytelen tehát az ilyen szórendű mondat: " Akármit is akarsz, nem teszem meg." Helyesen ez így hangzanék: "Akármit akarsz is, nem teszem meg." Persze a tagadás megszüntetése volna kívánatos. De ez már női erény kérdése.

MÁRPEDIGLEN...

Beszélgetés közben gyakran használják a pedig kötőszónak népi változatát: a pediglen-t. Sokan vannak olyanok, akik kijavítják ezt az alakot pedig-re. Emlékszem egy tanárra, aki a pediglen szó hallatára felhördülve kérdezte: - És mi van fenn?

Alig van szó nyelvünkben, amely annyi alakban fordulna elő, kivált a régieknél, mint ez a kötőszó. A régibb nyelvben három hasonló szó fordul elő, többnyire hasonló értelemben: pedig, penig, kedig. Szalay Ágoston gyűjteményében e három alaknak több, mint harminc módosult változata fordul elő.

Sylvester János, a kiváló humanista nyelvtudós, 1539-ben megjelent latin-magyar nyelvtanában tiltakozik a "pedig és a "penig" használata ellen. Ezekkel a szavakkal csak a "műveletlen

tömeg" él. Szerinte irodalmi használatra csak a "kenig" és a "keniglen" alkalmas.

Nem csodálkozhatunk ezen, Sylvester János korában még a "kedeg" és a "kedeglen" szavak divatoztak. A pedig szó legrégibb változata a Münchener kódexben /1466./ fordul elő "kedeg" alakban. A "kedeglen" szóval a Nádor /1508./ és az Érdy kódexben /1527./ találkozunk. A "pediglen" szó csak jóval később fordul elő "peneghlen" alakban a Döbrentei Gábor által szerkesztett Régi magyar nyelvemlékekben. /II. 233./

A pedig, pediglen kötőszó összekötő vagy ellentétes értelmű. Például: Mind hazánkban, mind pedig külföldön nagy híre támadt az eseménynek. Petőfi: Falu végén kurta kocsmá című versében olvashatjuk: "Ördög bújjék az uradba, Te pedig menj a pokolba!"

Néha megengedő értelemben használjuk ezt a kötőszót. Olyankor a mondat élén áll: "Nem esznek a lovak, pedig ehetnének" - olvassuk Arany János Toldi estéjében.

A felhozott példák azt bizonyítják, hogy a pedig kötőszót többféle változatban is használhatjuk. És ha ma már csak nevetünk Sylvester János aggodalmán, beszédünkben nyugodtan alkalmazzuk a pedig és a pediglen szót ezután is. Ha pedig dönteni kell közöttük, irodalmi nyelvünkben ma a pedig elterjedtebb a pediglennél.

A JA ÉS A JÓ

A minap a 30-as buszban két főiskolai hallgató állott mellettem. Az egyik hosszadalmasan sugdosott valamit a másik fülébe, amire az állandóan csak bólogatott és csak ennyit fejejt: - Ja. Amikor a Tanárképző Főiskola előtt leszálltak, a válaszolható a huszonkettedik ja-nál tartott éppen. De nemcsak

az egyetemi és főiskolai hallgatók körében, másutt is igen gyakran hallható közbeszédünkben a ja. Pedig a ja szónak az igen helyett való használata németes. Bár Pécssett és megyeszerte sokfelé hallható, felesleges használatától tartózkodni kell. Viszont nem mindig felesleges és magyartalan e szó használata. Néha megfér az igen-nel is annak kifejezésére, hogy valami éppen beszéd, írás közben jutott eszünkbe. Ezért így írjuk, így mondjuk: - Ja igen, csakugyan nem volt ott. Némely ráhagyást jelentő szó, kifejezés előtt is használhatjuk annak érzékeltetésére, hogy már meggyőződünk a mondottak valódiságáról: - Ja persze most már értem. A ja gyakran kiszorítja a ráhagyást jelentő szavakat is: a perszét, a természetesen-t. Pl.: Na ja, na ja!

A ja általános elterjedtségét igazolja, hogy sűrűn alkalmazzák a hja indulatszó helyett magyarázatszerű ellenvetés, elhárítás gyanánt: - Ja, barátom, ezen mér nem változtathat senki! - Ja kérem, én előre megmondtam. Meg nem értett közlés után a helyes megértés, az elgondolkodtatás kifejezésére is alkalmazzák kérdő hangsúllyal: - Ja, hát erről van szó?

Milyen következtetést vonjunk le az elmondottakból? Elsősorban is azt, hogy a ja-t ne használjuk sülve-főve.

/Kétszeres használata ugyanis tojásokat jelent horvát nyelven: jaja = tojások/. Ne szorítsa ki a ja szaporasága igen szavunkat a köznyelvből még Pécssett sem! A hja helyetti használatát természetesen nem kifogásolhatjuk.

A másik olyan szavunk, amelyet unos-untalan feleslegesen használunk: a jó szó. Mielőtt erre a tényre rámutatunk, nézzük előbb, miként határozza meg a jó fogalmát a Magyar nyelv értelmező szótára! E szerint a melléknévként használt jó szó: életszükségleteink szempontjából, gazdasági vagy technikai szempontból kedvezőt, célravezetőt jelent /III.k.652.1/. Ekként beszélhetünk jó vízről, borról, kávéról.

A felsoroltakon kívül sokféle más, átvitt értelme is van a jó szónak. Ha a főnök engedékeny hangulatban van, így cincognak a beosztottak: - Ma jó napja van az öregnek! - Sok jó labdát adott előre - vallják meglehetősen ritkán a szurkolók egy-egy játékosról. A kifogástalan magatartású, engedelmes tanuló: jó gyerek, jó kislány. De a jó alak, a jó firma, a jó pipa már a megbízhatatlan, laza erkölcsű ember jellemzője. A becsületes ember: jó lélek, de a jó bolond jelzős kifejezés a tapasztalatlan, a naivul hiszékeny ember sajátja. Jóba lenni valakivel - néha nemcsak jó barátságot jelent.

Az említett pár példából láthatjuk, hogy egy-egy szavunkkal, ebben az esetben: a jó szóval milyen ellentétes értelmű fogalmak fejezhetők ki. Az utóbbi időben az idézett példákon túl is gyakran használják a jót. Pl.: - Ugye eljössz hozzám, jó? - Megcsinálod ezt nekem, jó? Az így kérdező mintegy elvárja, hogy ez legyen a válasz: - Jó, jó, persze, hogy elmegyek, természetesen megcsinálom. A felszólító mondat végéhez függesztett jó azonban már parancsoló, sőt néha gúnyos jellegű is lehet: - Menjen már dolgozni, jó!? - Máskor válogassa meg a szavát, jó? - Nem beszél-tel a teremben, jó?!

A nyomatékosító szóként használt jó szavunk közbeszédünkben elszaporodott, mint a konkoly a vetésben. Magyartalan a használata? Nem, csak gyakori alkalmazása szürkíti nyelvünket. Nyelvszegénység jele, ha mondataink végéhez a jót illesztjük. Utóvégre: a jóból is megárt a sok!

MEDDIG?

"Bányászvásár szeptember 3-tól 9.-ig" - olvashatók még most is a falragaszokon. Felvethető a kérdés: meddig tart tulajdonképpen a bányászvásár? Szeptember 9.-én is lehet-e még vásárolni, avagy szeptember 8-ával véget ér a vásár?

"A Petőfi moziban a hétórai előadás jegyei a 26. sorig elkelték" - tegyük fel. Ebből a közlésből azonban nem világos, hogy vajon a 26. sor jegyei is elkelték-e vagy csak 25 sorét adták el.

Egy nemrég vásárolt regény elolvasása után mondotta olvasó-ja: "A 6. fejezettől a 10-ig volt a legizgalmasabb a regény." Kérdés: a 10. fejezet is izgalmas volt-e?

Az említett példákban látható, hogy a meddig? kérdésre adandó válaszok igen eltérőek lehetnek. Bizonyos, hogy az -ig raggal szerkesztett szövegek többértelműek, s ezért gyakran okoznak zavart, félreértést, néha még bosszúságot is. /A menetrend szerint például néhány vonat csak aug. 20-ig közlekedik. Rosszul jár az, aki az aug. 20-án már nem induló vonatra szeretne felszállni./

Miért van ez a bizonytalanság, miért nem jelölhetjük meg mindig pontosan az -ig raggal a határt? Néha, ha az -ig ragos szóval határértéket jelölünk, nincs többértelműség, Így pl.: Hétfőn reggel 8-tól 9-ig magyar óra lesz. A tánc 9-től éjfélig tartott.

A félreérthető kifejezésekkel kapcsolatos észrevételünk: általában a határon belülinek szokták tekinteni az -ig raggal megjelölt fogalmat. Az említett példák alapján mondhatjuk tehát: hogy a bányászvásár még szeptember 9.-én is tartott, illetőleg a regény 10. fejezete is izgalmas volt. A mozijegyekkel kapcsolatosan azonban az az érzésünk, hogy valóban csak 25 sor jegy kelt el, a 26. sor üresen maradt.

A bizonytalanság eloszlatására a szöveghez hozzá szokták tenni a bezárólag szót is, hogy az -ig ragos szóval jelölt fogalmat mindenki határon belül értse. A különböző nyelvi eszközök segítségével másfajta megoldás is lehetséges. Pl. A XIX. századtól a XX. századig helyett mondhatjuk így is: A XIX. század elejétől v. végétől a XX. század elejéig v. végéig.

Néha mégis előfordul, hogy nem lehet határmegvonással eldönteni a kérdést. Azt mondjuk: A nyúl az erdőig futott. /Tehát az erdőben már nem!/ Ezzel szemben: Pécsig meg sem áll a vonat. /Tehát Pécssett már megállt!/ Azt szokták mondani: Reggeltől estig dolgozott. /Tehát este már nem dolgozott!/ Viszont: A Tempó /ezt az idegen szót helytelenül írják rövid o-val!/ háztól házig szállít. /Tehát lakástól lakásig!/ Ha valaki az utolsó cseppig kiissza a borát, világos, hogy a pohárban nem hagy egy cseppet sem.

A meddig? kérdésre nemcsak -ig ragos szóval, hanem alatt névutós időhatározóval is válaszolhatunk. Az előbbivel a cselekvés folyamatosságát, az utóbbival a cselekvésnek a megjelölt időtartam alatt való befejeződését jelöljük. Pl.: Két hétig olvasott egy regényt. - Két hét alatt elolvasott egy regényt.

VESSZŐK

Gyermekkorom egyik érdekes fejtörője volt: - Mi ez: szerecsen ordítása? Azóta már tudom a megfejtést is: Megvesszőzött szerecsen éktelen ordítása.

Ez a rejtvény jut mindig eszembe, valahányszor helytelenül írt szavakat olvasok. Pedig hányan és hányan vannak, akik például még saját családnevük helyesírásával sem törődnek! Így alakulnak ki az ellentétek a Hegedűsök és a Hegedúsök, a Regösök és a Regősök között.

Most azonban nem ezekről, hanem arról a sajnálatos tényről szeretnék írni, hogy városunkban kezd eltűnni a magánhangzóknak időtartam szerinti jelölése. Ha valaki az utcáinkon sétál, csak-hamar észreveszi, hogy nálunk a húsboltok "husbolt" feliratúak, a bútorüzlet "butorüzlet", a Nemzeti Színház felhívásai színházbérlet vásárlására csábítanak, és így tovább.

Pedig nem mindegy, hogy kitesszük-e, és hova tesszük azt a bizonyos vesszőt. Ismert példák: mennyire megváltozik az értelme az örült szónak, ha örültnek írjuk, vagy mennyire más Arany A dalnok búja című versének értelme, ha az ú-ról elhagyjuk a vesszőt. Ha valaki már verset írt, költőnek szokták nevezni, de ha valaki verseket írt, legfeljebb kritikus válhatik belőle.

Különösen terjedő jelenség az í, ú, ű hangnak rövid i, u, ü formában való kiejtése, írása. Sokan az írógépekre hivatkozva e hangoknak csak rövid változatú írását javasolják. Bizonyos, hogy a rövid i, u, ü írása sok íráshibát megszüntetne, de a hosszú magánhangzóknek nyelvünkben való kiiktatása a haszonnál nagyobb kárt is okozna. Megbontaná hangrendszerünket, és csorbítaná írásrendszerünknek azt az elvét, hogy beszédhangjaink kivétel nélkül rövidek is, hosszúak is lehetnek. És mivel az írás hat a kiejtésre, bizonyos idő elteltével a hosszú í, ú, ű hang kiveszne nyelvünkben. Ez kétségtelenül hangrendszerünk szegényítését jelentené. Osztjuk Szemere Gyula véleményét: "Az í, ú, ű betűnek, nem eltörlése, hanem következetes jelölése szünteti meg az ingadozást, mert elősegíti köznyelvi ejtésünknek e tekintetben való egységesülését.

Amennyire helytelen, hogy hosszú magánhangzók helyett rövidet írunk, annyira nem helyeselhető ennek fordítottja sem. Nem fogadható el köznyelvünkben a magánhangzók megnyújtása. Ez főleg l, r, j előtt gyakori: kőrút /helyesen körút/, kormány /helyesen: kormány/, hejjes /köznyelvi kiejtése: hejes/.

Gyakran tévedünk a következő szavak írásában is: a Körös folyónév, a Kőrös pedig helyiségnév /pl.: Nagykőrös/, az Örs helyiségnév /például: Alsóörs/, az órs pedig valamiféle szervezeti egység /pl.: rendőrőrs, úttörőrs/. A nagy kardot pallosnak, a kis hidat, ha palló van rajta, pallósnak mondjuk.

Sokan rosszul írják és ejtik a lakos szót. Aki valahol lakik, az odavaló lakos /és nem: lakós/. E szó a lak főnév -o-kötőhangzóval kapcsolódó -s képzős származéka. Lakós az, akinek

lakója van. Amint az idéz, az ide, akként az odáz az oda határozószó -z képzős származéka. Aki valamiféle ügyet elodáz, az odább-odább tolja, halogatja annak elintézését. Lehetséges persze az is, hogy valaki "ódáz", vagyis ódákat ír, mond. Ezt az igét azonban ritkán használjuk, bár ódákat lehetne írni egy-egy elintézésre váró ügy elodázásáról.

SAJGÓ HIBÁK

Kattognak a szedőgépek, egymás mellé sorakoznak a kiöntött betűsorok. A szedők megfeszített idegmunkával nézik, böngészik a sokszor bizony alig-alig olvasható kéziratok szövegét. Néha azonban a szedők legjobb igyekezete, találékonysága is csődöt mond, ha a kézirat szövegébe rejtett tartalmi hibák vagy az értelmet módosító, megváltoztató helyesírási hibák kerülnek. A szedőnek csak az a kötelessége, hogy a rábízott anyagot a kézirat szerint kiszedje. Nincs arra ideje, hogy a szöveg tartalmi vonatkozásaira is ügyeljen. Ezért igen sok sajtóhiba a szövegbe szorulna, ha a szedést ellenőrző javítók /korrektorok/ csak a nyomdai jellegű sajtóhibákkal törődnének, s a kéziratok "baklövésein" átsiklanának. El kell ismerni, nemcsak a szedők, javítók tévedhetnek, hibázhatnak néha a szerzők is, az írók, a költők s talán még az apróhirdetések feladói is.

Lássunk néhány példát!

Önkritikával kezdjük. Egyik nemrégiben megjelent tanulmányunkban azt írtuk, hogy Mikszáth "egy cseppnyi attikai sót hint az éledő antiszemitizmusra." A tanulmányt megjelenése előtt a hivatalos két bírálón kívül többen is elolvasták. A kinyomtatás után is kézbe vették bizonyára néhányan, de ez ideig még senki sem figyelmeztetett arra, hogy a "sót nem lehet, vagy legalábbis nem szokták a boltokban cseppekben mérni. Miért nem vették észre ezt a szerző által elkövetett hibát oly sokan?

Bizonyára azért, mert a cseppnyi és a csipetnyi! /= nagyon kevés, igen csekély/ egymáshoz hangzásban közel áll.

Az alábbi politikai "baki" majdnem megjelent a kaposvári újságban: "Pártunk VIII. Kongresszusa meghatározta a szocializmusból a kapitalizmusba való átmenet útját." A sportkedvelőknek egy régi komlói sporthír: "Jerabek a mérkőzés végén kiállította a bírót." Egy gazdasági riport címe: "Hal vagy kolbász?" - az újságban így jelent meg: "Hol vagy kolbász?"

Az utolsó pillanatban, közvetlenül a kinyomatás előtt lőtték le a hibajavítók ezt a téves címet: "Mi újság a mohácsi csatatéren?" A cikkben szó sem volt a csatatérről, hanem a keltetőt nézte annak a szedő.

Sok gondot, bajt okoznak a helyesírási hibák is. A rosszul kitett vesszők pl. nevetségessé tehetik az apróhirdetés értelmét. Hadd idézzünk egy-két példát erre is! Nemrég olvastuk: "Bicikli, háromkerekű gyermek részére eladó." - Másutt: "Lakás féregmentes házaspárnak kiadó." - "Téli bunda jó állapotban lévő fiú részére eladó." A "Ketten boldogok leszünk" jeligére szóló házassági hirdetésben olvastuk, hogy egy teltkarcsú, önhibáján kívül elvált asszony, "kimondottan jó alak" férjet keres házasság céljából.

Senkinek sem volt annyi baja a sajtóhibákkal, mint Szemere Miklósnak, akinek családja nagy büszkén Huba vezértől származtatta magát. Hevenyészve írt cikkeiben még a javítás után is igen sok sajtóhiba maradt. Ezeket az utolsó lapon helyesbítette. De egyszer éppen ezzel járta meg. Szégyenszemre a hibakiigazítás helyén ez a cím fityeget: Nyomtatási hubák.

Se szeri, se száma a mulatságosabbnál mulatságosabb sajtóhibáknak. Nem csoda, ha egy merész újságíró összegyűjtésükre vállalkozott. Össze is válogatott több százat, ki is nyomtak már művéből vagy ötezeret, amikor valaki észrevette a címlapon díszelgő címet: Sajtóhibák gyűjteménye.

Az ilyen sajtóhiba nemcsak sa jog, fá j is.

LEGFELSŐ VAGY LEGFELSŐBB?

Az utóbbi időben megjelent sajtóközleményekben gyakran olvashattunk arról, hogy a Szovjetunió Legfelső Tanácsának küldöttsége Tolnába, majd Baranyába látogatott el. Amíg a Dunántúli Napló mindig Legfelső Tanácsról írt, addig egyik-másik budapesti napilapban /Népszabadság, Esti Hírlap/ a Legfelsőbb Tanács küldöttségéről közölt különböző híreket. Bírói vonatkozásban viszont minden lap a Legfelsőbb Bíróság ítéletét szokta ismertetni. Melyik a helyes: legfelső vagy legfelsőbb?

Közismert, hogy a -só, -ső képzős melléknevek és számnevek felsőfoka rendszeren nem a közép-, hanem az alapfokból, azaz -bb jel nélkül alakul: legelső, legutolsó, legelső, legelső, legszélső. Nyelvhasználatunkban azonban él az analógiásan létrejött legfelsőbb, legelsőbb alak is, főleg átvitt értelemben. Ezért szoktak beszélni legfelsőbb kéziratról, legelsőbb bíróságról, legelsőbb néprétegekről. A legelsőbb időhatározó-szóként néha még írói művekben is előfordul, de a legszélsőbb, legelsőbb alakokat lehetőleg kerülni kell.

Néha gondot okoz a felsőfokú szavaknak az elválasztása. Ha a hazámért szót ekként kell elválasztani: ha-zá-mért, akkor a felsőfokú szavak elválasztásában is a hangtani szótagolás szabályait kellene követni. A magyar helyesírás szabályai c. szabályzat 324. pontja szerint viszont az összetételek előtagjához hasonlóan választjuk el az utána következő tőalaktól: leg-u-tol-só és nem le-gu-tol-só.

Fejtörést okozhat az -ú, -ű képzős összetett szavaknak a fokozása. Főleg akkor, ha az összetett szó előtagja maga is könnyen fokozható jelzője az utótagnak. Pl.: nagyarányú; nagyobb arányú, legnagyobb arányú. Ilyen esetekben tehát szétbontjuk az összetételt. De nem mindig! Ha az összetett szó két tagja közötti

kapcsolat megerősödött, főleg jelentésváltozás esetén, nem választjuk szét a kéttagú melléknevet, hanem egységként fokozzuk: nagyszájú, nagyszájúbb, legnagyobbszájúbb. Néha ilyen esetben is ingadozó a fokozás: sokoldalúbb vagy többoldalú, széleskörűbb vagy szélesebb körű. Irodalmi nyelvben inkább a többoldalú és a szélesebb körű alak használata kívánatos. Előfordulhat az az eset is, hogy a kétféle fokozási mód értelemváltató jellegű. Így: az alávalóbb fogalmán az aljasabbat értjük, míg az alább valókban már nem érezzük ezt a kellemetlen fogalmi jelölést.

Olykor az alapfokban még kéttagú kifejezést a fokozás egységbe fűzi, s ezért egybeírjuk: figyelemre méltó - legfigyelemreméltóbb, szeretetre méltó - legszeretetre méltóbb. Ez az "összerántás" nem sikerül akkor, ha csak a második elem kapja a fokjelet: elismerésre legméltóbb, vagy pedig csupán az első elemet fokozzuk: jól szabott - legjobban szabott ruha.

Vannak olyan jelzős kapcsolatok, amelyekben nem lehetséges a fokozás. A férjhez menendő eladó lány vagy az áruházban dolgozó eladólány semmilyen vonatkozásban sem fokozható.

Még néhány fokozási érdekességet!

Sok baj van a fő melléknévvel is! Ha az utótaggal kapcsolatosan a fő melléknév nem fokozható, akkor egybe kell írni: főbérlő, főépület, főmérnök, főiskola, főhadnagy. Ha ellenben a fő fokozható, két szóba kell írni: fő feladat /legfőbb feladat/, fő akadály /főbb akadály/. A főügyészt egy szóba kell írni, bár beszélünk legfőbb ügyésről is.

Ma már az idősb alakot nem használjuk megkülönböztető jelzőként, helyette inkább az idős járja: idős Kiss Zoltán.

"HOL A KEZTYŰ?"

A kéznek az időjárás ellen való védelmére vagy díszként, divatból viselt, a kézre húzható, bőrből, nylonból vagy más anyagból készült ruhadarabot kesztyűnek nevezzük. A kesztyű szót régebben keztyűnek írták. Arany János így ír a Toldiban: "Megszoritá szörnyen a bajnok tenyerét, Engedett a keztyű és összelapula."

Ma és a régebbi helyesírási szabályok is már kesztyűnek írják az említett ruhadarabot. Csak az egyik kirakatban olvasható még a múlt századbeli írás: keztyű.

Tagadhatatlan, hogy a kesztyű szó a kéz szóból -tyű képzővel képzett szó. Miért helytelen mégis a kirakatban olvasható kesztyű szó? Nyelvünk egyik érdekes sajátosságáról van itt szó. Ha ugyanis zöngéesség szempontjából különböző mássalhangzók úgy találkoznak egymással, hogy a zöngés a zöngétlent megelőzi, akkor a zöngés hang kiejtése változik meg: zöngétlenné válik. A zöngétlenné válás folyamatát figyelhetjük meg a következő szavak kiejtésekor: biztos /ejtve: bisztos/, különben /ejtve: külömben./

Ez természetesen fordítva is áll. A zöngétlen mássalhangzó kiejtése zöngéssé válik, ha utána zöngés mássalhangzó következik. Így írjuk például: népdal /ejtve: nébdal/, - kertből /ejtve: kerdből/.

Nyelvünknek azt a sajátosságát, hogy két egymás mellett álló hang közül az első a másodikhoz részben hasonlóvá válik, részleges hasonulásnak nevezzük.

A részleges hasonulás a legtöbbször csak a kiejtésben érvényesül. Tévednek azonban a most második kiadású Rácz-Takács: Kis magyar nyelvtan című könyv szerzői, akik szerint "a részleges hasonulást írásban nem jelöljük." Több esetben kiejtés szerint

kell írunk a szavakat még akkor is, ha a szóelemző írásmód mást indokolna. Persze, hogy mikor milyen szó írható a részleges hasonulás figyelembe vételével, ebben egyedül a helyesírási szabályzat az irányadó. Jelenleg ezeknek a szavaknak a száma szaporodott. Ma helyesen írjuk ezeket a szavakat: kesztyű, aggat, keszkenő, küszködik, lélegzik, szitkozódik. A helyesírási szabályzat szerint viszont helytelenek az ilyen írású szavak: keztyű, akgat, kezkenő, lélekzik, szidkozódik.

FORR A BOR?

Nyelvünk egyik érdekessége, hogy néha az elvégzendő cselekvés eredményét jelzi annak tárgya, alanya helyett. Egyik ismert népdalunk szerint: "Sűrű csillag ritkán ragyog az égen, az én babám szénát kaszál a réten."

Eléggé felesleges munkát végezhet az, aki nem füvet, hanem szénát kaszálgat a réten. Mint tudjuk, Móricz Zsigmond egyik érdekes regényének a címe: Forr a bor. Valójában pedig nem a bor forr borrá, hanem a must. De amíg a must eljut addig, hogy bor lesz belőle, többféle néven nevezhetik az őszi pincelátogatók, Babits Mihály írja egyik kedves versében:

"A sárga murci bugyborog: Ébred a must a csömögén."

Egyik kedves olvasónk kérdezi, mi is a murci és honnan ered e szó? Válaszunkat megkönnyíti Prohászka Ferenc: Szőlő és bor szakkönyve, amely szerint "az utóerjedésben lévő, még cukrot is tartalmazó bort murcinak, az első fejtésig újbornak, majd éves koráig fiatal bornak, egy év után pedig óborknak nevezzük."

El kell ismerni, hogy a férfi-társadalomban igen sokan kedvelik a murcit, ezt az édeskés-csipős, szénsavval telített, többé-kevésbé zavaros újbort. A készülő Magyar Értelmező Szó-tárban is szerepel e szó: "félíg-meddig kierjedt, már erősen szénsavas, csipős must, erjedőben lévő újbor" értelmezéssel.

E szó valószínűleg dunántúli tájszó, és a murcos, morcos /szurtos, piszkos/ szónak a származéka. A csonkult tőhöz hozzávették az -i becézőképzőt s a csoki, mami, cuki, szaki, mozi mintájára létrejött a murci szó.

A Felvidék egyes helyein az erjedő bort burcsák-nak nevezik, Burián Imre 1945-ben az Életképekben írja: "A kolosvári töltött káposzta, az olasz macaroni, az angol boeufsteak, a jó buresák, a csányi dinnye vagy a brazíliai ananas a gyomor-vágy főczikkei." Melich János szerint a burcsák szó szlovák eredetű.

A murci szó mellett Siklós és Baja környékén ismerik a rámpás szót is, a forrásban lévő bor megjelölésére.

Kosztolányi Dezső Virág Benedekről írt versében írja:

"Bogarásznék a Gellérthegy alján
és új boron, mikor habos a rámpás."

Gombocz Zoltán szófejtése szerint a rámpás szó német eredetű, főleg a Rajna és a Majna vidékén használják.

Az erjedésben lévő újbort karcosnak is szokták nevezni. Décsy Gyula szerint e szó a "megkarcolt, érdes jelentésből keletkezett. A Nagyszótár "torokkarcoló, csípős bor"-nak mondja a karcost. Egyes helyeken inkább a savanyú, gyenge bort nevezik karcosnak.

A forrásban lévő újbor jelölésére a már említetteken kívül tréfásan a majomtej, számartej szavakat is szokták használni. Erős a gyanúnk, hogy e népi szavakkal már az újbor kiváltotta eredményekre történik itt enyhe utalás. Úgy véljük, nem nagy hiba, ha az őszi pincézések alkalmával a murcitól, rámpástól vagy karcostól kissé pityókásan kullog haza a férjem-uram. Ezt vigasztalásul csak azért mondjuk, mert nem tudjuk, mit kap az ilyen kapatos férj otthon. Bizonyára jól kitollseprűzik.

A CSIGER

"Bort megissza a magyar ember, jól teszi!" - buzdít bennünket a borivásra már Vörösmarty Mihály is. De nem mindenféle bor való a szomjas szájnak. A vízzel felöntött törkölyből sajtolt lőre sokszor olyan rossz, hogy szinte kinyílik tőle a bicska zsebünkben. Persze nemcsak bicskanyitogató bornak nevezik az ilyen ecetágyat, szokták rabvallató bornak, vagy karcosnak is hívni. Némely vidéken kocsisbor, vagy vasutasbor a neve az ilyen italnak. Azt tartja a régi mondás: "Kocsis toroka, barát zsákja telhetetlen". Egy másik mondás szerint: "Olyan komisz a bora, hogy csak a vasutas issza meg."

Bizonyára azért sértegeti a vasutasokat a közmondás, mert azok legtöbbször kénytelenek megelégedni a vasúti vendéglők gyakran gyenge borával.

A törkölybort hivatalosan is csigernek nevezik. A Dunán-túli Napló vasárnapi számában helyesbített szöveggel megjelent a pénzügyőrségi felhívás szerint: "a törkölybort, vagy más néven csigert" is be kell jelenteni. Többben megróttak bennünket azért, mert nem kifogásoltuk az említett közleményben a csiger szót.

Bár ez a silány aljabor nem nagyon érdemli meg a vele való törődést, annál inkább maga a szó! Utánanéztünk a csiger szó eredetének, s több érdekességre bukkantunk. Kiderült, hogy ezt a szót Baranya megyében csigörnek, csigernek, sőt németesen, hosszú í-vel csígernek ejtik. Az ország más részében csigér, csingér, csege, csigere, csigerek, csengér elnevezés használatos. Nyelvészeink honfoglalás előtti jövevényszónak tartják, amely csager /=bor/ változatban a kun, kipcsak és úz nyelvben is előfordul.

Csiger szavunk először a Schlägli-féle szójegyzékben olvasható. Comenius Ámos így ír 1673-ban: "A szőlő magokból avagy

törkölyökből lőre, avagy csiger, másolás lészen." Orvosaink figyelmébe ajánljuk Nadányi Jánosnak a csigerről vallott nézetét: "Hogy ha a vetni való retket csigerben, vagy ecettel megfőzöd, a kígyó marását megorvosollya." /Kerti dolgoknak leírása, 1669. 319.1./

"Semmi tűz a rossz csigerben!" - írja Arany János. Ezt a löttyös lőrét a pécsi szőlőhegyekben régebben munkásbornak is csúfolták, mert ezzel kínálgatta a szőlősgazda a munkában el-tikkadt munkásokat. Néhol a latin eredetre utaló vinus, vinkó szó került a közhasználatba. Másutt másolásnak mondják a vízzel felöntött szőlőtörkölyből sajtolt bort.

A rossz csiger neve tréfásan: háromemberes bor. Fogyasztásához ugyanis három emberre van szükség: egy aki nyeli; másik, aki az ivó torkába tölti; a harmadik pedig fogja az ivót, hogy a savanyú csigertől világgá ne fusson. A csiger lenyelése után azonban már lehet futni.

BORBAN AZ IGAZSÁG?

Büszkén szoktuk emlegetni: jogász nép vagyunk. Az igazságot azonban igen sokan a borban vélik megtalálni. Talán ez az egyik oka annak, hogy városunkban az új bor leforrása óta nemcsak a dűlőutakon dülöngélnek korán kapatos, pityókás emberek, hanem gyakran a belváros utcáin is. Ezek a zákányos venyige virágai gyakran olyan bizonytalanul méregetik az utcaszélt, hogy azonnal észrevehető: alaposan felöntöttek a garatra, olyan részegek, mint a csap.

Nem a borivás ellen szólunk. Igazat adunk Vörösmarty Mihálynak, aki a Fóti dalában megénekelte már: Bort megissza magyar ember, jól teszi, okkal-móddal meg nem árthat a szeszi." Hogy a magyar ember nemcsak "okkal-móddal" szereti a bort, azzal bizonyíthatjuk leginkább, hogy a részeg szó sokféle változatával nyelvünk egyik legelterjedtebb szava. Lehr Albert mintegy

háromezer szót gyűjtött össze a részeg ember kifejezésére. Nemcsak szóállományunk bővelkedik a részegség kifejezésére alkalmas szavakban, hanem szólás-mondásaink is szép számmal akadnak.

Egyik szólás-mondásunkat Baranyában ma is így mondják: részeg, mint a csap; iszik, mint a csap. A legrégebbi magyar szólásgyűjteményben ezt az alakot találjuk: úgy ihatik, mint a csap.

Mivel a hordóból rendszerint csapon eresztik ki a bort, érhető a szólásmondás: a csap is úgy fogadja magába az italt, mint az ivásban mértéket nem ismerő, feneketlen torkú ember. Később a hasonlatból metafora lett: a csap szóhoz fűződő tudattartalom annyira azonosult a sokat ivó ember fogalmával, hogy a részeg embert csak csapnak csúfolták.

A bevezetőben említett szólásunk: felöntött a garatra látszólag könnyen érthető. Aki sok bort önt a garatjába, aki sok italt ereszt le a torkán, az a legtöbbször becsíp tőle. Ezért jelenti a felöntött a garatra szólás azt, hogy berúgott, részeg lett.

A garat szó a régi nyelvben a malom egyik alkatrészét, azt az alul, felül nyílt és lefelé szűkülő faszekrényt jelentette, amelybe a megőrlendő gabonát beletöltik, s amelyen keresztül a gabona a malom őrlő szerkezetébe jut. Minthogy a malombeli garat meglehetősen magasan van, azért garatra felöntik a gabonát, hogy onnan lassan lejusson a malomkerekek közé. A szólás alapjául szolgáló szókapcsolat eredetileg tehát a malommesterség szakkifejezése volt. Tréfás, átvitt értelmét azért kaphatta, mert az iszákos ember olyanféle mozdulattal önti magába az italt, mint a molnár a megőrlendő búzát a garatba, és mert a részeges ember toroka is olyan feneketlen, mint ez az alul is nyitott malomalkatrész.

A garat szó a XVII. században már nemcsak malomalkatrészként szerepel, hanem a száj- és orrüreg folytatását is jelenti, a gégefő és a nyelőcső felső nyílásával együtt. Ebben az is érdekes, hogy Bugát Pál, a magyar orvosi műnyelv lelkes újítoja éppen a felönt a garatra szólás alapján alkotta meg a garat szónak a mai köznyelvben is használatos testrészjelentését.

Egyik olvasónk azt kérdezi: honnan ered ez a szóláshasonlat: iszik, mint a kefekötő. Mi köze van a kefekötőnek a részegeskedéshez? Csak éppen annyi, hogy a német bürsten igének nemcsak az a jelentése, hogy kefél, hanem az is, hogy mulatozik. Innen már csak pár lépés kellett ahhoz, hogy a jól bekávézott embert tréfásan kefekötőnek nevezzék. Ez a pár lépés azonban valószínűleg hosszú lépés volt.

"NAGYKÉPŰ" SZAVAK

Újságjaink hemzsegnek az ilyen szavaktól: agresszió, konfliktus, intervenció, kampány, multilaterális atomegyezmény, plenáris ülés stb. Mintha csak nem lehetne az agressziót támadásnak, hódításnak, a konfliktust összeütközésnek, nézeteltérésnek, az intervenciót beavatkozásnak, a kampányt mozgalomnak, mozgósításnak, a multilaterálist sokoldalúnak, a plenáris ülést teljes ülésnek vagy közgyűlésnek mondani. A sajtó átveszi a külföldi távirati irodák híryanagát. Ennek fordítói a kényelmesebb utat választják, s a latin-görög eredetű szavakat nemzetközinek tartva, megfelelnek arról, hogy e szavaknak magyar megfelelői is vannak. Nem arról van szó, hogy mindenáron erőlködünk a magyar szavak használatáért, hanem arról, hogy ahol jó magyar szó akad, ne használjunk helyette idegent.

A Magyar Nemzetben a következő cím tűnt föl: "Befejezte munkáját az idegenforgalmi kollokvium." A szövegből megállapíthatóan kisebb tanácskozásról, megbeszéléstről volt szó. Eddig úgy tudtuk, hogy a kollokvium szó csak az egyetemi és

főiskolai hallgatók számára jelent gondot, most rákényszerítik egy másik magyar fogalomra is, mintha nem volna helyette jó magyar szó - akár tíz is.

Ha már a tanácskozásnál tartunk, meg kell emlékeznünk a magasabb színvonalú, a tudományos megbeszélésekről, amelyet újságjaink szimpozionnak neveznek. Ez a szó a régi görögöknél az étkezést követő, iddogáló társalgást jelentette. Hogy mi a különbség a szó régi és új jelentése között? A régiek bevallottan borba fojtották társalgásaikat, ma bevallatlanul - szimpozionba.

A tanácskozások egy bizonyos fajára ma széltében-hosszában szívesen használjuk a paláver szót. Ez a portugálból angollá vedlett szó eredetileg az afrikai négerek tanácskozását jelentette, ma azonban a hosszadalmas, de tartalmatlan tanácskozások kifejezésére használjuk. A különböző paláverek azért szoktak jól sikerülni, mert jó svádájú egyének sok frázissal, nagy hantával vagy üres blablával körített beszédekkel szpicselenek.

De ismerkedjünk csak meg közelebbről ezeknek a szókincsünkbe tolakodott szavaknak az eredetével is!

Jó svádájú ember az, aki ügyes fellépéssel, talpraesetten, könnyed beszédkészséggel oldja meg a rábízott feladatokat. Ki gondolná, hogy a sváda szavunk is római eredetű? Suada-nak, az ékesszólás latin istennőjének, Vénusz kísérijének nevéből származik. Az elcsépelet szólások, az üres szóvirágok kifejezésére a kissé előkelően hangzó, ma már kiveszőben lévő görög frázis szót használták. A halandzsa szó francia változataként a blabla kért polgárjogot. A hanta cseh szóval is a tartalmatlan, a félrevezető szándékú beszédet jelölik. A szpicsele szóban pedig talán még fel lehet ismerni az angol speech /szpícs/ szó alakját. Általában a nagy szavakat mondó, papoló emberre mondják nálunk: sokat szpicsele.

Persze a sort még folytathatnánk! Hisz nem beszéltünk még a "nagyképű" szavak közül a cigány hadováról, és dumáról. Aztán itt vannak még a különböző zsargonok! A mai diákok, fiatalok beszéde tele van ilyen szavakkal: nyomta a szöveget, sóderol, aranyat köp, hamukázik, szövegel stb. Aki ezeknél a szavaknál többet akar, olvassa el Kolozsvári Grandpierre Emil novelláját, A fekete bulát!

"UNSZIMPATIKUS" EMBEREK

Fehér Klára arról ír, hogy néha a szavak nem fedik jelentésüket. "Ha meglátom Forgácsot - írja Fehér Klára -, nem jut eszembe a forgácsfánk, nem jut eszembe a faforgács, hanem az, hogy gyorsan át kéne menni a másik oldalra."

Azt hiszem az ilyen Forgács-szerű emberekre szokták mondani: - Roppant unszimpatikus alakok! Ha mérközésen az ellen-fél játékos a "keményen" játszik, hamar megkapja az idézett jelzót, talán még mást is. Ha egy nőnek nem tetszik a társaságában lévő férfi modora, csakhamar elröppen a furcsa megállapítás: - Kibírhatatlanul unszimpatikus!

Valóban sok baj van az "unszimpatikus" emberekkel, de magával a szóval is. Sokan használják ezt a helytelenül képzett szót, anélkül, hogy tudnának bármit is az eredetéről. Nem célunk, hogy e görög eredetű szót tövéig lebontsuk, mégis rá kell mutatnunk arra, hogy a szó elején használt "un" német fosztóképzőt helytelenül alkalmazzuk, mert a szimpatikus szónak van görög fosztóképzője is, és azt ragasztva a patikus szóhoz, a szimpatikus ellentétéként antipatikust kell használnunk szóban és írásban. Az anti- képző ugyanis görög és latin szóösszetételekben valami elleni-t, ellenes-t jelent. Ezért beszélnek a patikusok antipirinről, antifebrinről, a fizikusok antikatódról, és ezért nevezték el Engelsnek Dühring-ellenes könyvét röviden Anti-Dühringnek.

Az un német fosztóképző helyesen csatlakozhat a német eredetű szavakhoz, s így beszélhetünk a katonai szolgálatra alkalmatlan "untauglich"-okról, vagy az "unzsenirt", a magát nem zavartató, pirulás nélküli hazudozókról, de az unalmas, ún. "untám" embereket, az ellenszenves kellemetlenkedőket ne mondjuk unszimpatikus embereknek, hanem - ha már minden áron ragaszkodunk az idegen szóhoz - antipatikusnak. A gyógyszerészek bizonyára nem fogják szakmájuk elleni támadásnak minősíteni az antipatikus szót.

Így vagyunk valahogy az unintelligens szó használatával is. Az értelmetlen, nehéz felfogású, műveletlen embert értjük e felében német, másik felében pedig latin eredetű szón. Ha nehezünkre esik a szónak megfelelő magyar szó használata, ha csökönyösen ragaszkodunk az idegen kifejezéshez, az átlagon aluli értelmi képességű embert latin szóval szubintelligensnek kell mondanunk. Nem fog érte megsértődni senki, mert magáról senki sem ismeri be ennek voltát, másrészt, az ilyen úgy sem tudja, hogy mit mondtak róla.

A magyar helyesírás szabályai c. akadémiai kiadvány szótári részében nem közli egyik kifogásolt szavunkat sem, mivel azok használata nemkívánatos. Az említett szavak helyesírására nézve a fosztóképző nélküli alak lehet csak az irányadó. A szimpatikus és az intelligens szót mint közkeletű idegen szavunkat magyarosan, a magyar helyesírás szabályai szerint kell írni, úgy, ahogy a fenti - reméljük sajtóhiba nélküli - szövegben szerepelnek.

HÁZASSÁGI HIRDETÉSEK

Nem mindig a helyesírási hibákkal hadakozva lehet csak a Tollseprűnek működnie, néha a házassági hirdetések is rászolgálnak erre. Akár házas, akár házatlan valaki, bizonyos, hogy a házassági hirdetéseket nagy kedvvel olvassa. Sokan

kedvtelésből, sokan szórakozásból, sokan azért, mert úgy vannak vele, mint a harcedzett horgász, aki csigavérrel addig csobbantja a vízbe a horgát, amíg rá nem talál az aranyhalacszkára.

Ma már nemcsak nem szégyen újsághirdetés útján házasodni, hanem a sokféle munkalekötöttség miatt lassan a házasodásnak egyik megszokott formája lesz. Általános szabály, hogy a hirdetésben a házasulandó fél röviden közli személyi adatait és igényeit. Ezek az ún. igények azonban nem mindig tanúskodnak jó magyarságról. Igen gyakoriak az ilyen jelzők: molettes, fél molett, masszív, stramm, jólszituált, információképes. Annyira elterjedtek e szavak, mintha nem lehetne helyettük helyesértelmű magyar szavakat is használni! Újabban a németből átvett /vollschlank/ mintára a "teltkarcsú" szó hódít. Csak azt nem tudjuk, mit értenek e szón a lelkes hirdető. Hogy lehet valaki egyszerre telt is meg karcsú is?

Az első házassági hirdetést Angliában 1695. július 19-én, Németországban pedig 1783. július 8-án közölték. A mai rohanó élet embere megirigyelheti a negyedévezred előtti hirdetések nyugalomát, szóbőségét. A közzétevők nyilván bizonyosak voltak benne, hogy az előfizetőknek elég ráérő idejük lesz a néha több száz sorból álló hirdetés tanulmányozására. Hol van ez a mai idő sokfajta rövidítésétől? Az életkort és a testmagasságot pl. törtvonalas számmal jelzik csak ekként: 28/164.

Az utóbbi napok házassági hirdetéseit átböngészve, sok helytelen szövegezésű házassági hirdetést halásztunk ki. Az egyik anyuka nyolcéves "eleven" kisfiának keres gyermekszerető apukát. De milyen a nem eleven gyermek? Talán célszerűbb lett volna az eleven jelző helyett inkább az élénk, mozgékony szót használni.

Egy másik hirdetőnek furcsa: elgondolásai lehetnek a házaseletről. Ezt írja: "Középkorú, jó megjelenésű jogtanácsos lakásával megházasodna".

A közfelfogásban a 28-as számnak kellemetlen értelme, íze van. Ezt tudva egy bátor leány, a következő hirdetést közölte: "27-es, de nem 28-as molett leány megismerkedne 27-től 35-ig intelligens férfival. Jelige: "Örök tavasz". Úgy látszik, a kissé kövérkés leányka nem kifogásolná, ha az örök tavasz örömeiben egy huszonnyolcas férjjel osztozkodnék!

Eléggé ravasz szövegű az alábbi hirdetés: "Negyven éves iparos keres feleséget. Egy gyermek nem akadály. "Kettesben" jeligére a kiadóba." - Úgy látszik, a lényeg mégsem a gyerek, hanem az "édes kettes".

Néha a hírlapi vallomás a mértéktelen öndicséret helyett az ellenkezőjével csalogat: "Műveletlen, buta, sőt civilizálatlan, csúnya, morózus 28 éves keresi nőben "Pont az ellenkezőjét." "Szegény, de csúnya fiatalember megismerkedne zeneileg kulturált, jólszituált, magas és szép lánnyal. Jelige: "Ellentétek vonzzák egymást".

Néha mágikus szám-, időpontkikötés a feltétel. A Magyar Nemzet vasárnapi számában olvastuk a következőket: "Férjhez mennék június 17.-július 6., október 19.-november 7. között született férfihoz". Az esetleg érdeklődő érdekeltekkel közöljük a jeligét is: Trigon.

KISSÉ FÉLREÉRTHETŐ

Vagyunk úgy néha, hogy sietve fogalmazunk egy-két mondatot, s csak akkor vesszük észre a hibát, amikor újra elolvassuk az írtakat. Ez a szerencsés eset. Vannak azonban olyan esetek, amidőn nincs időnk írásunk elolvasására. Ebből keletkeznek a bajok, a fogalmazó szándékát éppen nem kifejező, azzal néha ellentétes értelmű szövegek. Főleg az apróhirdetésekből találunk bőven átnézetlen, meggondolatlan hirdetéseket. Nem csoda, ha mi is ezekből tallózunk gyakran. Egyik kedves olvasónk egy pár nappal ezelőtt megjelent hirdetésre hívta fel a figyelmünket.

Szól pedig az apróhirdetés szövege ekként: "Keresek férjemnek nyugdíjas, kertés házzal rendelkező özvegyembert. - "74-ig" jellegére a Sallai utcai hirdetőbe."

Valóban, egy kissé félreérthető ez a szöveg. Igaz, az új magyar BTK már nem bünteti a férfiak közötti homoszexuális hajlamokat, de Magyarországon még kissé szokatlan az olyan tartalmú hirdetés, amelyben éppen egy asszony keres férje számára megfelelő "özvegyembert". Szerencsére a 74. életév tisztos kora kevésbé teszi valószínűvé az előbbi feltételezést. Azon persze nem lehet csodálkozni, hogy a különös szövegű hirdetés sokaknak szemet szúrt. Más hiba is akad a hirdetésben: nyugdíjas, kertés házzal is kell rendelkeznie a pályázónak. Pécssett azonban a házakat egyelőre nem nyugdíjazzák. Annyira nem, hogy inkább "szanáljuk" őket. Ilyenkor a szanáláson azt értik, hogy lebontják az épületet. Pedig a szanálás latin szó, gyógyítást, orvoslást jelent elsősorban. Jelentheti valamely vállalat, intézmény v. személy pénzügyi megsegítését, talpra állítását, anyagi ügyeinek rendezését. Kialakult e szónak egy távoli, szerintünk helytelen értelme is: kiselejtezés, elbocsátást, eltávolítást is jelenthet. Azért tartjuk helytelennek az ilyen értelmezést, mert ez éppen ellentétes a szó eredeti jelentésével. Az "ilyen" szanálások nem hisszük, hogy "gyógyítanának".

Visszatérve a kifogásolt hirdetésre, megpróbáljuk azt helyesen fogalmazni, valahogy ekként: "Férjemül keresek /vagy: férjhez mennék/ olyan nyugdíjas özvegyembert, akinek kertés háza van." Ez világos beszéd.

Egy másik, régebbi hirdetés még az előbbinél is csiklandóbb: "Lakásomon gyermeket vállalnék." /A hirdető címét a várható túljelentkezésre való tekintettel nem közöljük./

Olvasóink egyike felhívta figyelmünket a Janus Pannonius utcai buszmegálló közérdekű hirdetményére:

"Figyelem! A 33-as vonala megváltozott, átmenetileg a viszonylat erre nem közlekedik. 12. AKÖV"

A szövegbíráló szerint a viszonylat szót nem helyesen alkalmazta az AKÖV, mert hisz nem a viszonylat nem közlekedik, hanem az autóbusz. A viszonylat szó ugyanis vonatkozást, összefüggést, viszonyt jelent.

Utánanéztünk e szó értelmének. Olvasónknak csak bizonyos fokig van igaza. A viszonylat szónak ugyanis több jelentése van. Közlekedési műszóként használva a járművek forgalmában két végállomás által határolt útvonalat, járatot is jelenthet. A vonal szó megértéséhez nem kell vonalas embernek lenni.

A fenti közleményt lehetett volna "köznapiiban" is fogalmazni, de így sem kifogásolható. Azt mégis meg kell jegyeznünk, hogy a 12. AKÖV előtt a határozott névelő határozottan hiányzik. De ezt már másutt is megszoktuk.

KI HÚZZA A RÖVIDEBBET?

"Az élet rövid, a művészet hosszú" - tartja a klasszikus közmondás. Úgy látszik azonban nemcsak az élet rövid. Néha a mérlegre tett hús, zsír, kenyér, cukor, liszt és egyéb élelmiszer is lehet "rövidebb" vagy "hosszabb" pár dekával. Mindezt mindannyian tapasztalhatjuk, ha fűszer- vagy élelmiszerboltban vásároltunk valamit.

- Nem baj, ha öt dekával rövidebb? - kérdezi az elárusító a felszeletelt párizsival kapcsolatosan.

Nem azt mondja, hogy "kevesebb" vagy "több, súlyosabb", hanem "rövidebb", illetőleg "hosszabb" a vásárolni szándékolt áru. Hogy a hurka, a kenyér esetleg rövidebb pár centiméterrel, azt még könnyű megérteni. De mindez hogy lehet "rövidebb" öt dekával?

Ez az üzletekben lábra kapó "nyelvi szokás" a német nyelvből került át hozzánk. A méteráruval /szövet/ ellentétben a varráshoz szükséges kisebb kellékeket, így a tűt, cérnát, gombokat a német Kurzwaren szónak megfelelően rövidárunak kezdték mondani. Majd Budapesten létrejöttek az ún. RÖLTEX-boltok, amelyeknek betűszava a rövidáru és lakástextil szavak összevonásából keletkezett.

Lehet azon vitatkozni, hogy idegen eredete miatt helyeselhető-e a "rövidáru" szó használata. Tény, hogy a mindennapi élet szükségessé tette az alkalmazását, s mivel más szó nem adódott, az illetékesek rákaptak erre. Ma már nehéz volna más kereskedelmi szót iktatni a helyébe.

Azon is el kell gondolkodni, mivel lehetne kiszorítani a hivatalosan is "rövid italok"-nak mondott, kis pohárban adagolt italokat, mint amilyenek a rum, a likőr, a pálinkafajták. Mert a bor és a sör - úgy látszik - "hosszú" ital.

Ha azonban a ketté vágott két kilós kenyér egyik részére azt mondjuk, hogy "öt dekával rövidebb", azért lehetséges, hogy éppen a hosszabb rész lett "rövidebb", illetőleg kevesebb egy kilónál. Jó lenne, ha a kereskedelmi dolgozók mindennapi szóhasználatukból igyekeznének kigyomlálni ezt a nyelvszegényítő jelzőt, illetőleg jelzőket. És ha igaz a közmondás, főleg a hosszú hajú elárusítókat kérjük erre.

FURCSA TAKARÉKOSSÁG

Az utcákon mindenütt falragaszok figyelmeztetnek: november 1-től 30-ig Pécsen és a megyében takarékosági napok vannak. Városunkban azonban már régebben olyan takarékosági mozgalom fejlődött ki, amely nyelvi szegénységre vezethet: a névelőkkel akkor is takarékoskodunk, ha ki kell tenni azokat.

Ennek a furcsa takarékoságnak az eredménye a névelő nélküli címtáblák tömege városunk utcáin. Ezeket olvastuk: Magyar Nemzeti Bank fiókja, Magyar Távirati Iroda Baranya megyei szerkesztősége, Pécsi Vendéglátóipari Vállalat ... sz. üzeme. S mindezek határozott névelő /a, az/ nélkül! Folytathatnánk a sort, hisz bőséggel adódik hasonló jelenség: igen sok címtáblán a határozott névelő helytelenül elmarad a különböző intézmények neve előtt birtokos szerkezetekben. Még a legmagasabb intézmény is téved: Magyar Tudományos Akadémia I. osztálya - olvassuk névelő nélkül.

Széltében elterjedt hiba az is, hogy a határozott névelő elmarad a könyvcímek elejéről: /a/ Mezőgazdasági technikumok tankönyvei, /a/ Gépi hűtés gyakorlati kézikönyve.

A különböző alkalmakkor készült jegyzőkönyvekben is gyakran marad el a névelő határozott fogalmak előtt is. Egyre gyakrabban olvashatunk ilyen mondatokat: "Fenti tények tanúsítják vádlott bűnösségét. /Helyesen: A fenti tények tanúsítják a vádlott bűnösségét./ "Elnök az ülést megnyitja..." /Az elnök helyett/. "Elnöklő igazgató előterjesztette munkavezető újítását" /helyesen: az elnöklő igazgató előterjesztette a munkavezető újítását/.

Helytelen a névelő nélküli használat az ilyen kifejezésekben: folyó hó, múlt hó, utolsó percben, utóbbi időben, stb. Helyesen határozott névelővel kell mondani: a folyó hó 10-én kelt levél, a múlt hó 14-én jelzett áru, mindig az utolsó percben érkezik, az utóbbi időben sokat olvasott.

A pécsi vasútállomáson gyakran hallunk ilyen mondatokat: "Harmadik vágány mellett vigyázzunk!" Az ilyen felszólítás azt jelenti, hogy a világ valamennyi pályaudvarának harmadik vágánya mellett vigyázzunk. Helyesen így kellene mondani: "A harmadik vágány mellett vigyázzunk!"

Ugyanezért helytelenek az ilyen kifejezések is: Gyepre lépni tilos! Fűre lépni szabad! /filmcím/ stb.

Ha határozott fogalmakat jelölő főneveket sorolunk fel, a határozott névelőt mindegyik főnév elé ki kell tenni, nemcsak az első elé: "Ott volt az elnök, a titkár és a pénztáros is." - Helytelen ez a mondat: "Az osztrák és magyar csapat egyaránt kitűnő formában van." Helyesen: "Az osztrák és a magyar csapat..."

A határozott névelő hiánya miatt helytelenek a következő feliratok: "Üzlethelyiségbe állatot behozni tilos!" - "Pécsi Közlekedési Vállalat tulajdona." - "Vezetéket érinteni életveszélyes!" - "Pécsi Nemzeti Színház Kamaraszínháza." - "Szemetet ide dobjuk!" - "Ajtót tessék becsukni!"

Végül hadd említsünk egy érdekes szövegű falitáblát a Jókai utca 4. számú ház falán: "Pécs-szabolcsi Ruházati Szolgáltató Kisipari Szövetkezet mérték utáni minőségi női szabósága."

Ahol ennyi sok szóra telik, ott kár takarékoskodni a cím előtt egy szerény a névelővel!

SLÁGEREINK

Sajnos, még nem tudjuk egyetlen magyar szóval nevének nevezni ezt a hatásos, gyorsan népszerűvé váló, könnyű fajsúlyú, divatos zeneszámot, amelynek nevét németből kölcsönöztük. De nem annyira az idegen név használatával van itt csak hiba! Hiba van a slágerszerzéssel is! Zenei ízlés, fejlettség dolga, ki milyen zenét kedvel. Nem szólunk a slágerek tartalma ellen, bár némelyikre valóban el lehetne mondani az egyik sláger beismerését: "Van a diliházban egy zárka annak, aki ezt nekünk kitalálta."

Ha átlapozzuk a Legszebb slágereink kottás daloskönyve c. kiadványt vagy a Zeneműkiadó újévi táncalbumait, sajnálattal kell olvasnunk, hogy az idegenből átvett slágerek szövege

szirupos szavaival nemcsak tartalmában kifogásolható, hanem fordításában is.

Először is nem értjük, miért kell a slágert csak félig-meddig lefordítani. Miért szép ezt angolul énekelni: I love You baby, vagy olaszul: Ciao, ciao bambina!, avagy franciául: Melodie d'amour, esetleg spanyolul: Pardon, pardon, szenyóra!

És ha el is hisszük, hogy "senki más, egyedül csak te lehetsz az enyém", miért nem lehet a Michael-t magyarra fordítani? Vagy feltétlenül ragaszkodni kell Miska helyett a Michaelhez, Diana ejtése helyett a Dajánához vagy a Marinához? Ennek az utóbbi slágernek az énekese émelygős hangsúllyal hadarja: "A csókodra szomjazom én". Azt hisszük jobb lett volna, ha a slágerszerzőt nem a szomjúság, hanem az éhezés gyötörte volna. A ritmus törése nélkül nem kellett volna "szomjazom" szóval a magyar hangsúlyt is kerékbe törnie.

Akad néha olyan sláger is, amely nagyon helyesen elítéli az idegen szavak használatát: "Maradjon Betty, Bessy, Liza, Lissy, Elizabeth a ködös Anglia partjain, mert nékem Erzszi a szebb."

A slágerekről nem mindig lehet elmondani, hogy ízlés- vagy stílusfejlesztő hatásúak. Csak egy-két példát! "A csókod mindig jólesik." /helyesen: mindig!/, vagy: "Zihálok a drágáért", avagy: "Terólad engem lebeszélni nehéz", "Imádok a két szemedbe nézni", "Alig van szusz, de mondj már igent!"

Aki helyesírást szeretne tanulni, nem ajánljuk, hogy a példamondatokat a slágerkönyvekből vegye.

Ne vegyék rossznéven az illetékesek, ha némelyik sláger mondásában is kételkedünk. Nem tudjuk például, milyen érzés lehet, ha "szemed kék mosolyát" csodálja valaki, vagy ha "körbe nyílik már a jégvirág". Ezzel szemben viszont elhiszük, hogy nyáron a legtöbb pécsi utcában "a napfény a portól szürke lett".

Befejezésül nem azt kérjük, hogy a kedves olvasók fejtsék mag a közölt slágeridézetek címét, hanem ha karácsonyra vesznek hanglemezt vagy táncalbumot, gondoljanak az egyik sláger figyelmeztetésére: "Csak tőlem fogadd el, de magyar szöveggel!"

Mi ehhez még hozzátesszük: "De csak helyesen írt és hangsúlyozott magyar szöveggel!"

KELL-E A SZEMÉLYNÉV ELŐTT NÉVELŐ?

Az egyik Tollseprűben ez a mondat olvasható: "Azt is illik a pécsieknek tudni, hogy a Zsolnay Vilmos nevét y-nal kell írni," Egyik olvasónk fülében rosszul csengett ez a mondat, s ezért Kefeseprű aláírású levelében arra figyelmeztet bennünket, hogy az idézett mondatban felesleges az a határozott névelő, mert a magyar nyelv törvényei szerint személynevek előtt nem használunk névelőt.

Mielőtt a kefeseprűző olvasó levelében írtakkal foglalkoznánk, nem az önkritika elkerülése, de az igazság kedvéért meg kell mondanunk, hogy kéziratban az említett mondat kifogásolt a névelője hiányzik. Hogy miként került a szövegbe, nem tudjuk, nem is kutatjuk. Mióta sajtó létezik, sajtóhibák is vannak. Tény, hogy e sajtóhiba a "kefeseprűzés" során is benn rekedt.

Kérdés azonban, nagy tévedés-e, vagy egyáltalán hiba-e az, ha a személynevek előtt az a, az határozott névelőt használjuk. E kérdésben nem egyöntetű a nyelvtudósok, írók és költők véleménye. A személynév logikailag pontosan meghatározott, egyedi dolgot jelöl meg ezért határozott névelő nélkül sem más a jelentése, mint azzal. A jelző nélkül használt személynevek a köz- és irodalmi nyelvben általában inkább névelő nélkül szokásosak.

Ez alól a szabály alól is vannak kivételek. Régebben is, ma különösképpen gyakori a névelővel ellátott személynév. A mai magyar nyelv rendszere c. akadémiai kiadvány Gelléri, Németh, Berta, Sásdi és mások műveiből közöl példákat, Seemann Gábor állítása szerint a névelőnek személynévek előtti használatát Rákosi Viktor ültette át irodalmunkba - éppen a dunántúli nyelvjárásból. A pécsi, baranyai fülnek tehát nem szokatlan, ha valaki így beszél: Elmegyek a Nemesékhez, majd utána a Kovács Pistához, Seemann azonban téved. Már Rákosi Viktor előtt is gyakori irodalmunkban a névelős személynév. Még ma is ismert kuruc nótánk szerint: "Nincsen abban semmi virtus, Verje meg a Jézus Krisztus!" Arany János, aki germanizmusnak tartotta személynévek előtt a névelők használatát, a Zács Klára c. versben így ír: "Keresi a Klára, mégsem, akad rája." A palóc Mikszáth Kálmán novellái tele vannak ilyen nevekkal: a Laci, a Berci, a Pali, de gyakran névelő nélkül is írja. A kaszát vásároló paraszt c. ismert novellában így beszélteti Csomók Gergelyt: "Ez itta keresztkomám Dorozsmáról, a Komót Istók."

Nagy J. Béla nyelvész szerint a névelős személyhasználatban nincs semmi üldözni való germanizmus. Azokat lehet németutánzással vádolni, akik a nőket csak családnevükön szólítgatják, keresztnevüket elhagyva: a Bajor, a Honthy. E helyett a helyes: Bajor Gizi, Honthy Hanna. Ebben az esetben nemcsak a határozott névelő kitétele hiba, hanem a keresztnév elhagyása is. A magyar nyelvszokás szerint ugyanis a vezetéknev egymagában, keresztnév nélkül férfit jelent. Viszont el kell ítélnünk azt az újabban engedélyezett magyartalan jelenséget, hogy néha az asszonyok saját kereszt- vagy utónevüket férjük családnevével együtt használják, pl.: Kiss Péterné Farkas Rózsa Kiss Rózsaként mutatkozik be, mintha férje családjából való volna. Más dolog az, hogy minden nőnek minden egyes házasságkötéskor joga van kijelenteni, hogy saját vagy férje nevét óhajtja-e a jövőben használni.

A felvetett kérdésben álláspontunk Simonyi Zsigmondéval azonos: "A névelő nélküli használat mindenesetre irodalmibb, mint a névelővel való." Ebben a jelenségben nem szükséges német hatást szimatolni, mert a mi nyelvünkben is egészen természetes módon kifejlődhetett az ilyen névelőhasználat.

Némelyek hangulati különbséget találnak a személynevek névelőtlen alakja és a névelős között. Az erdélyi Pálfi Márton ezt írja: "Nem is sejtik, mekkora lekicsinylés és lesajnálás van abban, ha valakiről azt mondják: Na, itt a Pista!" A dunántúli Régger Béla ennek éppen az ellenkezőjét bizonyítja: "Édesanyám megjött a János... A János! - Benne rejlik ebben a kifejezésben, hogy a mi Jánosunk jött meg, a maga fia, édesanyám, akit olyan nagyon szeret, aki távol volt a háztól, akit anyyira vártunk, szóval a személyhez fűződő képzeletünk egész tömege... ha ellenben nagyon kevés vagy éppen semmi értelmi /helyesen: érzelmi/ mozzanat sem kapcsolódik a személy képzeletéhez, az artikulus feleslegessé válik, s így mondjuk: "Édesanyám, megjött János."

A két ellentétes felfogást Horváth János kapcsolja össze: "Mondják ugyan néhol névelősen a személyneveket /a Pista, a Balogh Gyuri/, de az irodalmi nyelvtudat ilyenkor legott lefokozást, jobb esetben becézést érez... Másrészt az is bizonyos, hogy akár lekicsinyeljük azt a Pistát, akár szeretjük, nem kiálthatunk fel névelő nélkül így: Na, itt Pista! - Ha telefonon hívjuk fel Pistát, ő jelentkezhethet ilyen módon: - Halló, itt Pista! De ha énnekem kellene bekiáltani a szomszéd szobába az örvendetes hírt, Pista megérkezését, én is névelővel mondanám: - Itt a Pista! Csak névelő nélkül lehet mondani: Aki János, az mind álmos. De nem hiányozhat a névelő ebből: A János mind álmos."

Mindezekből látható, hogy a Kefeseprű nem is olyan könnyen eldönthető kérdést kotort elő. Nyelvtudásaink is bizonytalankodva írnak erről. Miként az említett példák

igazolják, íróink, költőink még e tekintetben is gyakran ingadoznak.

SERVICE?

Nagyon bántja a szemet a városunkban sokfelé fellelhető kiírás: SERVICE. Főleg a Bajcsy-Zsilinszky és a Zsolnay utcában akadhatunk ilyen táblákra: Motor service, autó service javítás. Nem volna baj, ha ekként csak az érdekelt külföldieket tájékoztatnánk, de felesleges használatától tartózkodni kellene. Nem helyeselhetjük például a Bercsényi utcai áruda falán olvasható hirdetést. Superfilt szervizszolgálat. /Ugyan az kétszer!/
 /

Mi is a service? Magyarul szerviznek vagy szervíznek ejtik és írják. A magyar helyesírás azonban csak a szerviz írást fogadja el, a hosszú i-vel történendő írás helytelen. Ez az eredetében latinból sarjadt szó francia-angol áttételben használatos nálunk. Sok mindent jelenthet. Még ma is gyakran használják a háztartás szókincsében az azonos stílusú, mintájú porcelánedények vagy ezüst evőeszközök készletének jelölésére. Például: Egy kávéskanál hiányzik a szervizből. Régebben a vendéglőkben a kiszolgálást, illetőleg az érte felszámított, szedett díjat nevezték ekként. Az asztaliteniszben és a teniszben is elfogadott sportszó.

A szerviz szót manapság a műszaki emberek használják legtöbbit. Beviszem a szervizbe az autóm - halljuk a kocsi tulajdonosoktól. Ilyen esetben olyan javítóműhelyt, műhelyszolgálatot értünk szervizen, ahol rendszerint egy bizonyos vállalat gyártmányait javítják ki, és elromlott alkatrészeit cserélik ki.

Helyesírási szakkönyveink nem egységesek e szó írásában. Amíg az Értelmező szótár a szerviz, szervizes alak használatát említi, addig a Helyesírási tanácsadó szótárban már csak a szerviz

szó szerepel. Hogyan írjuk tehát a szerviz szót? Miként az előbb említettük rövid i-vel, de lehetőleg sehogy. A szolgálat szóval ugyanis a legtöbb esetben jól tudjuk helyettesíteni a műszaki nyelvben ezt a szót. Sok példát hozhatnánk fel ekként való használatára: autójavító, autómentő, szolgálat, fizetővendég szolgálat stb.

LE A KALAPOT!

Nagyban folyik már a hegy leve a Mecsek alján. Dévajkodó szüretelők gyakran biztatják a bornemisszákat, ha nem akar lecsúszni a pohárban levő: Le, le, le... Egészen addig tart ez a monoton biztatás, amíg fejpróbáig ki nem ürül a pohár. Az utóbbi időben azonban nemcsak a pityókások élnek a le igekötő gyakori emlegetésével, mások is.

Talán nincs egyetlen igekötőnk sem, amelyet ne használnánk oly gyakran - feleslegesen, rosszul. Amíg e sorokat írjuk, félhalkan halljuk a rádió szövegét: "A lekonferálás előtt." Lehetett volna ugyanezt a szöveget magyarul is kifejezni: "A bejelentés, a bemondás előtt." De ha már valaki ragaszkodik a latin szöveghez, akkor is untig elegendő a konferál szó, helytelen a lekonferál. E szóhoz hasonlóan igen gyakran használjuk a megkomponált igét, amelyben - egymásnak megfelelő - igekötőt használunk: egyszer magyarul, majd latinul.

Szintén a rádióban hallottuk az alábbi mondást is: "Áttanulmányoztam és ledöbbsentem... leszálltam rólad... a mai előadást lemondta az előadó..." Persze, nemcsak a rádió terjeszti a le igekötő helytelen használatát. Bőséggel buzognak elő másutt is a hasonló jelenségek. Csak néhányat a sokból. Így: az újság leközli, lehozza a cikket, - közöl helyett; lecsökkentették a létszámot, holott így helyesebb: csökken a lét-szám. Fölösleges a le igekötő ezekben az esetekben is: leredukál, leigazoltat, letagad, ledöbben, letelefonál, lebiztosít, lefedezi magát stb.

Ne mondjuk, hogy leépítések vannak az üzemekben, a vállalatokban, holott csak létszámcsökkentés történt. A határidő nem fut le, hanem csak lejár. A vonatot nem illik lekésni, de ha már megtörtént, sokkal helyesebb - bár nem vigasztaló - ha valaki a vonatról késik el, vagy elszalasztja a vonatot.

Van, aki leszerződik, bár helyesebb az elszerződés, szerződés lekötése helyett pedig a szerződés megkötése.

Ma mindenki lead valamit. Van, aki hírt, közleményt ad le - hírközlés helyett. A főiskolákon, egyetemeken a tanár leadja az anyagot, holott jobb volna, ha csak előadna. A katona egy-két lövést leadott, bár helyesebb, ha egyet-kettőt lőtt, vagy régi katonai nyelven: lövést közölt.

Használjuk tehát helyesen a le igekötős igét! Le a kalappal azok előtt, akik helyesen használják. Persze, így is helyes, sőt jobb: Le a kalapot!

AZ ILLETÉKESEK "FELÉ"

A televíziós és rádióközvetítések "egyenes" adásaiban gyakran hangzanak el panaszok, kérések, kívánságok a vállalatok vezetősége "felé", a tanácsigazgatási szervek, a minisztériumok "felé", s hogy ezek egy része nem teljesíthető, oka az is, hogy nem az illetékesekhez, az érdekelt szerveknek küldik meg, hanem csak feléjük irányul a sóhaj.

Kezd sok lenni az utóbbi időben egyre-másra jelentkező felé névutó alkalmazása, mert kiszorít más névutókat, ragokat. Nem-régiben egy értekezleten hallottam: "Az itt hallottakat vigyük ki az elvtársak felé!" Mennyivel magyarosabban hangzik ez a mondat ekként: "Az itt hallottakat mondjuk el ő többi elvtársnak is!" Ne csodálkozzunk tehát, hogy ha a minisztérium felé jelentünk valamit, az sohasem érkezhetsz oda, mert a felé névutót

akkor használjuk, ha a szóban forgó személy, tárgy vagy földrajzi hely irányában, hozzá közelítve, de nem egészen odáig megyünk, fordulunk! Petőfi Sándor is ilyen értelemben írta: Fut Bécs felé Jellasics, a gyáva. Alkonyat felé fáradtan elülnek a szelek. Már vége felé jár az éjszaka.

Napilapokban gyakran olvasható a következő hirdetés: "Rövid határidővel közület és lakosság felé vállalunk..." E szövegben is kifogásolható a felé névutó használata. Sokkal helyesebb volna itt a részeshatározói rag vagy a számára, részére névutó alkalmazása. Egyéb hiba is akad a hirdetésekben. Hiányzik pl. az "a" határozott névelő és azzal együtt a tárgyias igeragozás használata. A helyes szöveg tehát ez lehetne: "A közületek és a lakosság részére rövid határidőre az alábbi munkákat vállaljuk."

Hogy a hirdetés szövege nem éppen sikerült, úgy látszik, a fogalmazás "rövid határideje" volt az oka.

CÉLBA TALÁLT?

Nem mindennapi kérdésre vár feleletet egyik olvasónk. Levelében azt írja, hogy ez Akadémia legújabb helyesírási szabályzatában nem talált magyarázatot a következő két kérdésre:

1. Miért írjuk így: célba, célja, céltalan, ugyanakkor: képpel, képe, képtelen? A magas hangrendű szóhoz miért járul tehát ebben az esetben mély hangrendű toldalék, holott az illeszkedés törvénye szerint a magas hangrendű szavakhoz magas hangú toldalékokat, mély hangrendű szavainkhoz pedig mély hangú toldalékokat kell tenni.

Ez az érdekes nyelvi törvény azonban nem mindig érvényesül. A szabály alól kivétel néhány olyan, főleg i, í, /ritkábban e és é tőhangzós/ magas hangrendű alapszó, amelyhez történeti okokból mély hangrendű toldalékok járulnak: hív-ja, kín-ja, cél-tól,

háj-ban, derék-be. Ezekben a szavakban hajdan nem a mai elül képzett i, í hang volt, hanem ennek hátul képzett párja. Az akkor természetes mély hangrendűséget azután a szó megőrizte a többeli hangváltozás bekövetkezte után is. A cél szó egyébként a német Ziel szóból származik, régebben nálunk is cél-nak ejtették. Ez a magyarázata tehát annak, hogy ma is célba és nem célbe talál az, aki valakinek a leg-sebezhetőbb, legérzékenyebb pontját érinti.

A háj szónak mély hangrendűségét pedig a haj /kenyérhaj/ változata eléggé indokolja.

Nyelvünkben több olyan egyalakú toldalék van, amely - ha ellenkező hangrendű szóhoz járul - megtöri az illeszkedés törvényét: sokért, ötkor, másképpen, járni, Tóthné.

Nyelvművelésünk, arra való tekintettel, hogy a sok e hang nyelvünket egyhangúvá teszi, ezt a fejlődési folyamatot igyekszik megállítani azzal is, hogy az utolsó szótagjukban e hangot tartalmazó szavakat is inkább mély hangrendű toldalékok felvétele felé irányítja. Ezért például: a kupeceknek, fotelekkel stb. alakok helyett a kupecoknak, fotelokkal - alakok használatát ajánlja.

2. Levélírónk másik kérdése: miért helyes így: férfi-val, férfi-ról, férfi-nál, amikor a férfi magas hangú szó, s ezért így volna helyes: férfivel, férfiről, férfinél.

Nyelvünk i hangjai különböznek egymástól: némelyik után mélyhangú ragot, vagy képzőt kell tennünk, némelyik után magashangút. Mélyhangú i van a férfi összetett szó fi utótagjában. Így mondjuk: fiam, fiatal, fickó, fiók stb. A történeti hagyomány alapján helyteleníthető tehát az egyre jobban terjedő magashangúság. Mondjunk csak férfiakat, de csak akkor, ha valóban férfiokról van szó!

MINÁRÉ VAGY MINARET?

Már régebben felhívta egyik kedves olvasónk figyelmünket városunk egyik értékes törökkori műemlékére, a Jakováli Hasszán pasa dzsámijára és a hozzá csatlakozó minaretre. Nemcsak a bennük látható értékes történeti tárgyak keltették fel olvasónk őszinte érdeklődését, sokkal inkább a falitáblákon olvasható, tartalmukban és helyesírásukban egyaránt erősen kifogásolható szövegrészek.

Tartalmi szempontból a történészek döntsék el, helyes-e az alábbi szövegrész: "A török uralom idejének viszonylag békés napjait csak egyszer zavarja meg a magyarok támadása, amikor..." /Az a szerencsétlen Zrínyi Miklós hogy merészelt háborgatni a török uralmat!/"

A másik idézet hasonló ehhez: "Az elpusztult falvakat kijavítják, a templomokat pedig az iszlám követelményeinek megfelelően dzsámikká alakítják át." /Úgy látszik a törökök nagyon értettek a falvak kijavításához!/ Folytathatnánk a könnyen félreérthető szövegrészek közlését, de bennünket inkább a nyelvtani, helyesírási vétségek érdekelnek. Harmadik idézetünk ilyen természetű. Bárki könnyen észreveheti benne az egyeztetési hibát: "A XVI. sz. folyamán épülnek azok a dzsámik, fürdők, türbék /síremlékek/ és kolostorok, amelyről később az itt járt utazók..."

A falitáblákon gyakran szerepel ez a két szó különböző helyesírással: Hasszán és minaré. Az előbbit az író, vagy elíró néhol Haszán-nak, néhol Hasszán-nak írta. Melyik a helyes? A Haszán vagy Hasszán? Ezt a vitát a turkológusoknak kellene eldönteni.

A minaré vagy minaret ügyben nincs szükség ilyen döntésre. Ennek ejtését és írását eldöntötte már a Magyar Tudományos Akadémia. A magyar helyesírás szabályainak szótári részében és

a Helyesírási tanácsadó szótárban egyformán olvasható: minaret, minaretje.

Honnan lopakodhatott be nyelvünkbe e szónak minaré alakja? Minden bizonnyal a francia nyelvből, ahol írása: minaret, ejtése: minaré. Nálunk is az előkelősködők szerint sokkal kellemesebben hangzik, ha valaki a francia ejtést követi. Igen ám, csak az a hiba, hogy ez a szó nem francia eredetű, hanem arab-török. Minaretnek mondják a mohamedánok a mecsethez tartozó, gyakran a mecset mellett elhelyezett karcsú magas tornyot, amelynek tetején körben futó erkély van.

A német nyelv nem esik a francia nyelv bűvöletébe, mert ott a mecsettornyot Minarettnek írják és mondják.

Helytelen tehát a falitáblák minaré szövege. Ezt is ki kellene javítani. Mi mégsem ezt javasoljuk. Ne javítsanak ki semmit, hanem cseréljék ki a táblákat! Ha netán mégis meghagynák a táblákat, az sem nagy baj! A komikum mindig jelentős idegenforgalmi érdekesség volt.

HURUTÁR

Kevesen tudják, hogy több mint száz évvel ezelőtt így nevezték ez influenzát. Azóta nemcsak a betegség, de maga a szó is polgárjogot szerzett nálunk. A szülők gyakran ekként igazolják gyermekeik iskolai mulasztását: "Igazoljuk, hogy fiunk influenzás /néha így is: infulenciás/ megbetegedése miatt..." Az influenza szónak helytelen írása a szóeredet nem ismeréséből következik. Maga a szó olasz eredetű, szó szerinti jelentése: befolyás.

Hazánkban e szót először - a rendelkezésünkre álló adatok szerint - a Himnusz költője írta le. Kölcsey Ferenc 1833. áprilisában Bártfay Lászlóhoz írt levele a következőkről

tudósít: "...tudnod kell, hogy én az influenzában szörnyen beteg valék, s csak most kezdek erősödni."

Német források azt írják, hogy az influenzát "valamely betegség kitörése, fertőzés" illetőleg epidémia értelemben már 1500 táján ismerte az orvostudomány. Jelentésszükülése akkor következett be, amikor 1743-ban az influenza Olaszországból ki-indulva Európa-szerte szétterjedt. A szó hozzánk német közvetítéssel jutott el, Baltagi Mór Német és magyar szótárában /1854/ így ír róla: "Influenza, die; /kórt./ szike, ragályos nátha, náthaláz, náthahurut, sziket /a.m. Grippe/". Az 1861-ben megjelent Nékám Sándor-Poór Imre szótár szerint: "Influenza: sziket, hurutár." Balogh Kálmán orvosi műszótára /1883./ az olasz és az eredeti latin változatot is közli: "Influenza, ae, n.: sziket, járványos nátha, hurutár. Influentia, ae, n.hurutár."

Bármennyire is megvan a lehetőség arra, hogy ez influenzát jó magyar elnevezéssel kiszorítsuk a használatból, aligha sikerülne. Miként a betegség úgy maga a szó is közénk lopódzott, elterjedt, általánossá vált. Számolt ezzel a Helyesírási Főbizottság is, s ekként írja elő a szó elválasztását: influenza. A 32. b. pont indokolása szerint azért kell e szót így elválasztani, mert „az átlagos magyar beszélő nem érezheti összetett voltát."

Bár csak ne érezhetnénk magát az influenzát sem!

0:0

Az itt a kérdés: null-null-e egy mérkőzés eredménye, avagy nulla-nulla. A sportrajongók az előbbire, Vitray Tamásék az utóbbira esküsznek. Kinek adjunk igazat: az évtizedes nyelvszokásra hivatkozó tömegnek, avagy a nyelvünket a szócsonkításoktól féltőknek, védeni akaróknak?

A "földobott" kérdésben már bizonyos fokig állást foglalt a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete szerkesztésében megjelent A magyar nyelv értelmező szótára, amely V. kötete 238. lapján külön szóként kezeli a null sportszót. A null szó meghatározása nem mondható teljesnek, a szótár szerint ugyanis a null számnév: pontozásban annak jelölése, hogy valamelyik fél, versenyző egy pontszámot sem ért el a másik fél pontszámával szembeállítva. /És ha egyik sem ért el pontszámot?/

Nyelvünk a null szót, nemcsak a sporteredmények értékelésében alkalmazza, más jelentésben is sor kerül használatára. Az olyan körzöt, amellyel fél milliméternél kisebb átmérőjű körök is rajzolhatók, nullkörzőnek nevezzük. A műszaki nyelvben gyakran használják a nullszéria kifejezést, amelyen valamilyen új ipari gyártmánynak az őspéldány /prototípus/ és a sorozatgyártás közé eső első, rendszerint csak kísérleti példányokat értjük.

De miért kell megcsonkítani a nullát, még ha egy szótaggal is? - kérdezi az ellentábor. A szócsonkítás régebbi nyelvünkben is közkeletű nyelvi jelenség volt, akárcsak ma. A sűrűn használt szavakat, főleg az indulatszókat, címeket, köszöntésformákat, szinte öntudatlanul is rövidebbre csiszoljuk, koptatjuk. Így lett pl. a kellene igealakból kéne, kén alak; a kegyelmed megszólításból: kelmed, kend, kee; a tekintetes uramból: tésuram. Újabban az elvtárs elfogadott írásbeli rövidítése: et.

A nyelvújítás korában szándékosan faragták meg szavainkat. A növényből ekkor lett növény, a rovátkolt baromból rovar, a csípő eszökből csipesz, a könnyű elméjükből könnyelmű stb. És hogy a foci nyelvén szóljunk: régebben a gólok után a nyertes csapat, a győzelmét ünnepelte volna, ha a nyelvújítás előtt a futballjátékot ismerték volna.

Ma köznyelvünk, a diáknyelv, a bizalmas családi nyelv tele van közkedvelt szócsonkításokkal. Csak párat említünk: az üzletben levlapot vásárolunk, viszláttal búcsúzunk, köszépenel vagy köszivel hálálkodunk. Kollszer lett a kollektív szerződésből, sebváltó a sebességváltóból és gépálló a gépállomásból. Diákjaink dolit írnak a suliban a diri előtt matekból.

Néha az írásbeli rövidítések megelevenednek beszédünkben. Asszonyaink kábé /kb./ csaknem mindig megérzik, ha kápéról /k.p./ van szó, főleg ha ezt eská /s.k./ vehetik fel. Néha beszélnek bizonyos kákról is, s - érdekes - ezt is könnyedén megértik. Katonáink között eüsök és géhások akadnak, s a parság egyéb rövidítéseket is ismer.

Akár a német nyelvből vettük át, akár a latin nullából rövidítettük a null szavunkat, bizonyos, hogy az évtizedek során meghonosodott nyelvünkben, és kevesebb a nullánál. /!?! Mivel a null szó nem ellenkezik nyelvünk törvényeivel, nyugodtan használhatjuk a jövőben is. Többen félre is értenék, ha pl. kettő nullát mondanánk kettő null helyett.

MEGISMERKEDNE, VAGY MEGISMERKEDNÉK?

Újságjaink házassági rovatában gyakran bukkanunk ilyen szövegű hirdetésekre: "X. Y. társaság hiányában megismerkedne..." vagy: "Gyermektelen özvegyasszony megismerkednék..."

Sokan úgy vélik, hogy a "megismerkednék" nem helyes alak, inkább nyelvjárási sajátság, a régi népszínművek ízét, zamatát idéző kifejezés. /Egyék kend - legyék kend./ Pedig a megismerkedik ige ikes ige, amelyet a feltételes mód jelen idejében ekként kell ragozni: én megismerkedném, te megismerkednél, ő megismerkednék.

A megismerkednék igealak tehát szabályos, a helyes forma, míg a megismerkedne az elterjedtebb, a közismertebb. Nemcsak az

újságírók, regény- és novellaíróink is gyakran megfélekednek az ikes igéknek a felszólító és a feltételes módban való "szabályos" ragozásáról. Nem csoda. Ma már a középiskolás nyelvtankönyvek is elfogadják az ikes igéknek iktelen alakú ragozását a felszólító és feltételes módban. Teljes jogúvá kezdenek válni az iktelen ragos alakok: én innék /innám helyett/, emlékeznék /emlékezném helyett/. A címben felvetett kérdésre tehát az a válaszunk: a megismerkedésnek mindkét igealakja jó, ha sikerül a párválasztás.

Itt kell még rámutatnunk egy nagyon gyakran észlelt nyelvi hibára. Érettségizett diákok, felnőttek beszédében is gyakran hallunk ilyen mondatokat: Ha ott volnék én is tudnék gólt rúgni. /Helyesen: Ha ott volnék, én is tudnék.../ Neked is adnák belőle. /Helyesen: ...adnék./

Miért terjedt el ez a helytelenség?

Igeragozásunkban is érvényesül a magánhangzó-illeszkedés törvénye: a magas hangú igékhez magas hangú ragok, a mély hangúakhoz mély hangúak járnak. E nyelvi szabály alól azonban kivétel: az igéknek feltételes mód egyes szám első személyű alakja. Itt mély hangú szavak után is magas hangú módjelet kell használni. Lássák be tehát a hibaelkövetők: a látnák alak helytelen!

A NÉVADÁS MŰVÉSZETE

Fiatal szülők kedves gondja: a névadás. Sok helyütt még ma is a szülők vagy nagyszülők nevét öröklik a gyermekek. Gyakran a szülők elégedetlenek nevükkel, akár azért, mert azt sablonosnak, rossz hangzásúnak tartják, akár pedig azért, mert már több hasonló nevű személy van családjukban. Különösen a gyakran előforduló családneveknél kívánatos olyan utónév, amely az azonos családnevű személyeket némileg megkülönbözteti

egymástól. Ezért hallottunk már Kovács Rékáról, Kiss Kadocsáról, Szabó Csilláról, Murányi Szabolcsról, stb.

Ízlés dolga, hogy melyik név szép. A névadás is olyan, mint a divat: koronként, vidékenként, sőt: családonként is változik. "Csodálja a maradék, mennyit változtat az idő csak nevezetekben is", - írja már Anonymus. Némely név évszázadok óta "tartja magát." Mindig lesznek Júliák, Máriák, Erzsébetek és Ilonák. A Zsuzsanna és a Péter név viszont olyan, mint az üstökös. Néha eltűnik, majd évtizedek múltával újra előbukkan. Jelenleg mintha újból feltűnően lenne.

A leggyakrabban használt utónevek görög, latin, germán vagy héber eredetűek, és gyakran szokatlan értelműek. Ki gondolná pl., hogy a György, Györgyi görög eredetű név, földművest, Tamás ikret, Terézia vadásznőt, István koszorúst, Márta szomorút jelent?

Nemrég hallottuk, hogy a zene-, illetőleg irodalomkedvelő pécsi szülők leánygyermeküknek az Aida, Médeia nevet adták. Vajon, ha fiúgyermek született volna, ragaszkodtak volna-e a szülők a Médeia szerzőjének, Euripidésznek a nevéhez?

Előfordul, hogy az idegen eredetű neveket magyar változatukban használják. Így lesz a Margitból Gyöngyi, az Angellából Angyalka, a Viktorból Győző, a Mihályból Mike vagy Mikes, a Flórából Virág, stb.

Mind többen akadnak olyan szülők, akik magyar eredetű nevet szeretnének adni gyermeküknek. Néha arra hivatkoznak, hogy kevés a választék. Megnyugtadjuk az aggódókat, hogy Baán Kálmán évkönyvékből, krónikákból, oklevelekből és levéltárak anyagából közel hatezer személynevet jegyzett fel. Művéből megtudjuk, hogy az ősi magyarság a honfoglalás előtt és azután is több évszázadon át nem használt külön családnevet és külön keresztnévet, hanem csak egy névvel jelölte magát: a régi magyar személynévvel. Ezek a nevek sokszor szebbek a maiaknál. Szinte bókoltak ezek a színes

nevek a szép viselőknél: Ajándék /1152-ből/, Aranka /1333-ból/, vagy Cece, Csoda, Csöpke, Epres, Gyönyörű, Havaska, Szökéte, Szines stb. Vagy, hogy a férfinevek közül is kiragadjunk egy-kettőt: Aba, Acsád, Apor, Ajtony, Ákos, Alpár, Bács, Bajád, Bánk, Bánocs, Bars /Barsika/, Bulcsú, Csanád, Csák, Csoma, Cseke, Csekőd, Csörsz, Csüd, Ellák, Előd, Ernye, stb.

Kétségtelen, hogy Magyar Gyöngyöd szebb név, mint Magyar Leukádia, Lázár Attila másképpen hangzik, mint Lázár Adolf vagy Tóbiás.

A névadásnál gondolni kell a jövőre is. Az a kis csöppség, akinek csecsemőkorában olyan kedvesen hangzik a Bogárka, Sugárka, Szendike név, még ugyanezzel elfogadható menyasszonynak is. De anyósnak? Gárdonyi Géza jut eszünkbe, aki szerint: "Bizonyos koron túl: Sárka, Márka, Fánka - olyan mint az öreg macskán a pántlika."

MAGYAR UTÓNÉVKÖNYV

Sok embernek fogalma sincs arról, hogy utóneve milyen eredetű, van-e valamiféle jelentése, mikor van névnapja, hogyan kell becézni, sőt: hogyan kell utónevét helyesen írni. Még ma is bőséggel akadnak olyanok, akik Edithet, Judithot, Yvettet, Ottiliát, Othellót írnak Edit, Judit, Ivett, Otília, Otelló helyett.

Az utónevekkel kapcsolatosan szinte minden kérdésre választ ad Ladó Jánosnak, az Akadémia Nyelvtudományi Intézetében készült, régóta várt, igen hasznos munkája: a Magyar utónévkönyv. A névkönyv nagyarányú gyűjtő- és rendezőmunkájában több külső munkatárs és a Magyar Televízió felhívására sok más adatközlő is részt vett. Az összegyűjtött csaknem 3600 utónevet előbb egy bizottság átvizsgálta és belőle 1827 utónevet minősített anyakönyvezhetőnek a különböző igények kielégíthetésére.

Ladó János az utóneveket két kategóriába sorolja művében: ajánlott és elfogadható utónevekre. Kérdés: ha valakinek a csaknem kétezer névből egy sem tetszik, mi történik akkor. A magyar anyanyelvű szülőnek ebben az esetben írásbeli szakvéleményt kell beszereznie a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetétől arra vonatkozóan, hogy a kért utónév női vagy férfi utónév-e, és az Intézet javasolja-e anyakönyvi bejegyzésre vagy nem.

A szerző a legtöbb esetben az utónév után közli a név eredetét, jelentését, a beceneveket, a rokonneveket és a névnapot is. Felhívja a figyelmet az utónévválasztás névhangulati szempontjaira is. Ezzel sajnos a fiatal szülők alig-alig törődnek. Szinte komikus megoldás az, amikor a családnév és az utónév tiszta rímhez hasonlóan összezseng. Pl. Vándor Sándor, Mendel Vendel stb.

A családnév és az utónév első betűjének azonossága /pl. Váradi Viktor/ általában jó hatást kelt, de már vigyázni kell a családnév végének és az utónév kezdő betűiből adódó kellemetlen összezsengésre /pl. Kadisz Nóra/, a két név esetleg komikus kapcsolatára /pl. Szőke Barna, Bárány Farkas, Fehér Piroska, Cserép Virág stb/. Ezért ajánljuk a névadó szülőknek, hogy gyermeküknek lehetőleg egynél több utónevet adjanak, hogy a felnőtt gyermek később majd ki tudja választani a számára kellemesebb hangzású nevet.

Nagy értéke a műnek az is, hogy a szerző figyelme kiterjed egy-egy név irodalmi vonatkozására is, és feloldja a régi névjegyzékek sokféle tilalmát. A szerző utolsó mondatában azt kívánja, hogy a kiválasztott utónév "jó barátként kíséresse végig a névviselőt a bölcsőtől a koporsóig."

Most mér rendelkezésünkre áll a sok száz kitűnő utónév, jöjjenek hát az érdekeltek!

SZÜLETETT...

Az ember születik, él, majd meghal. A Hamletben olvashatjuk: "Mindennek, ami él, meg kell halnia." Az élet legnagyobb tragédiája, hogy már keletkezésében a halál csíráját is hordozza. A halál-lovak egyre csak ügetnek. "Honnan jönnek, ki tudja azt?" - kérdezi Ady Endre. Ha erre nem is adhatunk választ, egy biztos, hogy a Dunántúli Napló egyik népszerű rovata az Anyakönyvi hírek. Az elhunytakról a Halálozás és a Köszönet is gyakran megemlékezik. Az ezekben szereplő asszonynevekről szeretnék pár szót szólni.

Az asszonynevek írása nemcsak az anyakönyvi adatokban, hanem a bíróságokon és a hivatalokban többféleképpen történik. Mivel nálunk a nők - külföldi szokástól eltérően, - férjük nevén kívül megtarthatják leánykori nevüket is, ennek feltüntetése rendszerint így történik: született, szül. vagy sz. Például: Kovács Jánosné, szül. Nagy Mária.

Erre a németből átvett született /"geborene"/ szóra és rövidítéseire semmi szükség nincsen. Elégséges, ha a férj nevéhez az asszonyi mivolta utaló -né szócskát illesztjük, és vessző kitétele nélkül írjuk utána a leánykori nevet: Kovács Jánosné Nagy Mária. Az ilyen írásmódból is kiderül, hogy az illető már megszületett. Felesleges ezért az idegen divat majmolása. A most kiadott távbeszélőkönyv és némelyik elhalálozási hirdetés már a helyes utat tapossa. A németes "született" szó használata - ahogy Lőrincze Lajos írja - "már csak egyik-másik dohos hivatali szobában tenyészik. Eresszük be oda is a jótékony friss levegőt!" Bizony, még sok helyütt szükség volna erre a friss levegőre!

Más baj is akad az asszonynevekkel. Nem az a baj, hogy egyesek nem veszik igénybe férjük nevét, vagyis asszony létükre megtartják leánykori nevüket, hanem az, hogy némelyek saját

keresztnevüket férjük családi nevével kapcsolják össze. Az előbb említett Kovács Jánosné Nagy Mária így írja a nevét: Kovács Mária.

Ez a mindinkább terjedő, - bár megengedett - előkelősködő divat erős magyartalanság is. Egyik nagy költőnk akként vélekedik e kérdésről: "A magyar nőnek, törvény szerint is, jogai voltak és vannak, melyekről nem mond le férjhez menetele által, s így családi nevét sem olvasztja férje nevébe. Szilágyi Erzsébet például, hogy esik, ha így teszünk vele: "Hunyadi Erzsébet szül. Szilágyi, vagy: Hunyadi-Szilágyi Erzsébet, vagy: Hunyadi Erzsébet. Valóban se magát, se dicső férjét nem kisebbítette, ha így írta: Szilágyi Erzsébet, Hunyadi Jánosné. Mivel szebb, ha mi német és francia szabású divatot kezdünk és folytatunk?"

Mindezt Arany János írta - csaknem 120 évvel ezelőtt.

SC

Nem vagyok sportember, de azért mindig érdeklődéssel olvasom a sporteredményeket, s mintha keresztretjtvényt fejtenék, töröm a fejem, vajon mit jelentenek ezek a rövidítések: DVTK, SBTC, Rába ETO, MÁV DAC, FŐSPED, SZVSE stb. Még a MÁV dacát megértem, de hogy a Rába miért lett ETO, nem tudom. Szakemberek közül sem mindenki tudja megfejtetni. Pedig ezeket a csapatrövidítéseket a Napló egyik számából ragadtam ki, akárcsak ezt a hírt is: Megalakul a PMSC baráti köre. Az új tömörülést minden bizonnyal így fogják rövidíteni: PMSCBK - ez már megközelíti a titkosírás némelyik fajtáját.

A kérdés tulajdonképpen az, miért hívják az új pécsi labdarúgó-csapatot PMSC-nek, amely rövidítés kibontva a Pécsi Munkás Sport Klubot akarja jelenteni. A sport enciklopédiája című szakkönyv szerint ily néven már 1919-ben működött egy sportklub, amely később a PSC nevet vette fel, illetve vette vissza, mert a PSC 1911-ben alakult. Igen, igen, de miért ejtjük

akként: péemescé, miért nem: pemeská, hiszen a klub szót ma már nem club-nak, hanem klub-nak kell írni és ejteni. Persze a CLUB 99-es és a CLUB-brandyt nemcsak ivásra, hanem a c-formájú írásra is csábít, de ma már annyiféle klub van, hogy ezek nevét feltétlenül k-val kell írni.

Szakemberek szerint az egyik-másik sportegyesület /mint pl. a PVSK, az MTK/ azért írják a nevüket k-val, mert címükben a k nem klubot, hanem kört jelent. De hát mi a különbség a klub és a kör között. Az Értelmező Szótár szerint a klub "hasonló foglalkozású, érdeklődésű vagy műveltségű embereknek a társadalmi élet, közös szórakozás, ismeretszerzés, sport stb. céljára való egyesülése, szervezete; /társas-/kör", Magyarán szólva tehát a klub: sportkör.

És mi a kör?

Nemcsak zárt, görbe vonal, amelynek minden pontja egy adott ponttól, a középponttól egyenlő távolságra van, hanem átvitt értelemben valamely szempontból /pl. sportérdekből/ együvé tartozó személyek csoportja. A kör szó van olyan barátságos, meghitt, mint a klub angol szó, amelynek pontos megfelelője a kör, a társas kör.

Egyesek a hagyományra, a szokásjogra hivatkozva törnek lándzsát a club szó c-je mellett. Ebben a kérdésben az Akadémia Helyesírási Bizottsága jogosult dönteni. Roma locuta... az pedig már döntött a k-k javára.

PER PILLANAT

Nem vagyok borúlátó /pesszimista/, de a legkedvezőbb /szörnyű magyarsággal: legoptimálisabb, vagy optimális/ megállapítások is elismerik: erősen fenyeget bennünket az ellatinosodás veszélye. Alig van újság-, rádió- vagy tv-híradás, amelyben ne szerepelne egy-két anyanyelvünkön is könnyen

kifejezhető idegen, főként latin eredetű szó. Még azok is, akiknek kötelessége a magyar nyelv tisztaságára ügyelni, így írnak: "Egy költészet akkor eredeti, akkor originális, hogyha elhozza a föld, a talaj ízét is magával; szuverén világot alkot. Engem az abszolúte nem érdekel... az embernek missziója van..." /Idézet egy Kossuth-díjas magyar költő interjújából/. Nem tudom, hogy a "magyar talaj íze" megköveteli-e az idézett szövegben a latin szavak használatát vagy sem. Nem nagyon hiszem. Elég sok latin szó ragadt meg nyelvünkben. Mindennapi életünk el sem képzelhető "pertuzás", tegeződés nélkül. Ennek megtörténte után már kötelező a szervusz /és nem: szerbusz!/ szóval való köszönés. És bár e szavunk régi köszönési és aláírási formát /servus humillimus = alázatos szolgája/ tükröz, mégis reménytelen és felesleges kísérlet volna e megváltozott értelmű szónak nyelvünkéből való kiiktatása. Az azonban kezd már bosszantóvá válni, hogy egyesek feleslegesen és helytelenül használják a latin per elöljárószót. E szócska magyarul át, által, keresztül névutót jelent, s semmiképpen sem használható ilyen összetételekben: per ma, per pillanat stb. A per a ma szónál felesleges, a per pillanathoz pedig helytelen, mert magyarul /szinte hihetetlen!/ is könnyedén kifejezhető: pillanatnyilag.

Amikor néhány olvasónk a címbeli kifejezés elterjedtségére felhívta a figyelmet, magam sem hittem a fülemnek: mennyire elterjedt már ez a latinos kifejezési forma. Néha persze megengedhető a per szó, főleg tudományos szaknyelvben. Néhány állandósult szókapcsolatban is tréfásan szoktuk használni: per koponya, per kopf /= fejenként, személyenként/ - vagy: per sundám-bundám /=titokban, alattomban, rejtélyesen/. Amennyire megengedhetők ezek egy humoreszkben, annyira szálljunk szembe a per ma és a per pillanat és társai nagyzoló szóhasználatokkal.

DIREKTE

Többször írtunk már mindennapi beszédünk ellatinosodásáról. Úgy érezzük néha, mintha Jókai regényhősei keltek volna életre, annyira telítettek mondataink latin kifejezésekkel, latinos szóképzésekkel, ragokkal. Most csak néhány latin határozószót veszünk szemügyre.

Egyik, beszédünket feleslegesen rontó latin szó a direkt és a direkte. Nem arról van szó, hogy a nyelvoktatásban ne használják a direkt módszert, vagy a csillagászatban ne beszéljenek a direkt mozgásról, avagy a szőlőtermelők ne ültessenek direkt termő szőlőfajtákat. A baj abból származik, hogy unos-untalan élünk ezzel a szóval akkor is, amikor használata felesleges, illetve amikor magyar szavakkal könnyedén tudjuk helyettesíteni.

A direkt szó közvetlent, egyenest jelent magyarul, míg a direkte jól kifejezhető ekként is: közvetlenül, egyenest, éppen, pontosan, nyíltan, kereken, nyomatékosan, kifejezetten, stb. Ne forduljunk tehát minden ügyes-bajos dolgainkban "direkte" a főnökhöz, mert ezáltal gyakran "direkte" nevetségessé válunk a többiek előtt, bár néha "rariter" /ritkán/ előfordulnak olyan "direkte" bosszantó utasítások is, amelyeket nem is levélce /már ilyen is van!/, hanem telefonice közölnek velünk.

Az előbbi három "direkte" szó helyett nyugodtan használhattuk volna a közvetlenül, a kimondottan és az egyenest szavakat. Próbáljuk csak beilleszteni az előbbi mondatba!

Ezek a finomkodó, tudálékos határozói formák más latin szavak használatában is testet öltenek. Figyeljük meg ezt a mondatot! A kategóricen /határozottan/ kibontott érvek objektíven /tárgyilagosan, elfogulatlanul/ is helytállóak, bár némelyiket negatíven /nemlegesen, elutasítóan/ is lehetne értékelni.

Ezek mintájára lopakodtak be nyelvünkbe az ilyenfajta határozószók: *praktice, hermetice, kategóricice, fakultatíve, alternatíve* stb. Hellyel-közzel a régi kuriális stílus föllevenedése is észlelhető: *formaliter, realiter* - hangzik a *reálisan, formálisan* helyett. Mintha Petőfit hallanánk, aki éppen e stílus kigúnyolására írta meg *Deákpályám* c. versét, amely így kezdődik:

Diligenter frequentáltam

Iskoláim egykoron,

Secundába ponált mégis

Sok számár professzorom.

Szerepel még a versben a *kutyaliter* /kutya módon/, a *breviter* /röviden, rövid úton/. A frekventált szó annyira népiessé kezd válni a rádióközvetítésekben, hogy kezdi kiszorítani a *látogat*, *erősen látogatott*, *közkedvelt* forgalmas szavainkat. A versben levő többi latin kifejezést - azt hiszem -, nem nagyon használják. Legalábbis egyelőre.

TELEFON VAGY TÁVBESZÉLŐ?

Ma már mindennapi szükséglet gondolatainknak olyan berendezés útján való közlése, amely hangoknak elektromos áram segítségével vezetéken nagyobb távolságra vagy más helyiségbe való közvetítésére szolgál. Röviden: ma már mindenki telefonál, illetőleg távbeszél.

Melyik szót használjuk inkább: az ógörög szóösszetételből *sarjadt* telefon vagy a távbeszélő szót? A telefon szó használata a nemzetközi életben általánossá vált, közhasználatú lett. Bárhova utazunk, bárhogy is hívják azon a nyelven a telefont, a postán megértik szándékunkat, ha a telefon szót kiejtjük. Ebből a szempontból sokan a telefon szó használata mellett törnek lándzsát. De mi történjék akkor éppen a telefon szó kiszorítására

alkotott távbeszélő szavunkkal? Anyanyelvünk védelmét szolgálja az a nyelvhelyességi ajánlás, hogy beszédünkben, írásunkban csak akkor használjunk idegen szavakat, ha annak nincs magyar megfelelője, illetőleg ha az idegen szóval valamiféle hatás elérésére törekszünk. Ezt a nyelvi törekvést azonban mindinkább elhanyagoljuk. Újságjaink, a rádió és a tv tele van konzultációval /tanácskozás helyett/, aktuális rovatról, osztályról beszélünk időszerű rovat, osztály helyett, s a licenc szó hovatovább kiszorítja a szabadalom szavunkat.

Hiába van a távbeszélő, távbeszélés stb. szavunk, a telefon szó is kezdi elnyomni a helyére igyekvő, vele egyértelmű magyar szót. A Dunántúli Napló egyik vasárnapi számában például 22 apróhirdető közölte telefonszámát, s csak egyetlenegy említett távbeszélőt. A névjegy készítőik többsége névjegyük balsarkában a Tel. rövidítést nyomtatja. A Napló hetente visszatérő rovata: A telefonnál. Budapesten a 17-19-25 számon jelentkező Dr. Telefon minden héten tanácsokat osztogat. Pesten a Soroksári út közelében van a Telefon dőlő. Telefon-automatáról, telefonkábelről, telefonébresztőről, telefoncsengetésről, telefonhívószámról és telefondíjról beszélünk többek között.

Hát a Magyar Posta?

Érdekes ebből a szempontból is a Baranya, Somogy, Tolna és Zala megye számára kiadott TELEFONKÖNYV/1973. c. kiadvány. A címszó ellenére a Tudnivalókban "távbeszélő-készülékek"-ről, "távbeszélő-berendezések"-ről, sőt mi több: "távbeszélő-állomás díjának esedékességé"-ről tájékoztattak bennünket. Anyanyelvünk szeretetért minden elismerésünk a Pécsi Postaigazgatóságé! Hát még ha a telefonkönyv szót is magyarul írták volna!

? - !

Az új helyesírási szabályzat szerint a hírlapok, folyóiratok, könyvek költői művek, értekezések, cikkek stb. címe után nem kell a pontot kitenni, ha kiemelt címsorként vagy önmagukban szerepelnek: Dunántúli Napló, Élet és Tudomány, A vén cigány, A képernyő előtt stb. E szabály mintájára erősen elharapódzott az a felfogás, hogy az említett esetekben nem kell kitenni a kérdőjelet vagy a felkiáltójelet a kiemelt címsorok után akkor sem, ha azok felkiáltó /felszólító/ vagy kérdőmondatok.

Figyeljük csak meg a Pécsi Nemzeti Színház májusi műsorát! A brechti dráma címe felkiáltójel nélkül szerepel: Állítsátok meg Arturo Uit - szöveggel. Hiába írja elő ilyen esetekben a felkiáltójel használatát. A magyar helyesírás szabályai 338. pontja, hiába szerepelt a bemutatóról írt kritikában /1. Dunántúli Napló március 1./ felkiáltójel, a színházi műsorközlő mindezt nem veszi tudomásul, ragaszkodik a régihez. Ha nem így volna, akkor a pár hónap előtti sajtófigyelmeztetés után megszívlelték volna a Lüsziisztraté ógörög névnek előírt helyesírását, és nem az 1954 előtti, elavult helyesírási mód használatára csábítanák a műsorolvasókat.

Ugyanígy vagyunk a kérdő mondatos címsorokkal is. Minek nevezzetek - olvasható még tankönyvben is a kérdőjel nélküli Petőfi-vers címe. Helyesen: Minek nevezzetek? Fodor József egyik versének címét ekként olvastuk a napokban: Mi kell a költőnek...

Persze, az ellenkezőjére is akad számos példa. A Napló egyik vasárnapi számában mindenütt kitették a kérdőmondatokra előírt jelet: ÍROTT MALASZT? - MIÉRT SZÉP? - MIT NYELNEK AZ AUTOMATÁK?

A moziműsorok, a cirkuszi falragaszok a különböző hirdetések, a verses könyvek címében szövegében bizony gyakran nem teszik még ki a szükséges írásjelet. Ha mindenki egyéni

ízlése, meglátása szerint írna helyesen /mint például Gárdonyi Géza/, ha nem volna egységes helyesírási zsinórmértékünk, akkor nehezen ismernénk ki magunkat a sokféle helyesírási szabályban. Hisz, helyesírásunk így is eléggé nehéz. Ebben a zűrzavaros állapotban mi lenne veletek, érettségizők?

TEKNIKA?

A Rádió- és Televízió-újság 17. számában Juhász Andor fenti című cikkében sajnálattal állapítja meg: valamiféle átalakulás tapasztalható h hangjainkban, mert már értelmes riportalanyok is "a legbonyolultabb technológiáról" akként beszélnek, hogy CH helyett K-t ejtenek, így: Teknológia. "Szaktekintélyek szólnak a fejlett technikáról, szintén K-val, Teknika."

Valóban igaza van a szerzőnek: mindjobban elharapózik a technika-féle kiejtés. Mind többen akadnak olyanok, akik "technikusok, mert teknikumba jártak." A cikk szerzője a technika, a technikus és a technológia szavaknak előbb említett módon való ejtését helytelennek tartja, mert szerinte a ch-t könnyen ejthetjük h-nak.

A magunk részéről az újítóknak adunk igazat, mert a "technika" szavunkat sem írni, sem ejteni nem kellene a szerző által ajánlott módon. A kialakulni kezdő szokásmód ugyanis sokkalta helyesebb az előbbinél. A következő okokból.

1. A tekhnika szó ógörög eredetű és a tekhnáo /= művészileg készít, vagy készül/ igéből származik, miként a tekhnikosz és a tekhnologia szavak is, amelyeket ma is használunk, ha némiképpen módosult értelemben is. /E szavakban e görög khi betű jelentkezik./

Az ógörög szavak írására a helyesírási szabályzat 307. pontja a következőket írja elő: "Az ógörög szavakban és tulajdonnevekben a görög betűket ógörög hangértéküknek megfelelő

magyar betűkkel, vegyis fonetikusán írjuk át akkor, ha az antik görög művelődés köréből vett történelmi, irodalmi, filozófiai, mitológiai stb. tárgyról írunk: agora, arkhé, Aiszkhülosz, Bakkhosz stb." Még azt is hozzáteszi az idézett hely, hogy ilyen esetekben ne használjuk a latinósított formát /pl. Telemachus/. Miért kell éppen e technika szóban ragaszkodni a latinós írásmódhoz és a németes ejtéshez?

2. Igaz, valamennyi helyesírási szabályzatban a technika írásmód olvasható. Ez azonban ellenkezik a 307. pontban foglaltakkal, hacsak nem vesszük ki a "tekhnika" szót az antik görög művelődés köréből, bár abba értelmileg éppen beletartozik. De még ha ki is vennénk, miért kell az ógörög szavak helyesírására kétféle írásmódot előírni? Ha arché helyett arkhét kell írunk, nem volna helyesebb arkhedógiát, hierarkhiát, monarkhiát írunk és mondanunk a bennük levő khi miatt?

3. Ha netán van eltérés a különböző ógörög szavak írása és ejtése között, azt már áttörte a közhasználat, amely ektópiát, ekcémát, enkefalográfiát, elektrokardiogramot ír és mond.

A megszokás alakította ki és alakítja jelenleg is latin szavaink jórészenek mai magyaros írását, mint amilyenek: fakszimile, eklézsia, ekvilibrista, ekvátor, egzekúció stb.

4. Mássalhangzórendszerünk nem ismeri sem a ch-t, sem a ph-t, az ógörög szavak helyesírásában, mégis alkalmazunk kell őket. De miért? A nyelvszokás - szerencsére - itt is gyakran túlszárnyalja az akadémiai szabályokat. Amphora helyett amforát, Szophoklész helyett Szofoklész írnunk már.

Pár szót még a tekhológiáról is vagy ha jobban tetszik: tehológiáról! Eredeti jelentése: a gyártási folyamat elmélete és gyakorlata. A baj abból adódik, hogy nemcsak a szakemberek használják, hanem unos-untalan mindenki. Ma már a sertészetetésnek éppúgy tekhológiája van, mint a sonkafelszeletelésnek. Néha itt sem ártana inkább a tekhnikáról

szólni, ha már a mód, módszer, gyakorlat, ügyesség, készség, eljárás stb. nem megfelelő.

EGY NEHÉZ BETŰNKRŐL

Nemcsak nehéz emberek vannak, akadnak nyelvünkben is nehéz betűk. Idegen nyelvűeknek és itthoniaknak egyaránt gondot okoz az ly és a j betű megkülönböztetése néhány szavunkban. Vannak, akik már kongatják a harangot az ly feje fölött. Az Akadémiai Helyesírási Bizottságban is vannak hívei az ly eltörlésének. Legutóbb az Egri Tanárképző Főiskola hallgatói többségükben az ly megmaradása mellett szavaztak. A Dunántúli Napló passai olvasója Szilvási József is azt írja, hogy a j mellett az ly használata "értelmetlen és felesleges."

Valóban sok baj származott eddig is az ly helytelen írásából. Arany János nagykőrösi diákjai is sokszor elvették, fölcserélték a két betű írását. A hajót halyónak, a tejet, a tájat, telynek, tálynak írták, a mosolyog igét pedig j-vel írták. Arany egyik jól verselő diákját megdicsérte e verséért: S lesúlytja a szerencse-kergetőt, Lesúlytja a porig.

A dolgozat végén megjegyzi Arany: "A súly főnév, a sújt ige - a su hangutánzó gyökből su-it." Lőrincze Lajos is figyelmeztet: "Ha valaki az unokája szót ly-nal írja, ma sem mondhatunk róla mást, mint a legkiválóbb magyar tanár Arany János: szarvashiba ez!"

Bizony néha nehéz megkülönböztetni a két betűt egyes szavakban! Azt szokták ajánlani, hogy azt írjuk ly-nal, amit l hanggal is ki lehet fejezni. Ez persze csak a nyugat-dunántúli nyelvjárási területre vonatkozik, ahol helest, golót, folót mondanak hejes, gojó, fojó helyett. A baj csak az, hogy nem mindenki ismeri, ismerheti a Dunántúl nyugati részének tájszólását. Éppen ezért gyakran okoz galibát az ly-os szavak írása, amelyre szabályt, jó módszert ajánlani alig lehet.

Az *ly*, *lj* hang évszázadok óta megvan nyelvünkben; ma már csak a palóc nyelvjárásban. Köznyelvünkben nincs már különbség a *j* és az *ly* ejtése között. Írásban azonban néha erős jelentéskülönbség adódhat azonos ejtésű, de eltérő helyesírású szópárokban. Így pl. a lakályos szoba kényelmes, barátságos szobát feltételez, a lakájos szobához pedig lakáj is tartozik.

Vigyázni kell a súlyt - sújt szó írására is. A súlyt a súly főnév tárgyragos alakja, míg a sújt ige jelentése: üt, csap. Tanulóink néha rosszul írják Arany ismert elbeszélő költeményének a címét: Toldi estélyét írnak, Toldi estéje helyett. Az előbbi cím azt jelenti, hogy Toldi fogadást ad, esti összejövetelre hívja barátait, míg az utóbbi cím Toldi öreg éveit, estjét, alkonyát idézi.

"Ott, ahol én nevelkedtem, egy dombról egy patak folyt."
- írja Kisfaludy Sándor. Persze, az is elképzelhető, hogy valaki valakit a patakba fojt /fullaszt/, s ilyenkor valóban nem lehet *ly*-t írni. Legtöbbször a szöveg, a beszéd értelme dönti el, milyen írásmódot kell alkalmaznunk, mit írjunk: *ly*-t, vagy *j*-t. De néha még ez sem irányadó!

Baj van egy kis, kerek, domború péksüteménnyel, amelyet hol zsemlének, zsömlének, hol zsemlyének, zsömlyének mondanak. E németből átmagyarított szavunkat mindkét formában írják és mondják. Az 1922-es akadémiai szabályzat csak a zsemlye írásmódot engedélyezte: az 1954-es /a ma is még érvényes/ szabályzat pedig a zsemle, zsömle írásforma mellett tör lándzsát. Lehet, hogy a helyesírási reform a zsemje, zsömje alak írását írja majd elő.

AKTUÁLIS SZAVAK /?/

Amióta csak némelyik iskolában lehet tanulni a klasszikus nyelveket, az ógörögöt és a latint, furcsa ellentétként hangzik, de igaz sokkal többen használnak idegen szavakat, mint azelőtt. Lassan köznyelvünk is tele lesz vele. Aktuális rovat, aktuális hírek stb. hangzik itt is, ott is, kiszorítva az ennek megfelelő időszerű, alkalomszerű szavunkat. Ugyanígy időszerűséget mondhatnánk aktualitás helyett, és valóban időszerűvé válhat, vagyis aktualizálódhat valamiféle kérdés, híradás, esemény.

A minap Szigetvárott szerettem volna megdicsérni azt a fiatal felszolgálót a főtéren, aki az előttem várakozó hölgy kérésére, hogy kapható-e "oranzs" ital, kijelentette, hogy az nincs, de narancslevet tud adni. "Natur"-ban is kapható az "originál" narancslé, az "OLYMPUS", amelynek helyesen írt neve persze Olümposz volna. És ha már az Olümposzon vagyunk, hadd legyen a sörünk NEKTÁR, a halhatatlan Zeusz itala. A Fővárosi Ásványvíz- és Jégipari Vállalat itókája sem lehet más, mint VITIS, vagyis magyarul: szőlőtő.

Ezektől persze aligha lehet táncra perdülni, de annál inkább a Fonográf /hanggép/, a Neoton /új hang/, a Generál /általános/, a Gemini /ikrek/, a Gaudium /öröm/, a Skorpió /csillagnév/ együttesek valamelyikének ütemére. Vajon nem lehetne-e a Magyar értelmező kéziszótár 70.000 szavából magyar neveket választani az együttesek jelölésére? Vagy nem szebben hangzik a Kócbabák, a Vadmacskák szellemes név?

Ha már valaki ógörög-latin szavakat kever-kavar a beszédébe, legalább ejtse is helyesen! Ne mondja szuggeszciónak a szuggesztiót és amneszciának az amnesztiát és vica versa-nak /megfordítva, kölcsönösen is/ a vice verza-t!

Mi, pécsiek, méltán elvárhatjuk, hogy ókori városunk nevét a Sopianae-t minden művelt ember helyesen ejtse. Úgy látszik,

nemcsak Pécssett, a fővárosban is baj van e szó helyes ejtésével. Igaz, mi már megszoktuk a Sopianae Gépgyár helytelen nevét és most Budapesten is felbukkant egyfajta ejtésváltozat. A Magyar Nemzet Nyomozás című cikkében ezt olvastam: "Vettem szépen egy csomag Sophianét..." Nos, a cikk szerzője nem nézte meg eléggé a városunk római nevééről elvezett cigarettát, amelyen nem Sophiane vagy Sopiane, hanem a Sopianae név olvasható. Amíg a görög ph-t f-nek, addig a latin p-t p-nek, s így egykori városnevünket "szopiáné"-nak kell helyesen ejteni. Ókori városnevünk kapcsán hadd említsük meg: e kelta eredetű név arra utal, hogy római elődeink a galliai Supia vagy Sopia folyó vidékéről sodródtak a mai Pécs területére. Ha Sophiá-nak írták volna, úgy az ógörög bölcsességgel kerültünk volna kapcsolatba városnevünkkel. De sajnos nem így történt. A bolgár főváros eredeti neve sem Szófia volt, hanem Serdica /szerdika/-nak nevezte el alapítója, Trajanus római császár.

Ha valamelyik most föltárt római ősünk föltámadna, csakhamar rátalálna a centrumra, a városközpontra, ahol Leo /=oroszlán/ jégkrémet szopogatnak. Szigma matematikai-közgazdasági folyóiratot olvasgatnak e járókelők. Rátalálna a Centrum Áruházra is. Nagyon elcsodálkoznék, ha el tudná olvasni a kirakat üveglapjaira ragasztott szöveget: Centrum Áruház - nyáron utazunk..

Nem mi, a vevők utazunk, hanem az áruház dolgozói jelzik eléggé feltűnően: náluk a nyár közepén "aktuális" téma lett az utazás. Nem is értem, miért van nyitva mégis!

VIDÁM HIRDETÉSEK

Egy hónappal ezelőtt "Szomorú híradás" címmel jelentek meg soraink. Most ellenhatásként a humor területére lépünk, s azokat az apró elírásokat pellengérezzük ki, amelyeken nemcsak szórakozni, hanem okulni is lehet.

Az utazások idejét éljük már. A kül- és belföldi utazók figyelmét felhívjuk a Mecsek Áruház hirdetésére: "A biztonságos utazás feltételeit teremti meg, ha nálunk vásárolja alkatrészeit."

Mivel a hirdetés szövege nem árulja el, milyen alkatrészek vásárlásáról van szó, az a külföldre utazó, aki úgy érzi, hogy valamelyik alkatrésze rossz állapotban van, "meghibásodott", ne menjen se Harkányba, se Szigetvárra, forduljon közvetlenül a Mecsek Áruház III. emeletén lévő kiszolgálókhöz! Persze, lehetséges, hogy nem mindegyik alkatrészét tudják rendberakni!

Nem szorul ilyen alkatrészcsereére az az autó, amelyet ilyen szövegezéssel hirdetnek:

"Prima állapotban lévő 900-as Wartburg 1000-es motorral halálozás végett sürgősen eladó."

Kissé különös hirdetés: azért akarják eladni az autót, hogy a vásárló meghaljon. Bizony, itt rendőrségi beavatkozásra volna szükség, ha nem történt volna végzetes névutócsere. A hirdető ugyanis tévesen a végett névutót használta a miatt helyett. Itt az eladás oka: haláleset, s ezért helytelen a célhatározó kifejezésre használt végett alkalmazása. A két névutó használatát gyakran összetévesztik. Hiába mondjuk, hogy a végett célt, a miatt okot fejez ki, a gyors fogalmazás néha összecserélheti őket. Hogyan tehetünk mégis különbséget közöttük? Ha a végett névutó is kitehetjük, nincs baj.

Újabban túlzottan elterjedt az érdekében alak névutószerű használata. Például: "A vállalat vezetősége mindent megtesz annak érdekében /helyesen: azért/, hogy a termelés növekedjék." Strandbejáratoknál gyakran olvasható: "Értéktárgyakat megőrzés céljából nem veszünk át!" Helyesebb volna... megőrzésre.

Az ok kifejezésére nemcsak a miatt névutót használják, újabban gyakran hallhatjuk, olvashatjuk a következtében, folytán, kifolyólag, kifolyóan névutószerű kifejezéseket is.

Ezek közül ne használjuk a kifolyólag, kifolyóan alakokat! Terjengősek, magyartalanok és lassan kiszorítják az azért-et. Például: "Nehézségeink abból kifolyólag állottak elő, hogy..." Helyesen: ...azért állottak elő, mert...

Lássunk két házassági hirdetést!

"Keresek férjemnek nyugdíjas, kertés házzal rendelkező özvegyembert." Erősen félreérthető hirdetés. Bizonyára nem férje számára, hanem saját maga részére keres özvegyembert férjéül.

Jeligés hirdetés: "66-67 éves, alkoholmentes, intelligens, férfivel szeretnék megismerkedni házasság céljából. Jelige: Igen rossz egyedül." Azt hisszük, nyelvi szempontból a hirdetés alig kifogásolható, csupán a jelige lehetett volna más, mondjuk ez: "A napi szondázás eredményét ne felejtse magával hozni!"

SZOMORÚ HÍRADÁS

Napilapjaink egyik legtöbbször olvasott rovata az elhalálozásokról szóló híradás. A kérlelhetetlen kaszás kit váratlanul, kit hosszú betegség után tarol le. Utoléri még az ilyen nevűeket is: Romolhatatlan Mihály /Szigetvár/ vagy Halál Imre /Budapest/. A visszamaradottak kötelessége értesíteni a rokonságot, az ismerős jóbarátokat, az elhunyt munkatársait a végső tiszteletadás idejéről, helyéről. A halálozási hír vagy köszönet megfogalmazásakor gyakran követünk el nyelvhelyességi hibát. Ezek egyikére szeretnénk rámutatni.

Ha kedves halottunk asszony volt, sokan még mindig ragaszkodnak a leánykori név elé írt "született" vagy "szül." kitételéhez. Például: Nagy Gáborné született /vagy sz./ Kis Teréz. Lőrincze Lajos már 1961-ben javasolta: tüntessük el a németes született szót. Semmi szükség rá. "A budapesti telefonkönyvből örvendetes módon számúzték, már csak egyik-másik dohos hivatali szobában tenyészik." Sajnos, még sokfelé

"tenyészik." Használatát az úgynevezett "hivatalos nyelv" nem akarja kiküszöbölni.

Ha az elhunyt férfi volt, az özvegy /a jogi nyelvtől eltérően ilyenkor mindig nőre, özvegyasszonyra gondolunk/ - néha uramat, néha férjemet ír és mond. 1940-ben a Magyarosan című nyelvművelő folyóirat még ezt írta: "A magyar embernek felesége van, aminthogy a magyar asszonynak /és nem nőnek/ ura van, nem pedig férje."

E téves felfogásnak ellentmond az a körmöcbányai kis virágének, amelyben már előfordul a férj szó, noha több mint ötfélszáz évvel ezelőtt örökítette meg egy íródeák.

Supra aggnő, szökj fel kabla
Haza jött firjed...

A férjhezmegy, a férjes asszony, a férji jogok, a férjvadász stb. kifejezések használata is a férj szó gyakoriságát igazolja. Nagy íróinknál, költőinknél is sokszor szerepelnek. Ennek ellenére még ma is sokan hiszik, hogy csak az uram megszólítás a helyes és magyaros. A női egyenjogúsodás terjedése azonban már faluhelyen is kiszorítja ezt a megszólítási formát.

Szólnunk kell a gyászhiert közlőkről is. Legáltalánosabb az ilyen szöveg: "A gyászoló család." Amennyire hibátlan ez a közlés, annyira helytelen, hogy néha elmarad a határozott névelő /a, az/ kitétele. Viszont ugyanakkor felesleges és értelmi zavart jelent a határozott névelő kitétele birtokviszony esetén. Például: A gyászoló fia, a gyászoló édesanyja és nővére stb. Ekként nem azt fejezzük ki, amit akartunk, hanem azt, hogy valamelyik gyászoló személynek a fia vagy édesanyja tétette közzé a halálesetet. Helyesen tehát így volna: Gyászoló fia, gyászoló édesanyja stb.

Kedves halottunktól való elbúcsúzás után rövidesen szokás megköszönni a temetésen való megjelenést, koszorúk, virágok

küldését stb. Igen gyakran így kezdődik a köszönet: Ezúton mondok /mondunk/ köszönetet mindazoknak, akik...

Nehéz leszokni az ilyen szövegezésről, mégis megemlítjük sokkalta egyszerűbb, magyarosabb volna, ha ekként kezdenénk a köszönő sorokat: Ezúton köszönjük meg mindazoknak stb.

Jó volna, ha a fentieket a kőfaragó mesterek is elfogadnák, nehogy helytelen szöveg kerüljön a sírkövekre.

Persze, kedveseink emlékét nemcsak ezek az apróságok idézik. Janus Pannoniusszal együtt valljuk: "Évet, időt sohasem tart számon a hű, szerető szív."

A TETTYE ÉS A MECSEK

Örvendetes, hogy a Napló hasábjain több érdekes helytörténeti tanulmány jelent meg az utóbbi időben. Dr. Kovács András a Tettyéről írt szemléletes cikket, dr. Zsolt Zsigmond pedig a Mecsek névvel kapcsolatos kutatásainak eredményéről számolt be. Minthogy a tanulmányoknak nem volt elsődleges feladata az említett helynevek értelmezése, ezért úgy gondoljuk, hogy a cikkben foglaltak kiegészítése, bővebb megvilágítása nem lesz felesleges munka.

A pécsi tudósok körében sok vitára adott alkalmat a Tettye szó eredete: az oszmán-török tekia-tekka-tekke (=kolostor/ szóból származónak vélik a Tettye szót. E Reéh György, Szőnyi Ottó, Klemm Antal és mások által képviselt álláspont szerint Szathmáry György pécsi püspök reneszánsz stílusú nyári palotáját a törökök dervis papnevelő kolostornak használták. Innen kapta később a nevét a patak és a fennsík is. Álláspontjukat erősíti az a tény, hogy a Tettye név a hódoltság előtti időben okmányokban nem szerepel, csak a 17. század végén fordul elő. Ellene szól viszont, hogy a város vízellátását biztosító forrást és fennsíkot a török idők előtt is valahogy már elnevezte az itt

élő lakosság. A tekija szóból való származtatás kissé nehézkes megoldásnak tűnik. Ezért Aigl már 1838-ban arra az álláspontra jut, hogy a szó a környékbeli szlávoktól ered, és a szláv tece igéből származik. Igen ám, de szláv nyelvben a teci /= tecyi = folyik/ alapigéből a tecje /= tetyje/ főnév nem képezhető. Lehetséges viszont, hogy a tocje /=tocsje = öntés/ főnév analógiájára alakult ki a tecje /= tetyje/ szó, ahogy ezt Kápolnay Zsigmond bizonyítja. Németh Béla helytörténészünk e szóban összetett szót sejt, melynek első tagja a tatár teg /= vízkiömlés/, második tagja pedig a finn eredetű -ie, -io /= folyó/, amely megvan a Sió, a Berettyó folyó nevében is. Tegie Tettye.

A Mecsek nevét Kassai József 1834-ben a Meszes szóból származtatta.

E felfogással áll szemben Klemm Antal véleménye, amely szerint a Mecsek név magyarázatában a Baranya megyei Mecske község neve vezet bennünket helyes nyomra. E község neve ugyanis a régi oklevelek tanúsága szerint Mecske volt. A Mikcse, Mecske alakokból hangátvetéssel a Micske, Mecske, s belőlük ejtés könnyítő magánhangzó közbeiktatásával Mecsek lett, miként a titk-ből a titok, Szeps-ből Szepes.

A harmadik felfogás szerint a mecsek, mecsekés szó Zala megyében piszkos, ragadós földet /Nyr. XVI. 141./, a sárközi nyelvjárásba pedig kopár vidéket jelent. A Zala megye földrajzi nevei c. 1964-ben kiadott helynévtár adatai szerint Zalában hat helyen szerepel a Mecsek név, egyszer a Mecsek gyephét és a Mecsek dülő helynév. Néha hegyes, dombos területet jelölnek vele, néha nyíres, rét-területet. Zalamerenyében pl. Kurukhegy és a Kővölgy közötti résznek a neve Mecsek. Véleményünk szerint eredetileg a két hegy, domb közötti ragadós, nedves földet nevezhették mecsekföldnek, s így a Siklós-Villányi Hegylánc és a mai Mecsek közötti, sajnos még ma is gyakran ragadós, nedves terület lehetett eredetileg a Mecsek, s e név később mehetett át

az északi erdős részre és a déli /kisharsányi/ erdőrészre egyaránt, ahol a Grétzi erdő egyik részét Hajdús-Mecseknek mondják ma is.

NÉHÁNY PÉCSI UTCANÉVRŐL

A könyvolvasási statisztika szerint még mindig Jókai műveit olvassák legtöbben. Talán Jókai hatásának köszönhető, hogy néhány helyen még ma is a műveltség fokmérője az, hogy ki beszél Jókai-stílusban, vagyis ki elegyít beszédébe minél több idegen kifejezést. Ezért bocsátjuk meg, ha valaki a fejünk fölött lebegő veszedelem jelzésére Damoklész kardja helyett Demokles kardjáról beszél, avagy a kölcsönösség, a megfordított viszony kifejezésére "vica verzá"-t mond "vice verza" helyett. Ilyenkor legfeljebb elmosolyodunk arra gondolva, hogy az illető rosszul forgatta az idegen szavak kéziszótárát. De mit csináljunk, ha az idegen szavak írásában: nem egyes személynevek, hanem közület, városi hatóság követ el hibát? Nem fogja-e rontani Pécs városa műveltségének jó hírnevét az a jelenség, hogy a belváros területén helytelen helyesírású utcanévtáblák díszellegnek?

Városunk központi teréről, a Széchenyi térről északra a Leonardo da Vinci utca, nyugatra pedig a Janus Pannonius utca nyílik. Aki felnéz a táblára, láthatja, hogy az első utca nevében a Leonardo-t, hosszú ó-val, Leonardónak, a másik utcanévben pedig a Pannonius szót írták Pannóniusnak. Ez a magyar ejtés szerint történt írásmód ellenkezik a Magyar helyesírás szabályai c. kézikönyv 282. pontjával. E szerint ugyanis a latin írású nyelvek tulajdonneveiben általában változtatás nélkül követjük az idegen írásmódot, s ezért a Leonardo szót nem írjuk fonetikusán, ejtés szerinti hosszú ó-val, hanem ez olasz írásmód szerint rövid o-val. Az előbb idézett szabályzat szótári részében egyébként szerepel ez a szó, célszerű lett volna zománcoztatás előtt megnézni. A Janus Pannónius utcanév írása

azért helytelen, mert a latin nyelvben nem jelölik a hosszú ó-t. E név írására is az előbbi szabály vonatkozik.

E helyütt kell szólnunk arról is, hogy Pécs nagy humanista költőjének a nevét gyakran ejtik helytelenül. A Pannonius név hosszú n-jének hatására ugyanis sokan a Janus nevet is hosszú n-nel ejtik ekként: Jannusz, holott e szónak magyar ejtése: Jánusz.

Az előbb említett tulajdonnevek helyesírásával kapcsolatos zavart talán az okozhatta, hogy az ógörög szavakban és tulajdonnevekben a görög betűket az ógörög hangértéküknek megfelelő magyar betűkkel, vagyis fonetikusán írjuk át. Azért kell Aiszkhüloszt Aiszóposzt, Damoklészt írunk. Közismert viszont, hogy sem Janus Pannonius, sem Leonardo da Vinci nem az ókorban éltek, és nem görögök voltak.

Szembeszökő helyesírási hibával került falra a Kisfaludy utca névtáblája is. Ha már nem jelöljük meg, hogy a két Kisfaludy közül melyiket tiszteljük meg utcanévvel, legalább a nevüket írjuk helyesen: nem i-vel, hanem y-nal!

Még egy utcanévről! A III. kerület egyik összekötő utcája a Batsányi utca. Az utcai névtáblán nagy költőnk neve ts-sel szerepel. A már többször idézett akadémiai kiadvány szótári része a cs-s alak alkalmazását írja elő: Bacsányi János. Az akadémiai helyesírással szemben viszont a Batsányi-névírás vált elterjedtté. Az Akadémiai Kiadó által megjelentetett Magyar Irodalmi Lexikon nem különben a nemrég kiadott A magyar irodalom története c. akadémiai kiadvány is mindenütt Batsányit említ. Mivel itt az akadémiai kiadványok kerülnek ellentétbe az akadémiai helyesírással, felvethető a kérdés, melyik helyesírási formát kövessük. Javaslatunk e név helyesírására vonatkozóan ugyanaz, ami a Balassi Bálint névvel kapcsolatos. Közismert, hogy nagy reneszánsz költőnk a Balassa és a Balassi nevet egyaránt használta. Amíg az akadémiai helyesírás nála mindkét forma használatát megengedi, addig Batsányival szemben

kérlelhetetlen: csak a cs-s alakot engedélyezi. Legalábbis addig, amíg ezt a torz döntésüket meg nem változtatják.

A HÁROM KERÜLET ÉS A TÖBBIEK

Úton-útfélen, hivatalos helyeken és magánbeszélgetésekben egyaránt sokszor hallhatunk ilyen mondatokat: - "Én a három kerületben lakom. Úgy hallottam, hogy a kettő kerületben új parkokat létesítenek."

Ha igaz volna, hogy valakinek három kerületben van lakása, bizony azonnal le kell csapni rá a lakásügyi hatóságnak. De ebben az esetben - minden valószínűség szerint - nem lakáshalmozásról van szó, hanem csak arról az egyszerű tényről, hogy valakinek a harmadik kerületben van a lakása. Az sem biztos, hogy Pécssett két kerületben parkosítanak, valószínűbb, hogy csak a másodikban. Sajnálatos és nem éppen dicsérendő jelenség, hogy a tanácsi "apparátus", vagyis a különböző tanácsi szervek, hivatalok, intézmények élenjárói sem tesznek különbséget a sor- és a tőszámnevek között, s ennek következtében sok félreértésre adhatnak okot felszólalásaikkal, észrevételeikkel. Ha például a Városi Tanács valamelyik tagja a három kerületben a társadalmi munka megszervezésére hívja fel a figyelmet, senki sem tudhatja, hogy a felhívás csupán a harmadik kerületre avagy mindhárom kerületre vonatkozik-e.

A tanárok és a tanítók sem kivételek, ők is sokszor tévesztik össze a tőszámnevet a sorszámnévi jelzővel: - A kettő B osztályba megyek órára. A négy C-ben ma dolgozatírás lesz.

Ezek a nyelvi helytelenségek azért terjedtek el oly nagymértékben, mert a kerületeket, az osztályokat számjegyekkel jelölik, és az íráskép erős hatását tükrözik. Takarékoságról ebben az esetben nem nagyon lehet szó; nem hisszük, hogy az egy szótagos "többlet" veszélyeztetné nyelvi berendezésünket.

Nem helytelen viszont a tőszámnév használata az effajta kifejezésekben: Kossuth Lajos utca húsz második emelet négy. Az ilyen szerkezetekben ugyanis a sorszámnév /húsz, négy/ magába sűrítette a megfelelő jelzős /huszadik szám, negyedik ajtó/ jelentést tartalmát. Hasonló okokból nem kifogásolható ez a keltezési mód sem: ezerkilencszázhatvanhat június tizenkilenc.

Arra viszont vigyázni kell, hogy a sorszámnévi jelző helyett ne használjunk tőszámnévből -s képzővel képzett melléknevet! Pl.: Az 1968-as évben vezetjük be az új gazdasági mechanizmust. /Helyesen: 1968-ban!/ Nem helytelen az ilyen -s képzős származékok használata, ha valamilyen számmal való ellátottságot fejez ki. Pl.: A 27-es busz az utóbbi időben túl zsúfolt. Néha az ilyen szerkezettel bizonyos időszakot jelölhetünk. Pl.: Az 1945-ös év eseményei, a 60-as évek elején stb.

A címben szereplő "többi"-ről is pár szót! Nyelvünk meglehetősen ingadozik az egyes vagy a többes szám használatában, a többi, az összes és a minden jelző után. Pl.: A többi szomszédos országgal is felvesszük a kapcsolatot. /Egyes szám!/ - A többi írókkal és költőkkel is elbeszélgethettünk a könyvnapon. /Többes szám!/ - Újból kiadták Petőfi összes verseit. /Többes szám!/ - Tegnap este az összes újság elfogyott. /Egyes szám!/ Minden körülmények között jöjj haza! /Többes szám!/ - "Minden ember legyen ember és magyar!" - hirdeti Vörösmarty. /Egyes szám/

A felsorolt esetekben a hagyomány alapján nem hibáztathatjuk ugyan a többes számot, mégis helyesebb és a magyar nyelv törvényeihez alkalmazkodóbb - a többi mennyiségjelzős szerkezethez hasonlóan - az egyes szám használata. Az összes szót gyakran pótolhatjuk a valamennyivel, de ha már használni kell, főleg "teljes egész" jelentésében alkalmazzuk egyes számmal! Ekként pl.: Összes jövedelmét bevallotta. Összes fizetését a feleségének adta.

Ezek a példák, nyelvi szempontból kifogástalan alkotások.

PÉCSI PORTYA

Jó, ha az ember már a nyáron gondoskodik a téli tüzelőről. Felkerestük ezért a Pécs-Szekszárdi TŰZÉP Vállalat 1. számú eladási irodáját a Jászai Mari utca 3. sz. alatt. Az ízlésesen berendezett irodában szinte felesleges a kérdezősködés. Mindenről tájékoztatnak a falra erősített üvegtáblák. Így többek között arról is, hogy a megvásárolt "briketthez és egyéb szénhez" 15%-nyi tűzifa kapható. Persze sokkal jobb volna, ha a briketthez nem kellene "egyéb szenet is vásárolni, vagy pedig a szöveget kellene ekként módosítani: "Briketthez vagy egyéb /nem két b!/ szénhez". Az és ugyanis kapcsolatos, a vagy pedig választó jellegű kötőszó.

Van itt egy mondat, amely nem annyira nyelvi tisztaságával, mint inkább nyelvi hibáival "tűnik" ki. Így szól: "SZÁLLÍTÁSI ÉS TÁROLÁSI KONSTRUKCIÓ /?/ MIATT BRIKETTHEZ PU TELEPRŐL EGYÉB SZÉNFÉLESÉG MELLÉ BELTERÜLETI TELEPRŐL ÉRTÉKESITÜNK TŰZIFÁT." Ezt az alig érthető mondatot a vásárló közönség érdekében kénytelenek vagyunk magyarra fordítani: "Szállítási és tárolási okokból briketthez a pu.-i telepről, egyéb szénféleséghez pedig belterületi telepről szállítjuk a tűzifát." Még csak annyit, hogy ebből a szövegből is ki kellene hagyni a "szénféleség" szót, amely arra utal, hogy nem igazi szenet, hanem csak valami ahhoz hasonlót adnak el a telepen. Célszerű volna ezért, ha helyette az "egyéb" /de egy b-vel!/ szénfajta" kifejezés kerülne a táblára.

Hatást keltő, szép kirakatok láthatók a Széchenyi téren. Az 5. sz. Pécsi Ruházati Bolt egyik kirakatában ilyen szövegű táblácskát olvashatunk: "A kirakatban elhelyezett anyagokból Tetszése szerinti fazonban készíttetthet fehérneműt!" Nem tudjuk miért kellett a mondat közepén lévő "tetszése" szót nagybetűvel írni. A "készíttetthet" szóban érezhető a helyesírásra törekvés. Csak az a baj, hogy a műveltető ige képzője sohasem -att, -ett,

hanem -at, -et vagy-tat, -tet. Ha a készít igéhez tesszük a műveltető ige -tet képzőjét, akkor így kell írni: készített - és nem készített, illetőleg még e ható igeképzővel is bővítve: készíttethet. Az új tábla készítője ügyeljen arra is, hogy a készít igét hosszú -i-vel írja!

Itt válaszolunk dr. H. Gy. olvasónk levelére is, aki arról értesít bennünket, hogy főnökeivel fogadott abban, hogy a műveltető igéknek nemcsak -tat, -tet lehet a képzője, hanem -at, -et is. Anélkül, hogy a fogadás tárgyában osztozkodni szeretnénk, a következőket közöljük: A t végű igéknél, ha a t-t mássalhangzó előzi meg, akkor -at, -et a képző. Ezeket a műveltető igéket tehát a tő és a képző határán egy t-vel kell írunk; gyűjtet, osztat, sejtet, teremtet, tartat.

PÉCSI PIAC

Asszonyaink kedvelt találkozó helye a piac, ahol nemcsak megbeszélnek egymással a heti eseményeket, hanem teletömik táskájukat, kis kosarukat sütni és főzni valóval. Télvíz idején persze nem olyan bő a válogatási lehetőség, de azért mindennap vásárolható a piactéren kiflikrumpli, tarkabab, kemény kukorica.

Kevesen tudják, hogy a burgonyát Magyarországon először Baranyában termesztették. Mivel a burgonyatermesztést Európában Burgundia lakói kezdték el 1588-ban, valószínű Szarvas Gábor feltevése: a magyar burgonya-szó a régi francia tartománynak, Burgundiának /franciául: Bourgogne, olaszul: Borgogne/ nevéből származik. E név Olaszországon át jutott el valahogyan az Ormánságba, ahol azóta is használják. 1807-ben Márton József szótára is baranyai szónak tartja a burgonyát. Az irodalmi nyelvben Helmeccy Mihály népszerűsítette a nyelvújítás idején.

Ki gondolná, hogy amikor a burgundi vörössel koccintunk, tulajdonképpen a burgonya szesztestvérét emlegetjük. Nem csoda, ha mindkettőben van szpiritusz! Hogy pedig jó termésünk legyen a

burgonyából is, meg a burgundi borból is, meg kell a földet jól trágyázni. A szájukban drázsét daráló gyerekek nem nagyon hiszik el, hogy e kedvenc csokoládéfajtának francia neve /dragée/ egyeredetű a trágyával.

De hogy a burgonyánál maradjunk, megemlítjük még e föld alatti gumójáért termesztett kapásnövény másik nevét is: a krumplit, vagy népiesen a kolompért. E szó a német tájnyelvből /Grundbirn/ került nyelvünkbe.

"Nem babra megy a játék!" - szoktuk mondani e kultúrnövény értékelésénél. Vannak viszont olyan babpártiak, akik egy kis oldalassal vagy sült kolbásszal körítve kedvelik a babfőzeléket. A bab, ez a szláv eredetű szó, korán befurakodott nemzeti eledeleink szavai közé. Első adatunk 1211-ből való /bobzem/.

Sok bajt okoz a karalábé írása. Egyesek kalarábénak írják és mondják. Melyik a helyes? Az akadémiai helyesírás a karalábé mellett tört lándzsát. Pedig ezt a szót a német nyelvjárásból honosítottuk át: a kolrabi-ból /olaszul: cavolo rape/ csak hangátvetéssel született meg a kerek karalábé.

Káposzta-szavunkat is szlávból kölcsönöztük. Ez azonban végső soron az olasz compostából, illetőleg a latin composite brassicából ered, amelynek jelentése: télire eltett káposzta. Édestestvére a francia compote, amely már befőtt gyümölcsöt jelentett. E francia szó német közvetítéssel nyelvünkbe került, s telente szívesen fogyasztjuk a kompótot.

A pattogatott kukorica is kedves csemegeeledelünk. Közismert, hogy a kukorica Amerikából ered, és Európában a XVI. században honosodott meg. Hozzánk már délkeletről jött. Innen ered régi magyar neve: török búza. A mai általánosan elterjedt kukoricanév aránylag későn tűnik fel a szótárakban. A homályos eredetű szó hozzánk a szláv népektől került át, ahol kukuruz, kukorica néven emlegetik.

Ezeket a piaci árukat csak vásárolni lehet, eladni nem. Erről tanúskodik a piac elejére kitett zománctábla, amely szerint "csak" őstermelői igazolvánnyal lehet "eladni". Szerény véleményünk, hogy igazolvány nélkül is lehet eladni. Csak az a kérdés: szabad-e?

DEINDOL-E A DAINDOL?

Egy régebbi Tollseprűben a pécsi utcanevekkel kapcsolatban ismertettük a pécsi szőlőhegyek néveredetét is. Köztük volt a gyakran Deindolnak ejtett és írt Daindol is. Azt mondtuk: a Daindol név összetett szláv szóból ered: dáljin = távoli, dol = völgy, vagyis a Daindol név távoli völgyet jelent.

Mivel azonban a daljin szót a horvát-szerb nyelv nem használja, helyette: a dalji /=távolabbi/ vagy a daljni /=messze, távoli/ szóból eredhet a Daindol név előtagja. A közigazgatási hivatalok valószínűleg az i betű elhagyásával alkották meg a daljn-/dain/-dol szót.

Lehetséges az is, hogy a Daindol név török eredetű, és a daidza /= anyai nagybácsi/ szóból származik. Ezt a szót becézve dalja, dajo, dajko-nak mondják. Így nevezhette a Pécssett letelepedett bosnyák lakosság, esetleg a rácvárosi szerbek a lelkipásztoraikat, a barátokat, akiknek a pécsi szőlőhegyeken jelentős birtokaik voltak. A Daindol szó e felfogás szerint a Dajin-dolból eredne, és a barátok völgyét jelentené.

Nincs kizárva azonban az sem, hogy e szó a Dahijin dol /= Dahija völgye/ szintén török eredetű szóból ered. A dahija szó magyarul menekültet, martalócot jelent. Lehetséges, hogy a skizmatikus szerb lakosságnak Pécsről Rácvárosra /a mai Mecsekaljára/ történt kitelepítése során sokan e völgyek között rejtőztek el Radonay pécsi püspök elől, s a lakosság róluk nevezte el ezt a hegyvidéket.

Akármelyik felfogást is fogadjuk el, meg kell mondanunk, nem osztjuk annak a névtelen levélírónak a véleményét, aki a Deindol névhez ragaszkodva mindenáron azt akarja bizonyítani, hogy e szó a német dein Tal /a te völgyed, szóösszetétel ejtésbeli módosulásából /Tal-ból lett a dol szó!/ keletkezett. A levélíró meséje szerint egy gazdag pécsi német polgárnak volt három gyermeke, s élete végét érezve az apa megmutatta mindegyik fiának az őt megillető hagyatékot e szavakkal: Íme, ez a te völgyed. /Dein Tal/! Így keletkezett a Kis-, Közép-, Nagy-Deindol. A levélíró régi térképekre is hivatkozik, amelyeken állítólag a Deindol név szerepel. Utána néztünk a dolognak, de a Pécsi Állami Levéltárban nem sikerült olyan térképet találnunk, amelyen ilyen helységnév-megjelölés volna. Ellenben az 1837-es évből származó Pécs városi jegyzőkönyvekben /Protocollum Civitatis Quinque-Ecclesiensis/ a hivatalos szöveg között két helyütt is talákoztunk e szóval: Daindoll /93.1./ és Daindol /98.1./ alakban. Kár, hogy eddig minderről a Volán Vállalat a legújabb autóbusz-menetrendben nem vett tudomást.

FRANCIA- VAGY ÓSZIBARACK?

A forró pécsi tájban üdezöld barackosok szívják magukba a tüzes fénysugarakat. Talán ezért olyan ízes, zamatos, illatos a baranyai barack, amely meghódította Európa piacait. Nem is csoda! A Kolta János által szerkesztett Baranya c. ismeretterjesztő könyv szerint: A vegyelemzések tanúsítják, hogy a pécsi és villányi "francia-barack" - amellet, hogy körülbelül tíz nappal előbb érik - vitaminokban gazdagabb, zamatosabb, édesebb a kitűnő Buda környékénél is."

Egy újabb földrajzi munka /Hantos Gyula: Vázlatok Pécs földrajzához. Bp. 1940./ is megemlékezik e pompás gyümölcsünkről: "A szőlő mellett a legjellegzetesebb pécsi gyümölcs kétségtelenül az őszibarack, az úgynevezett franciabarack."

Nemcsak a "pécsi tükék", hanem a szakkönyvek is néha franciabarackról beszélnek, mint a fenti idézetek is igazolják. Nem így azonban a hivatalos körök! Ezt a június havától késő őszig piruló, szőkülő, érő "csengő barackot" hivatalosan őszibaracknak kell írni, mondani. Mohácsy Mátyás, aki a gyümölcstermelők részére nélkülözhetetlen szakkönyvet írt az "őszibarack"-ról, nemrégiben Pécsen tartott előadásában maga is furcsállotta, hogy ezt a tavasztól kezdve érő gyümölcsöt őszibaracknak kell nevezni. Arra viszont nem gondolt, hogy szakkönyvével ő maga is azok közé állott, akik időszerűtlenül "őszi"-nek mondják ezt a már tavasszal is érő gyümölcsöt.

Vannak, akik különbséget tesznek a francia- és az őszibarack elnevezés között. Kiváló gyümölcsészünk, Entz Ferenc a magvaváltó fajtákat tartja francia-, míg a nem magvaváltókat /duránciakat/ őszibaracknak.

A franciabarack egyelőre még nem hódította meg nyelvtudósainkat. Legalábbis nevével. Erre utal az a tény, hogy a most megjelent A magyar nyelv értelmező szótára /Bp. 1959. 1. k. 414. lap/ a barack címszónál említi a kajszit- v. sárgabarackot, amelyet gyakran /de helytelenül/ kajszinbaracknak is mondanak, ismeri az őszibarackot, a rózsabarackot, a duráncit, de sehol sem szól a franciabarackról, még úgy sem, mint baranyai elnevezésről.

Mielőtt a baracknevek között döntenénk, nézzük kissé közelebbről a baracknak és nevének eredetét!

A kajszinak is, a baracknak is őshazája: Kína. Mivel Kínából Perzsiába vezetett a Kelet-Ázsiából induló selyem út, ezen az úton jutott keletre a kétféle barack is. Rómába először Lucullus hozta Kerasuntból. A rómaiak az őszibarackot perzsa gyümölcsnek /Prunus persica/, a kajszit arméniaiának /Prunus armeniaca/ nevezték. A persica szóból ered a barack minden európai neve. Így: az olasz persico /pesco/, a francia peche, a német Pfersing, Pfirsich, a szláv népek preska, breskva és braskva szóalakja,

amelyből magyar ajkon braszk, baraszk, végül barack lett. Perzsia és Armenia tehát e barackfajtáknak nem a hazája, hanem csak közvetítője, illetőleg névadója.

Sokáig a kajszai és ez őszibarack közös neve barack volt. Az első őszibarack nevet Mikes Kelemen Törökországi leveleiben találjuk: "Körtvély, alma, szilva nincsen, hanem a sok őszibarack." Eddigre nálunk is elterjedtek a francia barackfák, amelyeket francia módra rácson neveltek. Ezért hívják a baranyaiak az egyik fajta barackot franciabaracknak. Mi tehát a helyes: francia- vagy őszibarack? Szerintünk mindkettő használata helyes.

MECSEK VIDÉKI SZŐLŐNEVEK

A Mecsek vidéke nemcsak a zamatos ízű baracknak, hanem az illatos, csorgólevű szőlőnek is hazája. A Mecsek lankáin sok olyan szőlőfajtát termesztenek, amelynek néveredetével gyakran még a szakemberek sincsenek tisztában. Ott lapulnak a sárgálló levelek alatt a szerény szőlőfürtök, kék, fehér, vagy bíborbogyóikkal, s csak néha-néha kandikál ki egy-egy kócos kocsányú fürtöcske. Szelíden szürcsölgetik a sápadt szőlőszemek a nap kései sugarait, amelyek még most is cukorrá változtatják a levelekben felhalmozódott keményítőt, s gyűjtik össze a töpörödő gerezdekben. Az igazi gazda csak rápillant a tőkére, a fürtökre és máris rámondja a szőlőfajta nevét. Nézzünk szét kissé mi is a szőlőnevek birodalmában!

Itt van mindjárt egyik jellegzetes Mecsek vidéki szőlőfajtánk a cirfandel, vagy ahogy népiesen mondják: cirfandli. Nevének eredetét ma sem tisztázták véglegesen. Ismeretes, hogy a szőlő fiatal hajtásának a végét vitorlának nevezik. Ennek német neve Fahne. Sokan a Zierfahnder kifejezésből akarták a nevét megmagyarázni. Csak az a baj, hogy a régi német szőlészeti ilyen szőlőnevet nem ismer. Minthogy a

cirfandli a szilváni szőlővel egy időben tűnt fel, újabban azt tartják, hogy a cirfandel-név szilváner népetimológiai változata. Ennek a nézetnek csak az a hibája, hogy a szilváni másfajta szőlő, mint a cirfandli. A szilváni szőlőnév azért érdekes, mert egyesek szerint Erdély /Trans-szilvánia/ latin neve rejtezik benne. E felfogás téves, mert Erdélybe csak a múlt század közepén telepítették ezt az ausztriai szőlőfajtát, amelynek neve valószínűleg latin eredetű és erdeit jelent.

A rizling nevében Riessland, a római Raetia tartomány hely neve él. Talán a rizling a legrégebb szőlőfajtánk, hisz már a rómaiak is termesztették. Németek közvetítették hozzánk az olasz rizlinget, amely azonban francia eredetű szőlőfajta. Hazája a Champagne. Az olasz jelzöt Németországban kapta megkülönböztetésül a rajnai rizlingtől. A rizling-fajták mellett fűszeres zamatával kitűnik a tramini-szőlő. Neve Tirolból ered, ott van Tramin község, ahonnan ez az újabban felkapott szőlőfajta a nevét kölcsönvette. Érdekes megemlítenünk, hogy éppen e községben és környékén egyáltalán nem termesztik a tramini-fajtát.

Igen érdekes, közkedvelt fajta a saszla is. Híres szőlőkutatónk: Görög Demeter, mintegy százötven évvel ezelőtt ezeket írta e szőlőfajtáról: "A Chasselas nevű szőlő egy a legjobb és a legtartósabb asztalra való szőlők közül, amelyet csak százegynéhány esztendővel ezelőtt kezdtek Franciaországból Németországba, s először is a Rajna-mellékre általplántálni és Gutedel és Schönedel nevezet alatt szaporítani."

Baranya megye kiváló borait mintegy négyszáz évvel ezelőtt már Oláh Miklós, a kiváló humanista is említi. Érthető tehát, ha a borivók a nyelvtudományos felfogással szemben is védik azt az anekdotás szómagyarázatot, amely szerint Baranya megye kiváló boraiért kapta a Bor-anya nevet.

Ismeretes az is, hogy Pécssett, a Kulich Gyula utcában van az ország legrégebb szőlőtőkéje, amelynek lugasra futó ágai még

most is termik rózsaszínű, hosszúkás bogyójú szőlő fürtjeit. Hogy Pécs város lakói valóban szeretik a szőlőt és annak termését, legfőbb bizonyítékunk az, hogy a bennszülötteknek, a városhoz tartozásának a díszítő jelzője is a "pécsi tüke" lett.

ZÖLDELLŐ LOMBOK HÍJÁN...

Bár még nem levelesek a fák, mégis levelet hozott a posta a Tollseprű címére. Egyik olvasónk lefülelte a Dunántúli Napló "Mi jó dolga van Attilának" c. régebben, megjelent cikkében a következő mondatot: "A hídra ráfut a gyalogösvény, amely beletorkollik a ..." Ugyanakkor feltűnt levélíróknak a Nők Lapja "Válságban van-e a család" /a kérdőjel a mondat végéről sajnos elmaradt./ c. eszmefuttatásában a következő mondat: "Amikor pedig letorkollják..."

A levélíró megnézte az Akadémia helyesírási szabályzatát és elcsodálkozott, hogy abban e két szó /beletorkollik - letorkollják/ helyesírását éppen ellentétesen találta. E szabályzat szerint ugyanis az idézett első mondat torkollik szavát torkollik-nak, a második mondat letorkollják szavát pedig letorkolják-nek kell írni. Kérdezi, ki követett el hibát: az Akadémia avagy a cikkírók.

Bár az akadémiai helyesírási szabályzat és a Helyesírási tanácsadó szótár szótári részében akadnak helyyel-közzel sajtóhibák, ebben az esetben követni kell az azokban előírt írásmódot. Eléggé gyakori eset, hogy hibát követünk el az l-képzős igék írásában. A szó végén vagy a magánhangzók között levő l mássalhangzó hajlamos a nyúlásra, a hosszú mássalhangzós ejtésre. A Pécsről Budapestre utazók ajkán gyakran hangzik fel: - Megérkeztünk Kellenföldre! - A semmit érő embert sokan "széllel bélelt"-nek mondják; legellőről, düllőutakról, szavallásról beszélnek: Kelenföld, bélelt, legelő, düllőút és szavalás

helyett. Még nagyobb a hiba, ha írás közben is hibáznak az l megkettőzésével.

Miért követünk el hibát az l-képzős igék írásában?

Azért, mert kétféle l igeképzőnk van. A rövid hangalakú, tehát az egy l-lel írandó igék mindig iktelenek, és rendszerint valamiféle foglalkozással vagy valamilyen szerep betöltésével kapcsolatosan alkotott igéknél használjuk. Így pl.: fejel, fésül, gyalul, sarkal, talpal, illetőleg: elnököl, szavatol, orvosol stb. Ebbe az utóbb említett csoportba tartozik a letorkol ige is, amikor azt akarjuk vele kifejezni, hogy valakibe belefojtjuk a szót.

A hosszú, két l-lel alkotott igék részben ikesek, részben iktelenek. Ezekkel az igékkal vagy valamit valamilyennek minősítünk, pl. nagyoll /nagynak tart/, drágáll /drágának ítéel/, kékell, avagy hirtelen történő, mozzanatos cselekvést fejezünk ki velük: pl.: szökell, lövell, fuvall, sugall. Ebbe a csoportba sorozhatjuk a levélírónk által említett torkollik igét is.

Ha tetszik, ha nem, így kell tehát írni: drágállta az árát, furcsállta a ruháját, restellte magát, zöldelltek a fák a pécsi utcákon /egyre kevesebb helyen/ stb.

A fentebb felsorolt igéknek néhány elszigetelődött származékában kivételképpen megmaradt a rövid l-es írásmód: torkolat, szögelet, felfuvalkodik, restelkedik, rosszalkodik, stb.

De néhány alakváltozatban a rövid l-es írás is lehetséges. Így pl.: kevesellem vagy keveslem, kicsinyell vagy kicsinyít; kékellik vagy kéklik.

Néha ugyanaz az ige mást jelent hosszú vagy rövid l-es írással, illetőleg igekötős kapcsolatában. Így pl.: sarkall /öszönöz/, sarkallik /alapszik/, de: sarkal /a cipőt sarokkal

látja el/, vagy: kicsinyell /kicsinek tart/ - lekicsinyel /lenéz, lebecsül/.

A régebbi írásmód ilyen esetekben lehetővé tette a vagylagos írásmódot. Mivel azonban: ennek következtében igen sokszor zavar, bizonytalanság keletkezett, ezért az egységes helyesírás szempontjából is csak helyeselhető, hogy az Akadémia e téren is rendet teremtett.

Akiket a kérdés nyelvtörténeti része is érdekel, azoknak felhívjuk a figyelmét most elhunyt kiváló nyelvtudósunk, Kniezsa István Kossuth-díjas akadémikus nemrég a Magyar Nyelvőrben /1964:4. sz./ megjelent cikkére: Néhány szó -ll végű igéink történetéhez. A cikk meggyőzheti a kételkedőket, hogy pl. a zöldellő, kékellő, feketéllő szavakat a kódexek kora óta mind a mai napig hosszan, tehát két l-lel kellett írni. Nem az 1954-es helyesírási szabályzat találmánya tehát a zöldellő, kékellő és ehhez hasonló alakok írása. Hadd zöldelljenek hát a nyárfák az ablak előtt, és virítson az ifjú szívekben az egész kikelet!

PROFOK ÉS DOKTOROK

A Rákóczi út elején, másutt is apró tábla a kapu alatt: Prof. X. Y. rendel: du. 4-től 6-ig. Ilyen változattal is találkoztunk: Prof. X. Y. egyetemi tanár. Egyetemeken, főiskolákon gyakran hangzik el a hallgatók ajkán: - A prof ma nagyon ideges! A sajtó is dr. Germán Tiborról, a nagy magyar fülészprofesszor halálának 15. évfordulójáról emlékezik; köszönti a "professorok nesztorát", a 80 éves Ángyán János professzort. Köznyelvünkben igen gyakori a prof. professor szónak a használata.

Régebben a középiskolai tanárok is professorok voltak. Ma már csak külföldön hívják így a tanárokat, bár 120 évvel ezelőtt Petőfi még sok "professorá"-ról emlékezik meg Deákpályám című versében - nem éppen kellemes díszítő jelzővel illetve őket.

Babits Mihály viszont helyrebillenti az egyensúlyt: "A méla professzor, iskolás füzetek fölött görbedő, míg lelkében különös csatát vív..." Kosztolányi most forgatott Aranysárkányának főhőse, Novák Antal "csak" tanár, míg az öreg Tálás "a történelem professzora."

Hazánkban - a külföldtől eltérően - a professzor névnek előkelő, tiszteletkeltő hangzása van. Az utóbbi időben mégis, mintha a szó jelentésterülete szűkülőben volna: elsősorban az olyan orvosokat hívják professzornak, aki egyetemi tanár is.

A professzorral vizsgáltattam meg magam - mondják a sznobisták.

Más vonatkozásban viszont főleg átvitt értelemben tréfásan, - a szó jelentése kitágult: a valakit valamire oktatót, az elismert szaktekintélyt is szokták professzornak nevezni: - Professzor lehetne a táncban és a kártyában - mondogatják az ügyes táncosokról.

Kérdés már most: használhatjuk-e ezt a latinból kölcsönvett jövevényszavunkat?

Bizonyos, hogy mind a rövidített formájú prof. mind pedig a professzor szó használata átment már a köztudatba. Kár lenne szélmalomharcot folytatni ellene. Nehéz volna onnan kiverni azért is, mert a Magyar Nyelvtörténeti Szótár adatai szerint /II. k. 1334. 1./ háromszáz év óta gyökeret vert nyelvünkben. De ha már használjuk e foglalkozást jelentő szót, legalább ne írjuk idegen mintára a név elé, hanem utána!

Nem így vagyunk a doktor szóval:

A doktor szó a nevek előtt vagy után nem foglalkozást, hanem bizonyos tudományos fokozat elérését jelenti. Az Értelmező Szótár szerint /I.k.1042.1./ doktor az az egyetemet végzett személy, aki tanulmányainak befejezéseként önálló tudományos értekezés megírásával és szóbeli vizsgálat letételével

megszerezte valamely tudományágban a legmagasabb egyetemi tudományos fokozatot, illetőleg az orvosi egyetemen vagy karon tanulmányait sikeresen befejezte. A felszabadulás óta beszélünk még az irodalomtudomány, a történettudomány stb. doktoráról is olyan tudós esetében, akinek - miután a meghatározott feltételeknek eleget tett - a Tudományos Minősítő Bizottság a tiszteletdíjjal járó doktori tudományos fokozatot adományozta. Ilyen, esetben az a szokás, hogy még a foglalkozás feltűntetése előtt /de lehet utána is/ a név után írjuk e tudományos fokozatot jelző birtokos szerkezetű birtokszót.

De hová és hogyan írjuk az ún. kis doktori címet? Nem nagyon magyaros, de elfogadottá, szokásossá vált nálunk is e dr.-címnek a nevek előtt való használata: dr. Nagy István. Nem helytelen azonban a név után való alkalmazás sem: Nagy István dr. Ha a családon belül csak a feleség szerzett doktori címet, a férje nem, szabálytalan az ilyenfajta aláírás: Nagy Istvánné dr. Ilyenkor három eset lehetséges:

1. Vagy lemond a feleség a doktori cím használatáról, s így írja a nevét: Nagy Istvánné.

2. Vagy kiírja teljes nevét /tehát férje és saját leánykori nevét/: Nagy Istvánné Horváth Mária dr. /Ilyenkor célszerű a doktori címet a leánykori név után írni, mert különben nem lehet eldönteni, hogy a tudományos fokozatot a férj vagy a feleség szerezte-e meg, pl.: Nagy Istvánné dr. Horváth Mária/. Itt jegyezzük meg, hogy a szül. vagy sz. rövidítést csak bíróságaink alkalmazzák - feleslegesen.

Személyi igazolványába is bejegyezték, ekként írhatja a nevét: Dr. Horváth Mária vagy Horváth Mária dr.

Felvetett kérdésünk még az is, hogyan írjuk a doktori címet a nevek előtt. A mondatok elején kétségtől nagybetűvel, szöveg közben viszont mindig kisbetűvel. A szöveg végén, ha kettős pont

következik: kisbetűvel, egyébként nagygal. Pl.: Tisztelettel: dr. Nagy István. Tiszteletadás nélkül: Dr. Nagy István.

A doktori cím használata meglehetősen régi. Már Janus Pannoniusról az egyik oklevél megjegyzi: "doctor decretorum" - jogi doktor volt. Telegdi Miklós 1580-ban "törvénytudó doktor"-nak vallja magát, míg az 1517-ből származó Domonkos-kódexben szerepel először az orvosdoktor /medicus/ kifejezés. Azóta a tudományágak különböző fajtaiból meg lehet szerezni a doktori címet. Egyféle doktorról még nem szóltunk! Moliere óta szoktunk beszélni olyan személyekről, akik kellő hozzáértés, szakértelem nélkül is vállalnak szerepet, tisztséget. Ezek a botcsinálta doktorok! Sajnos, még nem halt ki a fajtájuk!

VETÉLKEDÉS

Irodalmi vetélkedőt tartottak nemrégiben a megye középiskolásainak Mohácson. Az első és második osztályosok fő témája a renaissance nagyjainak ismerete volt. A vetélkedésben részt vevő tanulók meglepően gazdag tárgyi tudását egyedül az idegen nevek helytelen kiejtése rontotta némileg. Mivel a Mohácson fölvetett kérdések közérdekűek, azt hisszük, nem lesz fölösleges itt is foglalkozni velük.

Az egyik bizonytalanul ejtett szó a renaissance volt. A tanulók nem tudták, melyik helyesebb: röneszansz vagy a reneszánsz. Főleg régen végzett tanárok, franciául tudók ejtik e szót franciásan röneszánsznak. A magyar helyesírás szabályai a röneszánsz ejtés és írás mellett tör lándzsát. A hat kötetes A magyar irodalom története című kézikönyv is a reneszánsz szót alkalmazza. A finomkodó és régies ejtésű röneszánsz helyett helyesebb tehát a reneszánsz szó használata.

Sok bajt okozott a vetélkedőn Pécs legnagyobb költőjének, a humanista Janus Pannonius nevének helyes kiejtése is. Nemcsak a vidéki középiskolások, hanem még a pécsiek is gyakran ejtették

e nevet Janusznak, sőt Jannusznak. A Pannonius szóban pedig a hosszú n-t ejtették röviden Panóniusznak. Hogy ejtjük tehát Janus nevét helyesen? Jánusz Pánnóniusz a név helyes ejtése.

Az alábbiak nem Mohácson, hanem Győrött történtek ugyan, de azért megemlítjük. A fennállásának hétszáz éves fordulóját ünneplő Győr városa - székesfővárosunkhoz hasonlóan - jubileumi emlékérmét létesített a város fejlesztése érdekében kimagasló munkát végzettek jutalmazására. Eddig rendben is volna minden. Pécs is alapított Sopianae névvel emlékérmét. A győriek csak ott hibáztak, hogy ez emlékérmének "Pro urbe" nevet adtak. Ismeretes, hogy a rómaiak az "urbs" fogalmán az örök várost, Rómát értették. Amíg tehát helyes, hogy Budapesten sokakat "Pro urbe" emlékérmével tüntettek ki, addig különös, hogy Győr városa a "Pro civitate" helyett fővárosi jellegre törekszik. Persze, van városok közötti vetélkedés is.

HOGYAN BESZÉLÜNK A PULT MÖGÖTT?

Ezzel a címmel rendezte meg szakmai és nyelvi vetélkedőjét a Baranya Kereskedelmi Vállalat az Új Tükör klub Rákóczi úti helyiségében. A vetélkedőn a vállalat dolgozóinak 11 csoportba tömörült 33 dolgozója vett részt: mind fiatalok.

A verseny helyesírási totóval kezdődött. A résztvevőknek hat perc alatt tíz kérdés között kellett dönteniük: melyik a helyes vagy a helytelen forma? Ha pedig mindkét alakot elfogadhatónak vélte a totózó x került a kockába.

Egy-kettőt hadd idézzünk a totókérdések közül.

Pillanatokon belül dönteni kellett, melyik a jó alak: Szigetváron vagy Szigetvárrott, fokhagyma vagy foghagyma, karalábé vagy kalarábé, október 10.-én vagy október 10-én, lakzi

vagy lagzi. Mondat is akadt: Jó, ha eddzük magunkat. Vagy: Jó, ha edzük magunkat.

Ha e sorok olvasója már döntött a helyes alak kiválasztásában, kérjük, ellenőrizze saját magát! A Szigetváron és a Szigetvárrott is jó. A többinél viszont a fokhagyma, a karalábé, az október 10-én /tehát a pont nélküli írásmód/, a lagzi és az "eddzük" a helyes. Az utóbbi szóval kapcsolatosan felmerülhet a kérdés: miért kell eddzük -et írni, noha a szó kijelentő és nem felszólító módban van. Tudnunk kell, hogy a tárgyias igeragozásban a kijelentő mód jelen idejében a többes szám első személyének a ragja: a -juk, -jük a felszólító módhoz hasonlóan hasonul, ekként a j dz-vé alakul át, s ezért e szót eddzük-ként kell írni.

Figyelemre méltó volt a vetélkedőnek az a része is, amely az öltözködéssel kapcsolatos közmondások, szólásmondások, szállóigék felsorolásáért ígért két-két pontot. Csakhamar kezek emelkedtek a magasba. Alig lehetett leállítani a csapatok jelentkezését. Mindez annak a jele, hogy fiataljaink sokat olvasnak, ismerik a nyelvünket ízesítő mondásokat. Néhányat idézünk az elhangzottakból: Akinek nem inge, ne vegye magára! Addig nyújtózkodjál, ameddig a takaród ér. Hol szorít a csizma? Le a kalappal előtte!

A szép ejtés, a kifejező, színes olvasás, a helyes hanglejtés volt a követelmény azoknak a Móra-művekből vett szemelvényeknek a felolvasásában, amelyeket a szöveg előzetes ismerete nélkül kellett a versenyzőknek kézbe venniük. A zsűrit kellemes meglepetés érte. Egy-két kivételtől eltekintve a felolvasók nemcsak kiállták a próbát, de némelyikük nyugodtan jelentkezhettek akár bemondónak is. Péchy Blanka művésznő előadásai megtették a maguk hatását!

A vetélkedőnek voltak humoros részei is. Így például másfél percen belül reklámszöveget kellett írni a csavarra, a

hintóporra, a mappára, a modul-rendszerű tévére. Kettőt ezek közül is idézzünk:

Friss lesz tested mindenkor, ha van zsebedben hintópor. Ha tévéje Modul Sztár, a villanyóra lassan jár.

Szó volt még az udvarias kiszolgálásról, a vevők felvilágosításáról, a dekoráció, a spray magyar nevééről és a KPVDSZ betűszó tréfás feloldásáról. A két legjobb megfejtés: Kevés pénzzel vásárlók dugsegélyes szövetsége. Központilag végrehajtott díjsszabás.

A humorban bővelkedő vetélkedő bizonyosság arra, hogy a kellemest a hasznossal elegyítve is lehet tanulni, olyan ismeretekre szert tenni, hogy a vevő elégedetten távozzék a boltból, esetleg vegyen is.

A Baranyaker kezdeményezése másutt is követésre vár.

MELYIKET HASZNÁLJAM?

Sokszor van úgy az ember beszéd, fogalmazás közben, hogy egy-egy szónak helyes vagy helytelen használatában, helyesírásában bizonytalankodik. Ilyenkor legcélszerűbb felütni A magyar helyesírás szabályai című akadémiai kiadvány szótári részét vagy a Helyesírási tanácsadó szótárt. Ha egyik sem oldja meg a felvetett kérdést, vegyük elő A magyar nyelv értelmező szótárának megfelelő kötetét, s minden bizonnyal megtaláljuk a helyes feleletet.

Hogy a leggyakrabban felmerülő vitás esetek feletti gondot eloszlassuk, ez alkalommal a mindennapi szóhasználatból ragadunk ki néhány közhasználatú szót.

Melyiket használjam: gyerek vagy gyermek? Nem lehet pontosan eldönteni. A gyerek hétköznapiiban, népiesebben hangzik, a gyermek választékosabb szóhasználat. Mégis egyes szóösszetételekben csak a gyerek szót használjuk: gyereknevelés,

cseregyerek, cigánygyerek, szerelemgyerek stb. A nagyon fiatal, még nem egészen felnőtt ember: gyerekember; a túlságosan könnyű, egyszerű feladatokat gyerekjátéknak mondjuk a gyermekjátékkal szemben, vagyis az olyan játékszerrel ellentétben, amellyel a gyermekek játszani szoktak.

Lehet valaki gyermek- vagy gyerekbarát, gyermek- vagy gyerekbolond, de már inkább beszélünk gyermekági lázról, gyermek-gondozásról, gyermekorvosról, gyermekláncfűről, gyermeknapról stb.

Ha már a gy betűnél időzünk, szólnunk kell a gyűlés és az ülés közötti különbségről. A meghívók szövegezői gyakran bizonytalankodnak e két szó használatában is. A gyűlés szó a gyűlik ige származéka: ha több személy egy helyre csoportosul, tömörül: gyűlik a tömeg. A gyűlés fogalmát az Értelmező szótár ekként határozza meg: valamely ügyben, ügykörben illetékes, érdekelt személyeknek bizonyos szabályok szerint megrendezett és egy felelős személy által vezetett tanácskozása. Ez a tanácskozás lehet alkalmoszerű vagy az alapszabályoknak megfelelő: pártgyűlés, röpgyűlés, békegyűlés, országgyűlés, alakuló gyűlés vagy választógyűlés.

Az ülés szóval valamely szervezet, közület, testület, irodalmi, tudományos vagy egyéb társaság tagjainak hivatalos tanácskozását fejezzük ki. Helyesen mondjuk tehát: Az országgyűlés ülésezik. A bíróság az ülést bezárja, elnapolja, felfüggeszti. Ekként beszélhetünk: teljes /helytelenül: plenáris/ ülésről, rendkívüli ülésről, tanácsülésről, vitaülésről és záróülésről.

SZEGÉNY APA!

Gyakran halljuk a rádióban, televízióban, hogy valaki mennyire barátságos, önfeláldozó munkatársával szemben, hogy a vállalat vezetősége mindent megtesz a dolgozókkal szemben, hogy a fiatalok udvariasak az öregekkel szemben, és így tovább. Mi ezekben a hiba? Tulajdonképpen az, hogy a szemben névutóval általában az ellenséges érzést fejezzük ki: valakivel vagy valamivel való szembenállásunk bizonyításakor alkalmazzuk. Ilyen esetekben tehát helyesebb az iránt névutó használata: a vezetőség türelmes, megértő a dolgozók problémái iránt, barátom hálát érez tanárai iránt stb.

Ma azonban már eléggé elmosódott a két névutó közötti különbség. Olyannyira, hogy az iránt névutóval is kifejezhetünk ellenséges érzést, és fordítva: a szemben névutóval sem kell feltétlenül szembenállást megállapítanunk valaki, valami ellen. Lehet tehát ekként írni, mondani: ellenszenvet, gyűlöletet érez valaki iránt; szíves volt vele szemben. Minderre számos példát idéz az értelmező szótár. Mi Ambrus Zoltántól veszünk át egy mondatot, amelyben mindkét névutó azonos értelemmel szerepel: "Gyöngédebb voltam vele szemben, mint a többi leány és asszony iránt együttevve." Nem kell tehát a jövőben félni az említett névutós kifejezésektől: nem kerülhetünk kellemetlen helyzetbe, ha akármelyiket is alkalmazzuk.

Nem így vagyunk az okoz ige használatával. Nem lehet nyakra-főre írni, mondani: meglepetést okozott /keltett helyett/, örömet okozott stb. Okozni csak bajt, gondot, kért, keserőséget, kiábrándulást lehet; örömet szerezni kell. Nem biztos, hogy örömet szerzett férjének Trudeau asszony, a kanadai kormányfő 22 éves felesége, aki a sajtóközlemények szerint gyermeket vár. A férje most 51 éves. A családi eseményről beszámoló hírhez újságjaink még hozzáfűzték: "Százkét év óta ez az első eset,

hogy hivatalban levő kanadai miniszterelnököt kisbabával ajándékoz meg hitvese."

Míthogy megajándékozni rendszerint csak olyan személyt lehet, aki előtt nem ismert az ajándékozás tárgya /ebben az esetben: személye/, aki nem tud előre a dologról, lehetséges, hogy a kanadai miniszterelnöknek a hitvesi bejelentés némi meglepetést okozott.

Vagy talán csak az újságírók epéskedtek kissé?

ÉRDEKES VONZATOK

Vannak nyelvünkben olyan szavak, amelyekhez rendszeresen nemcsak egy bizonyos raggal ellátott határozók, vonzatok járulhatnak, hanem némely esetben két, esetleg három különböző ragos vonzatuk is lehet anélkül, hogy ez a körülmény erős jelentésbeli vagy stiláris különbséget okozna.

Lássunk egy-két példát! Itt van mindjárt a gondolkodik, illetőleg a gondolkozik ige. Helyesen mondhatjuk mindkét formában: gondolkozik vagy gondolkodik valamin vagy valamiről. Pl.: Nem tudom, hogyan gondolkodjam erről e kérdésről. Petőfi egész úton hazafelé azon gondolkodott, miként szólítsa majd meg rég nem látott édesanyját. József Attila így ír:

Jóról és rosszról nem gondolkozom,
csak szenvedek én, és csak dolgozom.

Valamiféle árnyalati jelentéskülönbséget mégis érzünk a kétféle vonzathasználattal, valamint a gondolkodik és a gondolkozik ige között is. Ha valaki valamin gondolkodik, úgy véljük: valamely végső döntés lehetőségét latolgatja, míg ha valamiről gondolkodik, valamilyen témával kapcsolatos értelmi tevékenységet fejt ki, eszében forgat valamit. A gondolkodik és gondolkozik ige között értelmileg nincs jelentéskülönbség,

legfeljebb csak azt mondhatjuk, hogy a gondolkodik ige némileg választékosabban hangzik a gondolkozik-nál.

Ehhez hasonló vonzatváltozatot figyelhetünk meg a hasonlít igével kapcsolatosan is. Kétféleképpen mondhatjuk: Ez a kislány az anyjára vagy az anyjához hasonlít. Persze ugyanezt a gondolat tartalmat másként is kifejezhetjük: A megszólalásig hasonlít anyjához, tiszta, szakasztott anyja, az anyjára ütött. A valakihez vagy valamihez hasonlítás tulajdonképpen összehasonlítás valakivel, vagy valamivel. Irodalmi művekben művészi hatáskeltés, szemléltetés végett valakit vagy valamit valamihez hasonlónak tüntetünk fel. Pl.: Arany János a Toldiban a kútágast óriási szúnyoghoz hasonlítja. Simon István Petőfi Aranyéknál című versében a költő szárnyalását mesés garabonciáshoz hasonlítja.

Hármas vonzata van az álmodik igének: nagyon csekély értelmi különbséget érzünk, ha, ezt mondjuk: Jancsi Juliról vagy Julival, illetőleg Juli felől álmodik. Persze ma már a Julival való álmodás kissé félreérthető, miként a -val, -vel ragos vonzat is mindinkább kezd kiszorulni, főleg a fekszik, hál valakivel szerkezetek félreérthető volta miatt.

Kettős vonzata van az utazik igének is. Petőfi még négyökrös szekéren utazott, ma már inkább vonaton, gépkocsin, illetőleg vonattal, gépkocsival utazunk. Manapság mindkét forma elfogadott, bár a helyhatározás kifejezésére az on-en-ön-ös alakot régibbnek, helyesebbnek tartjuk. A -val-vel ragos formával más határozást is kifejezhetünk. Pl.: Az éjféli vonattal érkezem.

Hiába változnak az idők, s mi is változunk velük együtt! Ma már ez imád ige eredeti jelentése is megváltozott: elsősorban a túlzó szerelemmel szeretés kifejezésére használjuk. Régen: valakiért valamit imádtak a nők, ma: valakit imádnak valamiért.

Csak vonzatcsere történt? Inkább vonzáscsere!

SZÓFEJTÉSEK

Valahogy úgy vagyunk több szavunkkal, mint a távoli rokonok: ma már inkább a távolságot tartják a rokonság helyett. Ki gondolná például, hogy a drázsé és a trágya szavunk azonos eredetű. Ősanyjuk a görög tragéma, amelynek jelentése: csemege, édesség, nyalánkság. Az ebből keletkezett középlatin tragea /=*ételízestítő*/ a XVI. században még konyhai műszó volt nálunk, később azonban földet kövérítő mezőgazdasági kifejezéssé vált. Ugyanakkor a szó egy töről sarjadt a francia dragée-val. De vajon ki gondol ma drázsémorzsolgatás közben a trágyára?

Vannak persze, akik a drázsénál is jobban szeretik a káposztát. /Nem a futballistára gondoltunk!/ Ezek közül nem mindenki tudja, hogy a szlávoktól kölcsönvett káposzta szavunk a latin *composita brassica*-ból ered. Ez pedig "télire eltett káposztát" jelent. Olasz változatából /*composta*/ származik a francia *compote*, a magyar *kompót*, befőtt.

Meglepő jelentésátalakuláson ment át az áld ige. Belőle keletkezett ugyanis a vele teljesen ellentétes jelentésű átkoz szavunk. A cifra szó régebben a mai nulla /zéró, zérus/ szóval volt egyértelmű, valószínűleg azért, mert a különféle mesterségekben a köröcske, a zéró jele díszítő elemként szerepelt. Ugyanakkor tudnunk kell azt is, hogy a francia titkos írás, a *sifre* /*chiffre*/ édestestvére a cifrának.

Ha folytatnánk a sort, kiderülne mily közel állnak egymáshoz az *alamizna* és az *elemózsia*, a *bodega* és a *patika*, a *büdös* és a *büszke*, a *gögös* és a *gége*, a *cár*, a *cézár* és a *császár*, a *darabont* és a *Trabant* szavak.

Minderről és még sok más nyelvi érdekességről nemrég megjelent szófejtő szótárunk: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának első kötete tájékoztat bennünket. A szótár többféle célkitűzésében egyebek között a nyelvi

ismeretterjesztést is szolgálja. Erről így írnak: "Éppen azért, mert szótárunkat a közvetlenül érdekelt szakemberek szűkebb körén kívül jóval szélesebb olvasó rétegnek szánjuk, szócikkeink etimológiai részében igyekeztünk olvasmányosan fogalmazni."

Régebben is voltak szófejtő szótáraink, Gombocz-Melich Magyar Etymológiai Szótára azonban csak a G betűig jutott el. Bárczi Géza Magyar Szófejtő Szótára pedig szókinszünknek csak kisebb részét, azt is nagyon szűkszavúan tárgyalja. Ezek a munkák ma egyrészt megszerezhetetlenek, másrészt jórészükből elavultak. - Ma már - ahogy Lőrincze Lajos írja - új módszerek, új eredmények mutatkoznak a szófejtésben, új nyelvi anyag vonható a kutatásba. Éppen ezért az új szófejtő szótárban egészen mai szavak is vannak: balhé, bisztró, buli, busz, csaj, dumál, gebin stb.

Lőrinczének e témával foglalkozó egyik cikkéből megtudjuk azt is, hogy a három kötetre tervezett szótár anyaga az Értelmező Szótár lényeges anyagán kívül sok régi és tájnyelvi szót is tartalmaz. Ezek azért férnek el az új szótárban, mert egyrészt ennek szócikkei rövidebbek amazéinál, másrészt a szótár igen sok szót von egy címszó alá.

Ha valakinek a tudós szótárkészítők felfogásával szemben ellentétes véleménye volna, kételkednék a szótár ítéleteinek helyességében, annak figyelmébe ajánljuk a szócikkek bibliográfiai részét. Ebben a szófejtett szavakra vonatkozó legfontosabb irodalmat tüntették fel. Akinek még ez sem elég és kételkedni merészel például abban, hogy a régebbi magyar irodalomban gyakran használt asszonyi állat /= állat = létező, élőlény/ kifejezés nem lebecsülése volt a női nemnek, annak azt ajánljuk: fejtse meg mai fiataljainknak a nőkre vonatkozó "szókészletét."

VARSZAVA-E A WARSZAVA?

A legutóbbi televíziós Kék fényben egy olyan Warszawa gépkocsit kerestek, amelynek vezetője cserbenhagyta áldozatát. A gázolási ügyben kihallgatott személyek az eltűnt Warszaváról nyilatkozva mindannyian varszavának ejtették a szóbanforgó gépkocsitípust, holott a helyes ejtés varsava lett volna. A lengyel nyelvben ugyanis az sz betű helyes ejtésének a s hang, a s betűnek pedig az sz hang felel meg. Ezért ejtik a lengyel fővárost, Warszavát varsavának, mi pedig Varsónak. A latinul Tadeusznak ejtett lengyel keresztnév is náluk: tádeus. Aki nem tud lengyelül, és nem kutatja a lengyel nevek helyes ejtését, nem fogja helyesen ejteni Jerzy Andrzejewski nevét sem. A Hamu és gyémánt ismert írójának a nevét ekként kell helyesen kiejtenünk: jezsi ándzsejevski. De így vagyunk más idegen nevekkel is. A tv-ben láttuk nemrég Jean Giraudoux /zsan zsirodu/ francia drámaíró Trójában nem lesz háború című drámáját. Aki nem tud franciául, bizony nehezen ejti ki a nevét. Hisz még az angolul tudóknak is gondot okoz az ismert angol író Richard Llewellyn /körülbelül így ejthető: ricsed luelin/ nevének helyes ejtése.

A sort folytathatnánk, hisz ahány nyelv, annyiféle ejtés. Még az egyes betűk ejtésében is mennyi eltérés! A c betűt pl. ejtik c-nek, k-nak, cs-nek, ty-nek és néha egyáltalán nem ejtik ki. Ki az, aki helyesen tudja kiejteni a különböző idegen nyelvek szavait? Ritkán akad olyan nyelvtehetség, mint az olasz Mezzofanti, aki állítólag 58 nyelven írt, beszélt, olvasott. Legtöbbünknek meg kell elégedni egy-két nyelv ismeretével. Ez az oka annak, hogy talán sehol sem ejtik az idegen szavakat oly rosszul, mint nálunk. Egyes népek nyelvében, pl. a szerb-horvát nyelvben a szavakat, köztük az idegen szavakat is, többnyire fonetikusán, kiejtés szerinti írásmóddal írják. - Nálunk azonban a magyar helyesírás szabályai 282. pontjában foglaltak szerint a latin írású nyelvek tulajdonneveiben általában változtatás

nélkül követjük az idegen írásmódot /pl. Cervantes, Chopin, Shakespeare, Latium, Loire stb./ Ha az idegen nevek a magyarban nem használatos mellékjeles betűket tartalmaznak, nyomtatásban megfelelő betű híján a mellékjelet elhagyjuk, az alapbetűt megtartjuk: Balcescu, Dvorák, Chateauroux stb. Ugyanez a pont hangsúlyozza, hogy a mellékjeles betű helyett az alapbetűtől eltérő más magyar betű alkalmazása, azaz a nevek fonetikus átírása általában nem kívánatos.

E kérdésben az a véleményünk, hogy valóban célszerű megőrizni írásunkban az idegen írásmód szerinti alakot, de nagyon kívánatos lett volna előírni ez idegen nyelvi kiejtés közlését is.

A lexikonok és szótárak /pl. az Idegen szavak kéziszótára, az Új magyar lexikon, a Filmlexikon/ a nevek után zárójeles formában közli ez idegen nevek megközelítően helyes kiejtését.

Néha a helytelen kiejtés rögzítődik, szilárdul meg. Ismeretes, hogy az Amerikai Egyesült Államok angol nevének rövidítése: USA. Ennek angolos kiejtése: jú -esz -é volna, de nálunk ma már általánossá vált az USA szó használata. Így vagyunk a mecénás szóval is. E név tulajdonképpen az i.e. I. században élt Maecenas /ejtés: mécenász/ gazdag római polgár nevéből származik, és helytelenül mecénásnak ejtjük. E névvel a tudományok és a művészetek bőkezű pártfogóját illetjük. Ma talán a könyvkiadókat nevezhetnénk ekként. Vagy talán mégsem?

LYSISTRATÉ?

Falragaszok és tájékoztatók adják tudtul mindenkinek, akit illet, hogy a Pécsi Nemzeti Színház két ógörög drámát mutat be: az egyik Szophoklész Oidipusz című tragédiája, a másik pedig a "komédiairás atyjának", Arisztophanésznek ismert vígjátéka, a Lüsizisztraté. - Sajnos, mindkét drámaíró neve és műve nem a mai helyesírás követelményeinek megfelelően szerepel az idézett

helyeken. Hogy miért, nem tudjuk. Hisz a Magyar Tudományos Akadémia Helyesírási Főbizottsága már 15 évvel ezelőtt, 1954-ben közzétette a Magyar helyesírás szabályai című szabályzatát, amely zsinórmértékül szolgál mindenkinek, aki magyar nyelven fogalmaz, ír, gépel, nyomtat. Mi lenne, ha mindenki saját "jobb" belátása szerint döntene helyesírásunk kérdéseiben? Ha tehát az ógörög szavak helyesírására nézve intézkedik az Akadémia, vegyük is azt figyelembe! A 307. pont ugyanis előírja: "Az ógörög szavakban és tulajdonnevekben a görög betűket ógörög hangértéküknek megfelelő magyar betűkkel, vagyis fonetikusan írjuk át akkor, ha az antik görög művelődés köréből vett történelmi, irodalmi, filozófiai, mitológiai stb. tárgyról írunk."

Annál is inkább illett volna az említett görög drámaírók és drámák nevét az új helyesírási szabályoknak megfelelően írni, mert a Helyesírási Tanácsadó Szótár közli Szophoklész, Oidipusz, Lüsizisztraté és Arisztophanész nevét is. Csak fel kellett volna ütni az ábécé megfelelő helyét!

Színházunk illetékeseit megtéveszthette az a körülmény, hogy az új helyesírás bevezetése előtt az ógörög szavaknak latinos írásmódja volt használatos nálunk is. 1954 óta azonban egyre több nyomtatott műben lát napvilágot az ógörög szavaknak hangértékük szerinti írása. Trencsényi-Waldapfel Imre Görög regék című művében gondosan ügyel arra, hogy helyesen írjuk és ejtsük az ógörög irodalom és hitvilág fontosabb neveit. Kardos Tibor akadémikus, volt pécsi egyetemi tanár nemrég megjelent Árgirus-tanulmányában Psyche helyett nagyon helyesen Pszükhé szerepel. A gimnáziumok I. osztálya számára kiadott irodalmi olvasókönyvben már a legtöbb esetben helyesen olvashatók az ógörög szavak, pl. Odüsszeia, Odüsszeusz, Kalüpszó stb. Néha azonban még mindig kísért a latinos írásmód. Így pl. Télemachost írtak Télemakhosz helyett. Appolont Appolón helyett.

Talán majd eljön az az idő is, amikor az orvosok is az új helyesírás szerint írják és ejtik az orvosi nyelvben oly gyakori ógörög szavakat. A Brencsán János által összeállított Orvosi szótár még nem veszi ezt tudomásul, s csak encephalo összetételű szavakat ismer, pedig az ógörög nyelvben hé kephalé volt a fej, a fő neve. Encephalitis helyett tehát a szótárszerkesztőnek enkephalitiszt kellett volna írnia, cephalogramm helyett pedig kephalogrammot.

Az ógörög eredetű szavaknak írására és kiejtésére rossz példát mutat az Idegen szavak kéziszótára is. Az ilyen szavak egyikét-másikat az előírt szabály szerint fonetikusán írja ugyan, pl. az enkeheiridion-t, de éppen a gyakrabban használt ógörög szavakat még ma is latinosan. Igaz, a helyesírási szabályzat 268. pontja lehetővé teszi "a közkeletű idegen szavak eredeti idegen írásában" a ch használatát, de ezzel tulajdonképpen ellentétbe kerül a 307. pontban közölt ógörög szavak átírására vonatkozó szabályával. Vagy talán attól félt az Akadémia, hogy nem akad majd olyan bátor ember, aki a kinevetés veszélyétől és a műveletlenség vádjától nem félve pszükhológiát mer írni és mondani a köznyelvi szokással /= pszichológia/ szembeállva?

MAGÁNOS VAGY MAGÁNYOS?

Ha hinni lehet a statisztikának, akkor a férfiak kevésbé viselik el az egyedüllétet. Az özvegy férfiak a statisztikai adatok szerint gyorsan megnősülnek. Sokan még az egy hónapot sem várják meg megözvegyülésük után, nemhogy az egy esztendő. 3439 özvegy férfi kötött házasságot 1970-ben, és csaknem egyharmaduk a megözvegyülésüket követő egy éven belül újra nősült. A nők legalábbis a statisztika szerint - nehezebben felejtnek, vagy nehezebben találnak új férjet.

A felejtést nagymértékben elősegítik az országszerte mind gyakrabban keletkező klubok, amelyekben az özvegyek, az elváltak és mindazok, akik pár nélkül vannak, kulturált szórakozásra találhatnak. Igen sokan élnek is a lehetőségekkel. Bizonyítja ezt az a körülmény, hogy városunkban már két ilyen klub működik. A klub nevet szándékosan kerültük. A sajtóban és a közfelfogásban is két név honosodott meg: a magánosok és a magányosok klubja.

Melyik a helyes?

Az Értelmező Szótár szerint /IV. kötet 896.1./ magános a házastárs, ill. család nélkül élő vagy tőlük külön lakó férfi, nő. Magányos az olyan személy, aki szívesebben van egyedül; magának való, az emberekkel nem szívesen érintkező, néha furcsa, bogaras egyén. Az ilyen ember nem biztos, hogy család nélküli, lehetnek gyermekei is, de ő társtalannak érzi magát. Vajda Jánosról szokták mondani: a nagy magányos. Találón jellemzi a magányos embert Vörösmarty Mihály:

A magányost kétszeres
Kín nyomja és emészti szüntelen;
Nincs részvevője, nincs rokon fele.

Az Értelmező Szótár azonban a két szó értelmezésénél egymásra is utal. A magános ember társtalan, magányos, és fordítva a magányos ember egyedül van, tehát magános. Az irodalomban mindkét szót azonos értelemben is használják. Mi úgy érezzük, van a két szó értelme között különbség. A lényeg persze az: senki se érezze magát magánosnak vagy magányosnak!

KISLÁNYOKRÓL VAN SZÓ

Sok baj van a tulajdonságjelzős szókapcsolatokkal. A helyesírási szabályzat /166-171./ szerint a különírás feltétele a két szó alkalmi kapcsolata. Állandó kapcsolat esetén a szó tulajdonságjelzős összetétellé válik, és egybe kell írni. Ezért,

ha melegágyat írunk, palántanevelő kert ágyra gondolunk, téli estéken viszont meleg ágyba kíváncszunk. A betegápoló gondozza a beteget, a beteg ápoló viszont maga is ápolásra szorul. A vajas kifli vajjal megkent kifli, a vajaskifli pedig vajjal sült kifli.

Nehézségek jelentkeznek a kis jelző használatában is. Amikor kisadagról, kisbabáról, kisfilmről, kisregényről, kisüzemről, kismemberről, kisfröccsről szólunk, általában csekély térbeli kiterjedésű, mennyiségű, a kellő nagyságot el nem érő, nem felnőtt korú, társadalmilag jelentéktelen személyt értünk a felsorolt összetett szavakon. Ma újra szokásossá kezd válni a felnőtt hajadon leányok udvarias megszólításaként a kisasszony elnevezés. A kisasszonyok persze lehetnek nagyok is, és fordítva: a nagyemberek is lehetnek kis emberek is /pl. Napóleon./ A kismama fogalmán - az Értelmező szótár szerint - gyermeket váró, rendszerint közvetlenül a szülés előtt álló, fiatal nőt értünk. Éppen ezért erősen félreérthető a Népszabadság egyik száma vezércikkének címe: Visszatérnek a kismamák. A cikk azokról a kisgyermekes anyákról szól, akik a gyermekgondozási segély igénybevétele után újra visszatérnek a termelőmunkába. Nos, a vezércikk írója - legalábbis a cikk címéből erre lehet következtetni - azt is tudni véli már, hogy a visszatérő anyák újra gyermeket várnak.

Baj van a kislányokkal is! Általában a 10-12 évesnél fiatalabb leánygyermekeket nevezük ekként. De nem mindig! Hányszor mondjuk: Férjhez ment a kislányunk. Egyetemista már a kislányom. A szerelmes legény is gyakran nevezi így kedvesét, szerelmesét. Költőink is gyakran élnek ezzel a megszólítással. Éppen ezért, bár helyesírási kifogástalan, mégis félreérthető a Naplóban olvasható mondat: "A kislányok sem mindig babáznak, a kereskedelem erre is gondolt."

Mindezek persze kis dolgok. De néha a kisdologból is baj származhat.

CSÓKOLOM!

A sokféle köszönési forma közül ez alkalommal egy sokat kifogásolt, de szokásból még mindig kinemment köszönéssel, a kezét csókolómmal foglalkozunk. Közismert, hogy ez köszönés a kézcsókkal együtt a Habsburgokkal való államházasságunk hozományaként Bécsből került az emberi érintkezés formái közé. Eleinte a középosztály hölgyeinek köszöntésére szolgált, de később a városi lakosság nőüdvözlési formájává vált.

Sokan már régebben is helytelen és európaiatlan csökevénynek minősítették ezt a köszönést. - Makkai János "Urambátyám országa" című művében például így ír: "Minden esetben mellőznünk kell egy új korszakban a kezét csókolom köszönést." A Pártélet 1956. szept. havi számában erről a kérdésről ekként szól: "A hagyományos jó napot, jó reggelt-köszönés egyszerű józansága valóban méltóbb a hasonló korú férfiak és nők egyenjogúságon alapuló kapcsolatához, mint a cicomás kezét csókolom."

Mivel azonban az értelmiségi nők körében még ma is eléggé lenézett a jó napot-os köszönés, a kezét csókolom tartja magát, ha a női kezét nem is tartják mindig a szánk elé. Illetőleg.. a kezét csókolom-ot kezdi felváltani az egyszerűsített csókolom szó. Ma már a fiatalabb nemzedéknek az idősebbek, főleg a rokonok iránt megnyilvánuló tiszteletadó mondatszava kezd lenni. Hogy a mai ifjúság ezt a szót kimondottan csak a kézre vonatkoztatja, nem nagyon hisszük.

A kezét csókolom /helytelenül: kezeit csókolom!/ köszönésnek különféle szórendi cserékkel ugyan születtek tréfás, tegező változatai is. Ilyen például a lovagiaskodó hangulatot keltő: csókolom a kezét, a finoman tegező csókolom a kezedet vagy kis kezedet, illetőleg a kacsódat. Pajkoskodó jellegű, a

németből faragott csokolom a kisztihandját és ennek tréfás franciás torzítása: csokolom a zsüsztihandját.

Sokan a nőikkel kapcsolatosan a szervusz-t udvariatlannak, túl férfiasnak tartják, és más udvariasabban ható formával cserélik fel. Így keletkezett az előbb említett csokolom köszönésnek az ikerpárja: a csókollak. Persze ezt asszonymak, főleg a férj jelenlétében nem igen kívánatos mondani. Majd kifelejtettük a huligánok nőköszönési formáját: a smárolom a jahtodat! Az érdekelt nőszemélyek feltehetően ezt is megértik.

SZIA!

Többen kérték kedves olvasóink közül, hogy szóljunk a köszönési módok egyik igen elterjedt, "elhuligánosodott" változatáról, a szia-ról. Sajnos nemcsak a diákok, hanem a felnőttek között is kezd népszerűvé válni az ilyenfajta köszönés.

Amiként a kezét csokolom köszönést a szótakarékosság elve csokolom-ra, sőt már csóra kurtította, ugyanígy lett a szervuszból a népszerűbb szevasz, majd a szia és a szii változat.

Filmjeink és hanglemezeink a szó ellenszavaként a csao-t harsogják. Ez a köszönési mód az olasz ciao /szervusz/ szóból ered. Minden bizonnyal a bécsi tolvajnyelvből került nyelvünkbe. A szevasz-szal együtt ezt a szót is említi több század eleji regényünk.

Végeredményben mindkettővel a szervusz-t pótoljuk. Ezt a népiesen, de helytelenül szerbusz-nak ejtett szót használjuk tegező köszönésnél. A szervusz szóval népünk a baráti, kartársi viszonyt jelöli. Férfiak és nők között -főleg a városokban-mindjobban terjed a tegeződés. Megállapították, hogy a nők egymás között könnyebben tegeződnek, mint a férfiak. A falusi

nénikék azonban még most is elsősorban rokonaikat legbensőbb barátnőjüket tegezik csak.

Sokan nem tudják, hogy a szervusz szó milyen jelentésváltozáson esett át az évszázadok alatt. Latin szó, amely eredetileg rabszolgát, szolgát jelentett.

Később kialakult a servus humillimus, az alázatos szolgája köszönési mód. Ez a "nagyon magasrangúaknak" rendelt köszönés azonban később mindinkább vesztit értékéből. Pár évtizeddel ezelőtt már a városi egyenrangúak kölcsönös magázó üdvözlésformája lesz. Közben hangalakja is kopik: alászolgája, ászolgája, szolgája lesz. Sőt! Szellemeskedő kis torzszülöttek is keletkeznek: lásszó, gája formájában.

Hosszú utat kellett tehát megtennie a szervusz szónak, amíg az alázatosság világából az éppen ellentétes értelmű, meleg barátságot, szívélyességet kifejező tegezéssé változott.

NE TÉVESSZÜK ÖSSZE!

Ha hivatalos iratot fogalmazunk vagy a nyilvánosság elé kerülő írást szerkesztünk, rendeznünk kell gondolatainkat, hogy azok szabatosak, világosak legyenek. Gyakran felületességből, kapkodásból származnak olyan lomposságok, pongyolaságok, amelyeket kellő gonddal könnyedén kiküszöbölhettünk volna. Pár nappal ezelőtt olvastam az újságokban: "Augusztus 20-án munkásparaszt találkozón, népünnepélyeken emlékezett meg az ország népe alkotmányunk tíz éves évfordulójáról."

A tíz éves, száz éves évfordulók helyett, tizedik, századik évfordulót kellett volna helyesen írni.

Amikor az amerikai külügyminiszter meghalt, egyes újságok arról is megemlékeztek, milyen országokból érkeztek részvétlívratok elhalálozása alkalmából. Pedig a halál nem éppen alkalom!

Tetszeni csak jó dolog tetszhetik. Ne kérdezzük tehát: Meg tetszett betegedni? Mikor tetszett születni? /Nem egészen tetszés vagy nemtetszés dolga!/ Az ilyen túlzott udvariaskodás nevetségessé válhatik!

Pótolni csak hiányt vagy kárt lehet. Nem mondhatjuk tehát: szükségét vagy hézagot pótol. A szükségét érezzük, a hézagot kitöltjük. Helytelen az ilyen híradás: az új találmány nagy szükségét pótol. Helyesen: Az új találmánynak nagy szükségét érezzük.

Utcáinkon régebben a nyelvoktatást hirdető falragaszok jelentek meg. Pedig nyelvet, mennyiségtant, fizikát stb. nem lehet oktatni, csak tanítani. Oktatni csak embert lehet. Helyes azonban: nyelvre v. fizikára oktatni valakit.

Különbség van a felfedez és a feltalál ige között is. Felfedezni már meglevő dolgot lehet /pl. földrészt, új utat, képet/, feltalálni pedig csak eddig nem létezett dolgot lehet. A feltalál szót átvitt értelemben is szokták használni: feltalálja magát. Ez nemcsak azt jelenti, hogy jól érzi magát azon a helyen, ahol van, hanem azt is, hogy kivágja a rezet, megfelelő módon tud alkalmazkodni a körülményekhez.

Az emberek egymást szívelik, nem pedig szívlelik. E sorokat azonban remélhetőleg sokan megszívlelik.

"LELTÁR MIATT ZÁRVA"

Városunk több belvárosi üzletének ajtajában táblácska lóg ezzel a szöveggel: "Leltár miatt zárva!" Helyesen jegyzi meg egyik olvasónk. Nagy baj lehet az ilyen boltokban, ha már nyíltan elismerik, hogy a leltár miatt kellett az üzletet bezárni. A könnyen félreérthető szöveg miatt az a kérésünk például a Kossuth Lajos utca 17. számú házban székelő Pécsi Kesztyű- és Bőrkonfekció 1. sz. boltja vezetőjéhez, hogy sürgősen javítsa ki

az ajtóban kifüggesztett táblát, nehogy emiatt elmarasztalják a bolt vezetőségét. Helyesen így kellett volna szövegezni a kiírást: "Az üzlet leltározás miatt zárva."

Újabban a cselekvés okának kifejezésére a következtében, folytán, kifolyólag vagy kifolyóan névutószerű kifejezések is használatosak. E szavak ma már annyira elterjedtek, hogy féltő, lassan kiszorítják a miatt névutót.

Az ok kifejezésére szolgál az -ért rag is, gyakran a miatt névutóval azonos stiláris értelemben. Például: X. Y. megrovásban részesült hanyagságáért, vagy: hanyagsága miatt.

Gyakran előfordul, hogy a miatt és a végett névutót összecserélik a közhasználatban. A végett mindig célt fejez ki: "A közlekedés gyorsítása végett Pécssett a villamosok helyett autóbuszokat járatnak." /A PKV szerint: "állítanak be."/

Újabban a végett névutó helyett egyre gyakrabban használjuk a céljából névutót. Például: "A hozzánk intézett kérelmet intézkedés céljából /helyesebben: végett!/ az illetékes hivatalnak küldtük meg." /Gyakran ekként írják helytelenül: "...hivatalhoz tettük át."/

Lehetőleg kerüljük a mostanában eléggé elterjedt érdekében alak névutószerű használatát! Pl.: "A munka gyorsítása érdekében /helyesebben: gyorsítása végett/ ésszerűsítették /idegen szóval: racionalizálták/ a különböző hivatali eljárásokat."

Ne használjuk a terpeszkező annak érdekében kifejezést se az azért helyett. Például: "Az üzem vezetősége mindent megtesz annak érdekében /helyesen: azért/, hogy a termelés fokozódjék."

Egyik olvasónk kérdezi: mi a különbség a számára és a részére névutó használata között. A részére névutót általában személyre vonatkozólag szokás használni. Főleg stiláris szempontból a kettő gyakran nem cserélhető fel. Meg kell jegyeznünk, hogy mindkét névutót néha fölöslegesen használjuk a

-nak, -nek rag helyett. Például: "Ezt a könyvet szerzője a serdültebb ifjúság számára szánta." /Helyesen: ifjúságnak/.

A hiba ott van, hogy a számára, részére névutót gyakran használjuk -nak, -nek ragos névszó után, pedig ilyenkor vagy a névutó, vagy a -nak, -nek rag felesleges. Így például: "A csomagot azok, akiknek a számára küldték /helyesen: akiknek/, megkapták." Másik példa: "A könyvtárnak a részére rendelt folyóiratok pontosan megérkeztek." Helyesen ez így hangzik: "A könyvtár számára rendelt folyóiratok pontosan megérkeztek."

Még egy-két jó tanácsot! Ne készítsük cipőnket a cipésszövetkezetben mérték után, legfeljebb: mérték szerint vagy mértékre! Ne mondjunk ítéletet az emberek felett külsejük után, hanem: az emberekről külsejük alapján, külsejüket tekintve! Ne írjunk cikkeket, verseket álnév alatt, legfeljebb álnéven!

És végül: Ne kérjünk találkát /randevút/ a Mucustól pont öt órára, pont a mozi előtt! Hogy miért? Mert a pont nem használható határozóként! Örüljünk, ha az Édes éppen a mozi előtt vár ránk pontosan öt órakor! De ezt ugyan melyik férfi hiszi el?

KIT NEVEZHETÜNK ELVTÁRSNAK?

Nemrégiben egy kaposvári olvasó levelet írt a Népszabadságnak, s felháborodva kérdezte: miért szólítják a pártonkívülieket is gyakran elvtársnak. Szerinte ez valami fából vaskarika, mert aki nem párttag, azt nem illeti meg az "elvtárs" megszólítás.

A Népszabadság június 24-i számában Szántó Jenő válaszol a levélre: "Fából vaskarika? Az lenne fából vaskarika, ha azt hinnék, hogy a szocializmus csak a párt, a kommunisták műve, nem pedig az egész népé! Az lenne fából vaskarika, ha az elvtárs megszólítás kisajátításával válaszfalat emelnénk a párt és a

szocializmus pártonkívüli hívei közé, s mi begubóznánk e válaszfal mögé!"

A cikkíró a továbbiak során kifejti, hogy az "elvtárs" megszólítás kétségtelenül a munkásmozgalom kialakulásával honosodott meg szélesebb körben hazánkban, jóval korábban tehát, mint a kommunista párt megalakult.

Az említett cikk kiegészítéseként tisztázandónak véljük egyrészt az elvtárs szó fogalmát, másrészt használatának eredetét is. Czuczor-Fogarasi Nagy magyar szótára szerint elvtárs az, "ki ugyanazon elvekkel bír, ugyanazon elvek szerint cselekszik. Másképp: elvrokon." Lényegében ugyanígy magyarázza a szót Ballagi szótára is. Mindezekből látható, hogy a szó eleinte csak az azonos elvűek, az egyforma politikai felfogásának jelölésére szolgált, s csak később válik a munkásmozgalmon belül hivatalos megszólítássá.

Waldapfel József mutatott rá elsőnek arra, hogy az elvtárs szavunk, amelyet sokáig a múlt század végén keletkezett szónak tartottak, már 1848-ban megvolt, s a forradalmi mozgalmak szókincséhez tartozott. De még ő is tévedett. E szavunk - miként azt Zsoldos Jenő kimutatta - ismeretes volt már 1848 előtt is. Az Országos Ellenzéki Bizottmánynak "Pozsony november 21-én 1847" keltezésű kárlevele ekként szólítja fel az ellenzéki híveket: "Jelenben...két általános elvet kívánunk minden elvbarátaink ügyszeretetébe s kieszközlő buzgalmába ajánlani... Igyekezzenek elvtársaink megyéikben azon nézetnek többséget szerezni, miszerint követeik speciális utasításokat ne kapjanak."

A körlevelet minden valószínűség szerint Kossuth Lajos fogalmazta. Az Ellenzéki kör megalakulásáról tudósító körlevélben ugyanis hétszer említi az "elvbarátaink" szót. Elvtárs szavunkat tehát Kossuth Lajos írta le első ízben 1847-ben.

Jókai Mór 1869-ben ilyen című cikket írt pártjának lapjába, a Hon-ba: "Siklói választókerületi elvtársaimhoz! Meg is választották Siklós képviselőjévé!

KEDVES ELVTÁRS/NŐ/!

Gyakran kapunk leveleket, meghívókat a fenti megszólítással. Kérdés: helyes-e ez a megszólítási mód vagy sem. Némelyek felfogása szerint nem szabad takarékoskodni a szavakkal a megszólításban: vegyük külön a nőket és a férfiakat, mégpedig udvariasságból a nőket vegyük előre: Kedves Elvtársnő, Elvtárs!

Ez a finomkodó megszólítás eléggé elterjedt. Zavar csak akkor keletkezik, ha a szövegben is említeni kell a címzetteket: "Felkérem Elvtárs/nő/-t..." - így a tárgyrag nyilván csak a nő szóra vonatkozik, a férfiakra aligha. Ilyenkor valóban célszerű különválasztani a két nemet, és elvtársat, elvtársnőt, illetőleg elvtársnőt, elvtársat írni.

Felmerül azonban a kérdés: kell-e egyáltalán ez a nemi elkülönítés akkor, ha a megszólításból úgyis kiderül a megszólított, a címzett nembéli volta. Aligha. Elégséges, ha a szóbeli vagy az írásbeli megszólításban csak az elvtárs szó szerepel. Persze, a kettős alak használata sem kifogásolható, csak éppen felesleges. Ha az igazgatót pl. Kovács Jánosnének hívják, neve után elégséges csak ennyit írni: igazgató /és nem igazgatónő!/ hisz női mivolta kiderül a nevéből. Ezért helyteleníthető, ha a tulajdonnevek utáni foglalkozást jelző szó a nemre is utal, midőn ezt a tényt már maga a tulajdonnév is rögzíti. A Kovácsné elvtárs, szaktárs hibátlan megszólítás tehát, ha asszonyról van szó. Ha azonban leányról, akkor szükségszerű a kartársnő, elvtársnő stb. megszólítás: Kovács elvtársnő, kartársnő.

A régi magyar nyelvben nemrég még -né képzővel fejezték ki, ha a foglalkozás végzője nő volt: színésznő, táncosnő stb. Ma

már az ilyen fogalmak a foglalkozást űző személy feleségére utalnak /színészné a színész felesége/. Ha ezen a pályán nő dolgozik, a foglalkozási névhez csatolt nő utótaggal fejezzük ki: tanítónő, színésznő, gépíró stb.

HIGIÉNIA

Az egészség megőrzése végett követendő, rendszerint a tisztasággal kapcsolatos, általános érvényű szabályok összességét vagy ennek ismeretét az ismert görög szóval higiénianak nevezzük. A görög mitológiában a gyógyítás istene Aszklépiosz volt, akinek leánya Hügeia az egészség adományát nyújtotta az emberiségnek. A nevéből sarjadt köznevet görögösen hügiénianak kellene írunk és mondanunk, de a köznapi használatban a higiénia szó terjedt el, s ezt fogadta el helyesírásunk is.

A mindennapi életben gyakran találkozunk a higiénia szó elferdített változataival, így a higénia és higénikus szóval. Az egyik papírbolt kirakatában nemrég még ezt olvastuk: "Higéniai cikkek nagy választékban!" A Kossuth Lajos utcai papírboltban viszont csaknem pontos helyesírású szöveggel találoztunk: "Higiénikus, korszerű papírcikkek nagy választékban!" /A vesszőt és a felkiáltójelet csak mi tettük ki, a kirakati szövegben hiányzik./

Még orvosi körökben is gyakori a higiénia szónak finomkodó, külföldies ejtése, írása. Elöl jár ebben a Bakács-Jeney által szerkesztett egyetemi tankönyv, amelynek címe: A higiéné tankönyve. Hogy ejtsék, írják helyesen e szót a leendő orvosok, ha maga a tankönyv is az ellenkezőjére csábít?

A higiénia követelményeinek betartására szolgáló egyik eszköz: a papír vagy papiros. Elég sok baj származik abból, hogy a papírt hosszú i-vel, a papirost viszont már röviddel kell írni. A legtöbb hiba abból ered, hogy a papír szót igen gyakran, főleg

ragozott alakjaiban igen sokan röviddel írják és ejtik. Pl.:
Vegyetek elő papírt! Papírral csomagold be az uzsonnád!

Most adtak ki egy hasznos füzetet, amely babaápolási tanácsokat ad a kismamáknak. Ebben több helyütt is erősen reklámozzák a higiénikus Éva papírpelenka használatát. Egy lapon, egymás alatt a papírpelenkát hol hosszú i-vel, hol pedig rövid i-vel találjuk. Leginkább azonban ez a reklám hívja fel a figyelmet: Éva papírpelenkéval jobban megy!

A helyesírási szabályok betartásával talán még jobban menne! Legalábbis a fogalmazás.

ÖSSZETETT SZAVAK HELYESÍRÁSA

Az összetett szavak helyesírását olvasgatom az újságokban. Egy kiemelt című tudósításból arról értesülök, hogy "szénhidrogén-mezőt avattak Kiskunhalason." A címben a szénhidrogénmező - ahogy idéztük - kötőjelesen, e szövegben mindig egybeírtan szerepel. Kérdés, melyik a helyes.

Egy másik érdekes cikk arról tájékoztat, hogy a Bólyi Mező-gazdasági Kombinát a magyar szójatermelésnek "hazai rendszergazdája" és "főleg kitűnő szójagetőmag-eredményeinek messze külföldön híre megy." A "rendszergazda" és a "híre megy" helyett minden bizonnyal helyesebb, találóbb szót is lehetett volna használni, de bennünket most elsősorban a többszörösen összetett szavak helyesírása érdekel.

Iratok alján, névaláírás alatt gyakran találkozunk ilyen állásmegjelöléssel: miniszterelnök-helyettes, osztályvezető-helyettes, főszerkesztő-helyettes stb. - néha kötőjelesen, néha egybeírva. A Pécsi Tanárképző Főiskola névtábláin például a főigazgatóhelyettes egybeírtan vagy különírtan, a Pollack Mihály Műszaki Főiskolán pedig kötőjelesen a főigazgató-helyettes szó olvasható. Melyik a helyes?

Vezető helyettes - olvasható az IBUSZ-iroda előcsarnokában, másutt ugyanezt a fogalmat vezetőhelyettesnek írják. Melyiket fogadjuk el? Vagy talán mind a kettő helyes?

A Rákóczi úton a MÁV MENETJEGY IRODA nagy betűi merednek ránk. Olimpiai sportlottószelvények - olvastuk a Naplóban. Valóban két szó a menetjegyiroda, a sportlottószelvény viszont csak egy?

A felhozott példák azt igazolják, hogy országosan is, Pécs városában is sok bajt okoz az összetett szavak helyesírása, s jószerivel mindenki úgy írja őket, ahogyan helyesnek gondolja. Pedig a Helyesírási Tanácsadó Szótár az összetételek egybeírására és kötőjellel való tagolására bizonyos irányelveket ír elő:

1. Két egyszerű szóból álló összetételt sohasem kötőjelezünk, akárhány szótagú. Például: alumíniumkohászat /nyolc szótag/, fizetéseképtelenség /hét szótag/, de ugyanígy: vezetőhelyettes, igazgatóhelyettes.

2. Ha három elemből áll az összetett szó, akkor hat szótagnyi hosszúságig nem tagolunk kötőjellel. Például: nyugdíjegyesség, menetjegyiroda, szénhidrogénmező, sportlottószelvény, kőolaj- és földgázbányászat stb.

3. A négy vagy ennél több elemből álló alakulatokat öt szótagnyi hosszúságig nem tagoljuk kötőjellel, ötön felül azonban igen. Például: lőszerraktár, honvédelemvédelem, de főigazgató-helyettes, szójavítómag-eredmény, pénzügyőr-laktanya stb.

Egybeírásra kényszerülünk akkor is, ha az összetett szó jelentésváltozásos, például: nehézbenzin /egy sajátos benzinfajta/, kézitáska /táskafajta/, helybenhagy /megver, megbüntet/ stb.

Van több részletszabály is, mi csak a legáltalánosabbakra mutathattunk rá.

HOGYAN EJTSÜK ZETKIN KLÁRA NEVÉT?

Közismert, hogy a Magyar Rádió és Televízió Pécsi Stúdiója a Zetkin Klára utcában székel. Ezért érdekelt bennünket, vajon a Stúdió munkatársai hogyan ejtik az utcanévadó személy nevét. Nem sokáig kellett várakoznunk. Az augusztus 22-én délután sugárzott Történelmi arcképcsarnok című műsorban következetesen klará cetkinnek ejtették annak a lipcsei tanítónőnek a nevét, akinek javaslatára 1910-ben a szocialista nők második koppenhágai konferenciája minden év március 8-át nemzetközi nőnappá nyilvánította.

Idegen neveknél általában az a szokás, hogy az utónév megelőzi a családnevet, s ezért a Klara Zetkin írás helyesebb, mint a Zetkin Klára. Az utóbbi írás- és ejtémód azonban annyira átítatta a közfelfogást, hogy több városban is a Zetkin Klára nevet találták az utcanévtáblákon. Az efféle írásmódnak van bizonyos hagyománya, szokásjogi ereje. Még ma is sokan Verne Gyulát, Luther Mártont, May Károlyt mondanak Jules Verne, Martin Luther vagy Karl May helyett. Karl Marx nevét pedig hivatalosan is Marx Károlynak írják és mondják országszerte.

A kifejtettek ellenére is helyesebbnek véljük a Klara Zetkin írásmódot, mert nevezett német származású volt, és a német nyelvben a keresztnévnek a családnév elé helyezése a szokásos, miként erről Rosa Luxemburg, Anna Seghers, Anna Frank és mások névírása tanúskodik.

Még nehezebb eldönteni miként ejtsük a Zetkin nevet. Mivel Klara Zetkin német nemzetiségű volt, a német nyelvben pedig a z-t c-nek ejtjük, logikusnak tűnik, ha nevét cetkinnek ejtjük. Igen ám, de Klara Zetkin eredeti családneve Eissner volt, orosz származású férjének volt a neve Zetkin. Az asszonyok pedig

Németországban férjük családnevéhez illesztik a maguk keresztnevét, s ezért lett Klara Eissnerből Klara Zetkin. Az orosz nyelv viszont ismeri a z hangot, s ezért Klara Zetkin nevét zetkin-nek kellene ejtenünk. Mivel azonban a névviselő és a nemzetközi közvélemény is cetkinnek ejtette és ejti a Zetkin nevet, ezért azt az ejtémódot kell helyesnek tartanunk, mert hisz mindenki maga szabja meg nevének helyes kiejtését. Ez az oka annak, hogy gyakran egyazon nevet kétféleképpen ejtünk. A Pály nevet például ejthetjük pálinak vagy pájnak.

De térjünk vissza a Zetkin névhez!

A Szovjetunióban a D. E. Rosentál által szerkesztett és Moszkvában 1970-ben III. kiadásban megjelent Hangsúlyszótár a rádió és a televízió munkatársai számára című orosz műnek 638. lapján ez olvasható: Cetkin Klara. Más szótárak is a cetkin ejtémódot közlik. Mindebből azt kell következtetnünk, hogy a Szovjetunióban is tiszteletben tartják a névviselés szokásjogát.

BRATISLAVA VAGY POZSONY?

Az egyik Tollseprű szövege mellé kis cikk szorult ezzel a címmel: Új egyetemi város épül Bratislavában. Olvasóink közül többen felvetették a kérdést, hogyan írjuk azokat a városneveket, amelyeknek idegen nevükön kívül magyar nevük is van. Időszerűvé teszi a kérdést az idézett cikkben kívül az is, hogy sokan gondolnak az IBUSZ külföldi társasutazásaira, s a kiadott útmutatókban gyakran csak a külföldön használt városnév szerepel. De a közbeszédben is gyakran emlegetik a Novi Sadi Rádiót, a Bratislavai Televíziót stb.

A zavar okát abban találjuk, hogy sokan sovinizmusnak tartják, ha a határainkon túleső helységneveket magyar néven emlegetjük. A Magyar Tudományos Akadémiának e kérdésben hozott helyesírási döntése a következő: "A főként külföldi országokat, tartományokat, városokat, hegyeket, folyókat jelölő idegen

eredetű földrajzi nevek egy része magyaros formában honosodott meg nyelvünkben. Az ilyen megállapodott magyar kiejtésű földrajzi neveket a magyar helyesírás szabályai szerint írjuk: Itália, Pannónia, Bukarest, Krakko Nápoly, Párizs, Rajna, Elba stb."

Értékes nyelvművelő folyóiratunk, a Magyar Nyelvőr állásfoglalása szerint is nem sovinizmus az, ha az egyes népek a saját nyelvükön nevezik az őket körülvevő világ jelenségeit, használati tárgyait, a velük kapcsolatban volt vagy levő területek földrajzi alakulatait. Ekképpen természetes, hogy ugyanannak a folyónak, hegynek, városnak nyelvenként más és más neve alakulhat ki. A német Wient magyarul Bécsnek, olaszul Vienna-nak, oroszul Vjena-nak mondják. Természetes tehát, hogy azokat a földrajzi neveket, amelyek az idők során magyar nevet kaptak, magyarul kell írni. Történetileg kialakult földrajzi neveink használatában tehát nincs sovinizmus, mint ahogy nem sovinizmus az, hogy mi magyarul, mások oroszul, németül, mongolul beszélnek.

Képzeljük el, mi lenne, ha a földrajzi neveket mindig csak az államhatárok szerint kellene használni. Ebben az esetben román szomszédaink 1920 előtt nem írhattak volna Cluj-t vagy Oradeá-t, a jugoszlávok pedig Novi Sad-ot. Ma pedig mi lennénk kénytelenek így fogalmazni: Mátyás király meg a cluji bíró. Nem lehetne enni sem pozsonyi kiflit, sem kolozsvári káposztát, de még rajnai rizlinget sem lehetne inni.

A középiskolák számára kiadott földrajzi atlasz, nagyon helyesen, vastag szedéssel először a magyar elnevezést, zárójelben pedig az illető országban használt nevet tünteti fel térképein: Fiume /Rijeka/, Eszék /Osijek/, Belgrád /Beograd/, Gyulafehérvár /Alba Julia/, Bécs /Wien/, Pozsony /Bratislava/, Párizs /Paris/.

Ezért volna helyes, ha a különféle társasutazási útmutatók is közölnék az idegen városnéven kívül a magyar megfelelőt is.

Abban az esetben, ha valamelyik földrajzi névnek nincsen magyar megfelelője, az illető államban használatos névadáshoz kell alkalmazkodnunk. Így például a Volga melletti Tver városnak 1931-től Kalinyin a neve. Königsbergnek pedig 1946-tól Kalinyingrád a neve. Mivel e városoknak nyelvünkben más elnevezése nincs, e jelenlegi névhasználat a kötelező.

A szocialista országokban az a gyakorlat alakult ki, hogy minden nép a maga nyelvének földrajzi neveit használja szóban és írásban egyaránt. És ha városunk szépségét, gazdagságát egykor ez a régi közmondás értékelte: Magyaroknak Pécs, németnek Bécs! Mi elégedjünk meg ennyivel: Magyaroknak Bécs, németnek Wien!

A JASSZNYELVRŐL

Több szülő fordult hozzánk azzal a kéréssel, figyelmeztessük tanulóifjúságunkat az ún. jampecnyelv, jassznyelv elhagyására.

"Szinte érthetetlen már számomra, ahogyan fiam barátaival beszél" - írja egy aggódó édesanya. Levelében előadja, hogy III. ált. iskolai osztályba járó kisfia vidáman hazatérve az iskolából, megállt előtte, és ilyesfélét mondott: "Szia anyafej! Kriptában csörögnek a halottak."

Ilyen és ehhez hasonló "megnyilatkozások" sajnos gyakran észlelhetők. Talán elrettentésül közölte nemrég a Fürge Ujjak című folyóirat a következő nyegle, jampectáncost felkérő szöveget:

"Istók zicsi, finom egy csaj vagy, mondhatom! Hát velem már almás a lötyögés? Éppen most dumcsiztam a muteroddal, és még az öreglány is azt mondta, hogy a csudába hagyhatnád már ezt a sok nikhaj pacákat és csurglizhatnánk együtt egy klafa mambót!"

A felvetett kérdéssel kapcsolatban két dolgot kell megjegyeznünk. Az egyik az, hogy a jassznyelv csak ifjúságunk

egy részét hódította meg, még pedig elsősorban azokat, akik különben is hajlamosak a túlzásra. A másik, amit mondani szeretnénk: a kisebb közösségekben élők között szinte állandóan voltak ún. csoportnyelvek, amelyeknek egyes kifejezései, tréfás elnevezései, kiszólásai hol tudatos, hol tudatlan nyelvi alkotásokként jelentkeznek. Ilyen csoportnyelv pl. a diáknyelv, a katonanyelv, a sportnyelv, a bányásznyelv és általában a különféle foglalkozások közben kialakuló nyelvi sajátosságok.

A jassznyelvnek, amelyet magyarul csibész-, vagy tolvajnyelvnek mondhatnánk, évszázados nyelvi hagyományai vannak. Mintegy 500 évvel ezelőtt Villon Párizsában a "kagylósok" tolvajbandájának nemcsak külön rendőrsége, alkotmánya volt, hanem külön tolvajnyelve is. Maga Villon is ismerte ezt, és írt is egy-két ilyen nyelvű balladát.

Külön tanulmányt érdemelne /ha megérdemli egyáltalán/ a magyar tolvajnyelv keletkezésének, fejlődésének ismertetése. Most csak annyit: mielőtt az ifjúság valóban túlzott jassznyelvhasználata felett pálcát törnénk, nézzünk szét saját portánkon! Mily gyakran használjuk a közbeszédben pl. a hólyag szót! És beszédünkben nem a szövegekben savóval telt üregkeletkezéseket értjük csak e szón, hanem a buta, ostoba, megfontolatlan embert is. A pali szavunkat is általában a balek, a mindenre kihasználható, jámbor emberre szokták mondani.

Valljuk be őszintén: mi, szülők is gyakran használjuk, vagy legalábbis könnyen megértjük az ilyen jassznyelvi szöveget: Kár a benzinért; nagy a balhé, a zrí, a gezéresz; a srácok suliba járnak, stb.

Hogy ezek a nyelvrontó szavak eltűnjenek nyelvünkől mindenkinek arra kell törekednie, hogy ne használjon jasszszavakat, jampeckifejezéseket. Ha nemcsak a tanárok, tanítók, a sajtó, a rádió munkatársai írják, kifogásolják az ilyen beszédmodort, hanem a különböző munkahelyeken, sőt még a családi élet körében is, akkor remélhető, hogy a jassznyelv - ha nem is

vész ki teljesen nyelvünkől - de egy szűk műveletlen rétegre korlátozódik csak.

DIÁKOK A JASSZNYELVRŐL

„Az elmúlt alkalommal azoknak a szülőknek az állásfoglalását ismertettük, akik cseppet sem nézik jó szemmel a mindinkább elburjánzó jassznyelvet, amelyet főleg diákjaink beszélnek.

A hozzászólók elmondják levelükben: nemcsak az a baj, hogy a tanulók csibésznyelven beszélnek egymással, hanem hiba, súlyos hiba az is, hogy e beszédhez "méltó" nyegle, hányaveti magatartást is tanúsítanak. Mert minden szülő érzi, hogy nem éppen szülői tisztelet csendül ki az "öreglány", a "fater", a "mutterka" és egyéb "klassz" szavakból. Nem hisszük azt sem, hogy a mai lányok túlságosan örülnek, amikor a fiúk /jassznyelven: csórók, manuszok/ bigé-nek, csaj-nak, masszá-nak nevezik őket.

Ezen a nyelv és erkölcsrontó helyzeten - véleményünk szerint - csak akkor lehet javítani, ha társadalmi összefogással a csibésznyelvet arra a szűk rétegre szorítjuk le, amelynek továbbra is jellemzője maradhat.

Nem szabad azonban lebecsülnünk a tanuló ifjúságunknak azt a részét, amelyik nemcsak elítéli, nem beszél a jassznyelvet, hanem jelentős nyelvművelő tevékenységet is végez. Szerkesztőségünkhöz gyakran érkeznek olyan levelek, amelyekben egy-egy nyelvi helytelenségre, helyesírási hibára mutatnak rá az általános vagy középiskolai tanulók.

Egy tanárnő arról értesít bennünket, hogy az ősszel iskolája VIII. osztályú tanulóival kirándult a Bükkbe. A kis kirándulók azonban nemcsak a kedves emléktárgyakat és élményeket gyűjtögették, hanem az útközben látott hibás pályaudvari, utcai

feliratokat is. "Mint kis rendőrség rontottak rá a hibákra" - írja kedvesen levelében. - Tudunk arról is, hogy egyes pécsi középiskolákban nyelvművelő szakkörök is működnek, amelyek éberen őrködnek anyanyelvünk tisztasága felett.

Negyven tanulót megkérdeztünk, mi a véleménye a jassznyelvről? A többség elítéli azokat a "primitív lelkű, egysíkú, nyelvszegény" diákokat, akik a szép magyar beszéd helyett a jassznyelvet használják. "Egyes süvölvények azt hiszik, hogy naggyá, felnőtté válnak azzal, ha így beszélnek" - írja egy IV. osztályos diák. Mások viszont azzal védekeznek, hogy diáknyelv mindig volt, annak használata szinte "haladó hagyomány". - "Azért van szükség rá - írja egyik diák, - mert a diákok, nem akarják, hogy a nevelők mindent megértsenek."

Valami igazság van ezekben a véleményekben. A gyermeknyelvvvel foglalkozó nyelvészek megemlítik, hogy gyakori a diáknyelvnek az a faja, amelyet játékos célból alkalmaznak a köznyelv megfelelő szabály szerint való elváltoztatásával. Mi magunk is ismertünk diákkorunkban efféléket. Arany János: Jóka ördöge című versében említ is ilyent: "Turgudorgod mirgit forgotargatárgál."

Fodor István említi, hogy a szudáni négerek vallási szertartásokon olyan nyelvet használnak, amelyet alig néhányan ismernek. A jávai bennszülötteknél a magasabb kasztba tartozók naoko nyelven szólnak az alsóbb kasztbeliekhez s ezek kromo nyelven válaszolnak. A karib indiánoknál a férfiak karibul beszélnek, a nők aravak nyelven. Ez utóbbi állapot - főleg ha az anyósokra gondolunk - nem is olyan rossz megoldás volna.

VÉDJÉK-E A MUNKÁT?

Nemrégiben cikket közölt a Dunántúli Napló Székely Miklós tollából. A cikk arról tudósít, hogy elkészült az első hazai "robbanásbiztos" tv-képcső. Az eddigi képcsövek ugyanis - a

tudósítás szerint - ütés, karcolás, gondatlan kezelés hatására felrobbanhatnak, de a "robbanásbiztos" képcső biztosan nem robban fel. Olvasóink viszont félnek ilyen típusú képcsövet vásárolni, mert hisz a robbanásbiztosság azt jelenti, hogy a képcső biztosan felrobban, s ezért inkább robbanásmentes képcsövet vennének.

Azt is olvashattuk, hogy az Állami Biztosító Baranya megyei Igazgatóságának jelentése szerint több mint tizenhét ezren kötöttek megyénkben élet- és balesetbiztosítást. Azt még megértjük, hogy valaki az életét biztosítja, de a balesetet miért kell biztosítani? Ugyanígy felvethető a kérdés, miért beszélünk árvízvédelemről, tűzvédelemről, holott sem az árvizet, sem a tüzet nem kell védeni, inkább ellene kell védekezni. Miért nem mondjuk tehát: baleset elleni biztosítás, árvíz elleni, tűz elleni védelem?

Sokféle vonatkozásban gyakran használjuk a munkavédelem szót is. Ebben az összetett szóban a munkát védjük vagy talán - az előbbi szóösszetételek analógiájára - a munka ellen kell egyes "dolgozókat" megvédeni? Ugyanígy beszélünk, tanítjuk szakiskoláinkban a munkaegészségtant is. Nem volna helyesebb munkásvédelemről, munkáegészségtanról szólnunk inkább?

A felvetett kérdésekre az alábbiakban igyekszünk válaszolni - a nyelvművelésnek e kérdésében kifejtett mai álláspontját elfogadva.

Az új szavak alkotásának mai magyar nyelvünkben leggyakoribb módja a szóösszetétel. Ennek többféle típusa van. Egyike pl. az, amikor a melléknevet egybeírjuk a főnévvel, mint pl. a melegágy vagy a kisasszony esetében. A szóösszetételnek egyik gyakran előforduló fajtája az ún. értelemsűrítő vagy jelentéssűrítő összetétel. Így pl. a Bartók emlékezetére rendezett ünnepélyt Bartók-estnek, az ezer dologhoz értő mestert ezermesternek mondjuk, vagyis több szó értelmét egy összetett szóba tömörítjük, sűrítjük. A békeharc sem a békének a harca,

hanem a békéért folytatott harc, az anyagellátás is az anyaggal való ellátás, a cserepéldány pedig a cseréül szolgáló példány. Ezeket az összetételeket jelöletlen határozós szóösszetételeknek nevezzük.

Mivel pedig a robbanásbiztos szónál értelemszerűen a robbanás elleni biztosságra gondolunk, ezzel a jelentéstömörítéssel alkotott szóval éppúgy meg kell barátkoznunk, mint ahogy megszokta már fülünk és A magyar nyelv értelmező szótára is elfogadott szóként említi a bombabiztos, gázbiztos, tűzbiztos szavakat. Jobb volna természetesen a robbanásmentes, bombamentes szavakat használni, bár régebben nyelvművelőink helytelenítették a jobbadán csak nyelvújítás óta elterjedt -dús, -teljes, -képes, -képtelen, -szegény, illetőleg a -mentes, -ellenes, -forma utótagú összetett szavakat. Ma azonban már nem kifogásoljuk a vitamindús ételeket, a vérszegény költőket, az erőteljes érzéseket és a szolgálatkész elárúsítókat.

Ugyanez vonatkozik az előzőekben említett balesetbiztosítás, árvíz- és tűzvédelem szavakra, amelyeket mint jelöletlen határozós összetételeket köznyelvünk már elfogadott.

Más a helyzet a munkavédelem és a munkaegészségtan szóval. Egyik sem a munkának, hanem a munkásoknak a védelmét, egészségügyét célozza. Az Értelmező szótár szerint /V. 69. 1./ a munkavédelem meghatározása a következő: "Azoknak a jogszabályoknak, óvintézkedéseknek és intézményeknek az összessége, amelyeknek közvetlen célja a dolgozók egészségének, testi épségének, és életének a munkával járó ártalmaktól való megvédése." Ismeri a szótár a munkásvédelem szót is: "Azoknak a jogszabályoknak, intézményeknek és szerveknek összessége, amelyek a munkások számára jó munkafeltételeket, testi épségük megőrzését biztosítják."

Ha a két szó meghatározását összevetjük, úgy látjuk, hogy a munkásvédelem fogalma többet jelent a munkavédelemnél, mert

magába foglalja az utóbbi szó értelmét is. Helyesebb tehát, ha munkásvédelemről, munkaegészségtanról beszélünk munkavédelem, munkaegészségtan helyett. Ne védjük a munkát, inkább a munka védjen meg bennünket - ahogy Voltaire mondja - a három fő rossztól: az unalomtól, a bűntől és a szegénységtől!

CSEPÜLJÜK-E FIATALJAINK NYELVÉT?

Nemrégiben előadást tartottam a fenti címmel. Az előadás helyére érkezve meglepetve láttam, hogy az általam távbeszélőn bemondott címet ekként tették közzé: Csepüljük fiataljaink nyelvét! Nálunk ugyan a kérdést és a kérést gyakran összetévesztik a felkiáltásokkal, most mégis távol állt és áll tőlem fiataljaink mai nyelvhasználatának csak csepülése. Megtettük ezt régebben és minden bizonnyal a jövőben is, ha annak szükségét látjuk. Kárpálás helyett inkább azokra a nyelvi fordulatokra, szólásmondásokra szeretnénk most röviden rámutatni, amelyek közbeszédünket valamiféle újszerű, a mai élet adottságaihoz alkalmazkodó zamattal ízesítik.

Illyés Gyula például éppen e lap hasábjain nagyon ízesnek, szellemesnek találja ezt a kifejezést: elhúzza a csíkot, vagyis gyorsan eltűnik.

Ha Toldinak jólesett magában füstölögnie, miért ne lehetne a ma fiatalja pipa vagy pipás, főleg ha bepörög, bezsong valami miatt. Néha azért zabos valaki, mert átverni, átejteni, bepalizni akarják, vagy mert sokat szövegelnek neki, esetleg süket dumával, erős hantával. Gyakran persze csak azok lantolnak ekként, akikre régebben azt mondtuk: csirkefogó, naplopó, széltoló, léhűtő. Figyeljük meg, milyen szellemesen mondják ugyanezt a fogalmat a maiak: fűtő a napnál, sínváltó a reptéren, ingyenuszodai pénztáros, füstlapátoló a Keletinél, csövező stb.

Szerencse, hogy mai fiataljaink már nem isznak, esznek. Igaz helyette annál többet kajálnak, piálnak, tankolnak egészen

addig, amíg tintások nem lesznek, vagy másként: tökrészegekké nem válnak. A tök nem növényi eredetű szó, hanem a tökéletesen rövidítése, s ma már annyira elterjedt, hogy töksötétről, sőt tökjózságról is beszélünk.

Az italboltok neve ma már nem kocsmá, hanem nagyon szellemesen: apák boltja, lordok háza, a két pécsi főiskola közelében lévő italbolt humoros neve: Kocsis tanszék. A kocsi /azaz autó/ régebben elakadt, elromlott; ma: bedöglik, meghibásodik, lerobban.

Akik szeretik az albérleti dumát, vagy nyomni a sódert, azok szakszókincsében a férfiak neve: pasas, pacák, pók, manus, tag, ürge. A nőké pedig: kis csaj, jó bőr, massa, bige stb. A békeességben hagyásra is érdekes kifejezések születtek: Szállj le rólam! Kopj le! Lépj le! Lapozz egyet!

Érdekes fordulatok születtek a sport nyelvéből: átveszi a stafétabotot /folytatja a megkezdett dolgot/, bedobja a törölközőt! /helytelenül: a törölközőt = lemond munkája, terve folytatásáról/, ez nagy öngól volt /= más helyett maga járt rosszul/, ez telitalálat volt /= találó megjegyzés/, ez csak bemelegítés /=előkészület/. Még harminc évvel ezelőtt nem értették volna az ilyen sportmondást: Bundázás volt az oka, hogy a csapat lefeküdt. /Megvesztegetés miatt nem játszottak jól./ Ehhez hasonló átvitt értelmű a lefektetés szó. Ez ugyan nem sportszakszó, de vannak, akik sportszerűen gyakorolják.

A KÉTSZÁZÖTVENEDIK TOLLSEPRŰ UTÁN

Kedves Barátom!

Köszönöm kedves, üdvözlő soraidat, jókívánságaidat, amelyekkel megtiszteltél annak örömeire, hogy az Édes anyanyelvünk épségben elérkezett fennállásának huszonötödik évéhez. Biztatóbb fogalmazásban: az első negyedszázad végéhez - ahogy az én megyém lapja írta köszöntő - és a második negyedszázadra buzdító - cikkében. A köszöntést s a jókívánságokat illik, s a mi esetünkben lehet is viszonzni, hiszen igazán nem sok év választja el a Tollseprű-t az évfordulótól: szűk másfél év múlva két évtizedet tudhat maga mögött. De - ahogy nézem - találok ennél alkalmasabb ürügyet is a köszöntésre: amikor minket huszonötöltek, a Tollseprű éppen abban az időben érte el és haladta túl a kétszázötvenedik megjelenést! Szívből gratulálok, s a további - hosszú éveig tartó - söprögetéshez erőt, egészséget, bátorságot és jó kedvet kívánok!

Ha jól emlékszem, már induláskor is örömmel köszöntöttem kezdeményezéseted: 1959. őszén, amikor Pécssett /vagy Pécsen?/ voltunk, országos nyelvművelő konferencián. Néhány hónappal előbb indult a rovat, s a tanácskozások idején már vagy kéttucat cikk megjelent. Friss, ötletes írások voltak, hosszú életet ígértek a "csecsemőnek". Igen ötletesnek, találónak tartottam a rovatcímét is. /Nagyon nehéz ma már új nyelvművelő könyvnek, rovatnak, sorozatnak megfelelő, jó címet adni!/ A tollseprű finomabb eszköz, mint - mondjuk - az égseprű, mert hát esetenként finomabb "tárgyak" söprögetésére, tisztogatására, portalanítására való. De azért csak seprű! S aztán - ami még fontosabb - többféleképpen is lehet értelmezni ezt a szót. /A jó címadásnak ez szinte a legfontosabb követelménye!/ A tollseprű

nemcsak tollból való seprű /lásd: tollpárna/, hanem a tollnak, más tollának a sepregetője is, olyan eszköz, amely tollseprő /= tollat seprő/ munkát végez /lásd: tollfosztó/; de olyan is, amely tollal /írótollal/ végzi a tisztogatást /lásd: tollharc /. Lehet persze, hogy Te már mindezt megírtad valamelyik tollsepregetésben; nem jutott kezembe mindegyik. No persze nemcsak a sorozatcím érdemel dicséretet: példás a Tollseprű több más szempontból is.

A nyelvi valóság tükrözéseként: változatos, sokszínű a sorozat "tematikája": a szükséghez képest változtatják egymást helyi és országos nyelvi problémák: a helyesírás, a kiejtés a fogalmazás kérdései, az irodalom nyelve, a szaknyelvek és az argó; a hivatali nyelv, az idegen szavak gondjai stb., stb. Ha valamit tanácsolni lehetne: országos /és három évtizedes/ tapasztalataim alapján úgy gondolom, valamivel többet kellene, lehetne foglalkozni a még mindig frissen élő /s a nyelvművelő munkát bénító/ nyelvhelyességi babonákkal. Tele van velük az ország: soha nem létezett vagy már rég elavult szabályokkal riogatják egymást az emberek - a nyelv valódi megismerése helyett. Lehet persze, hogy a Dunántúli Napló olvasóközönsége nem szenved ebben a betegségben/?/. Néhány pécsi levelem mindenesetre azt mutatja, hogy ott sincs minden a legnagyobb rendben. Egyszer például valaki Pécsről azt kifogásolta, hogy az Édes anyanyelvünkben én egy megírandó könyvről beszéltem, pedig ez már "nyelvi lomtárba helyezett" kifejezés. Hadd idézzem akkori válaszom néhány sorát:

"Az említett előadásban valóban elhangzott ez a jelzős szerkezet: a megírandó könyv. Olyan könyv, amelyet ezután kell megírni. Most már csak az a kérdés, hogy valóban kerülendő-e, üldözendő-e az ilyen -andó, -endő. Mi a teendő, mi a követendő szabály a jövőre nézve? Először persze tisztázandó volna, ki és mikor helyezte lomtárba ezeket a nyelvi formákat. Meggondolandó ugyanis, hogy nemcsak én szegtem meg e szigorú

törvényt, hanem velem együtt mások is vétkeztek és vétkeznek ellene. Sőt, aligha tévedek, ha azt állítom, hogy levélírónk is állandóan vét saját szabálya ellen. És valószínűleg az ő matematikatanára is gátlás nélkül mondott ilyeneket: kisebbítendő, kivonandó, szorzandó, osztandó, levonandó stb. Meg talán a tisztelendő úrtól is hallott illendő és maradandó tanításokat a múlandó világról, szánandó halandókról, esendő, veszendő lelkekről, esetleg arra is emlékszik, hogy a templomban kihirdették a házasulandókat. És hát akik forgandó szerencséről, romlandó vagy kelendő árúról beszélnek, azokat megvetendőnek tartja, vagy hajlandó elnézni esendő voltukat?"

Megismétlem: érdemes volna, szükséges volna az ilyen téveszmék ellen szervezettebben, rendszeresebben harcolni. Egyrészt: azzal, hogy az ilyen eseteket sorba vesszük, bebizonyítjuk nyelvünk történetéből, klasszikus és mai íróink nyelvhasználatából, hogy mennyire nem állják meg a helyüket bizonyos "szabályok". De ami még fontosabb: nyelvünk életének, történetének megfelelő módon, a helyhez illő stílusban való rendszeres tárgyalásával, a nyelv életének, változásainak bemutatásával tudnánk elérni az anyanyelvi műveltség igazi emelését; olyan nyelvérzék, nyelvi tudat kialakítását, amely biztos alapot nyújthat a nyelv, nyelvhasználat kérdéseiben való eligazodásban.

Volna még egy két gondolatom, javaslatom, de már úgyis hosszúra sikerült ez az üdvözlésre, köszöntésre szánt levél.

Szeretettel köszönt, s hatvanötödik életéved elérése "okán" is minden jót kíván:

Lőrincze Lajos

Tartalomjegyzék

Az Olvasóhoz! /Mitzki Ervin/	7
Az első Tollseprűből	9
Mindannyiunk felelőssége	9
Seprő, vagy seprű	12
Édes anyanyelvünk	14
Pár szó a Helyesírási tanácsadó szótárról	15
A művészet nevében?	17
Csekey István: Megseprűzöm a tollseprűt	19
"Egyesek" védelmére	20
Köznyelvi hibák	22
Beszéljünk becsületesen!	24
Erről is beszélni kell!	26
Van-e keret?	28
Melyik a helyes?	30
Szabatosság egy kis sajtóhibával	32
Lehet, nem lehet?	34
Töltelékszavak	36
A suksük-nyelv	38
A pendelytől a kombinéig	40
Akcióprogram	42
"Kooperálás" a nyelvi "rekonstrukció" jegyében	44
Tallózás	46

Disznóság	48
Szavak szélhámossága	50
Szélhámos szavak	51
Fotó, totó, lottó	53
Ki az élettárs?	55
Tankönyvekről	57
Lap vagy oldal?	58
Tizenöt év - szavakban	61
Hibák a névelő használatában	63
Hősök és léhűtők	65
Karácsony	66
Boldog újévet!	67
Levél almás ügyben	69
A bányásznyelv	71
A bíróságok nyelve	73
Kőművesek között	75
Jön vagy megy?	77
Téves nyelvi hiedelmek	79
Mit értünk ez alatt?	81
Betűszók	83
Harmadhó	85
Bankjegyhamisítás	87
Halló!	89
Fölfelé vagy felfelé?	91
Vagy - vagy!	93

Kis vagy nagybetű?	94
Vita az -i képző körül	96
Nőknek - férfiaknak	98
Leinformálható-e?	100
Szórokonság	102
Sízel, vagy síelsz?	103
Nem-e?	105
Márpediglen	107
A ja és a jó	108
Meddig?	112
Vesszők	112
Sajgó hibák	114
Legfelső vagy legfelsőbb?	116
Hol a "keztyű"?	118
Forr a bor?	119
A csiger	121
Borban az igazság?	122
"Nagyképű" szavak	124
"Unszimpatikus" emberek	126
Házassági hirdetések	127
Kissé félreérthető	129
Ki húzza a rövidebbet?	131
Furcsa takarékoság	132
Slágereink	134
Kell-e a személynév előtt névelő?	136

Service?	139
Le a kalapot!	140
Az illetékesek „felé”	141
Célba talált?	142
Minaré vagy Minaret?	144
Hurutár	145
0:0	146
Megismerkedne, vagy megismerkednék?	148
A névadás művészete	149
Magyar utónévkönyv	151
Született...	153
SC	155
Per pillanat	155
Direkte	157
Telefon vagy távbeszélő?	158
? - !	160
Teknika?	161
Egy nehéz betűnkőről	163
Aktuális szavak /?/	165
Vidám hirdetések	166
Szomorú híradás	168
A Tettye és a Mecsek	170
Néhány pécsi utcanevről	172
A három kerület és a többiek	174
Pécsi portya	176

Pécsi piac	177
Deindol-e a Daindol?	179
Francia- vagy őszibarack?	180
Mecsek vidéki szőlőnevek	183
Zöldellő lombok híján	184
Profok és doktorok	186
Vetélkedés	189
Hogyan beszélünk a pult mögött?	190
Melyiket használjam?	192
Szegény apa!	194
Érdekes vonzatok	195
Szófejtések	197
Varszava-e a Warszawa?	199
Lysistraté?	200
Magános vagy magányos?	202
Kislányokról van szó	203
Csókolom!	205
Szia!	206
Ne tévesszük össze!	207
"Leltár miatt zárva!"	208
Kit nevezhetünk elvtársnak?	210
Kedves Elvtárs/nő/!	212
Higiénia	213
Összetett szavak helyesírása	214
Hogyan ejtsük Zetkin Klára nevét?	216

Bratislava vagy Pozsony?	217
A jassznyelvről	219
Diákok a jassznyelvről	221
Védjük-e a munkát?	222
Csepüljük-e fiataljaink nyelvét?	225
Lőrincze Lajos: A kétszázötvenedik Tollsöprű után	227
Függelék - Utolsó Tollsöprű	236

F Ü G G E L É K

Utolsó Tollsöprű: Új Dunántúli Napló 1992. július 18. szombat,
10. oldalon

Vigyázzunk az elválasztásra!

Sokunknak egyező a véleménye, hogy az utóbbi időben az újságokban elszaporodtak a sajtóhibák, amelyek azonban nem az újságírói munka felületességéből adódnak, hanem igen gyakran az új rendszerű szedőtechnika „vívmányaként” jelentkeznek. Ezek a sajtóhibák főleg az elválasztási szabályok rendszerének mellőzésével keletkeznek. Nem hisszük ugyanis, hogy van olyan újságíró, aki például a finnugor szót ekként választaná el: finnugor, vagy éle-tútját, fél-elem, sú-lyadó, vagy a mondat végére kiteendő, de a sor végére nem férő : ! □□- jelek a következő sor elejére kerülnének, és magukban álljanak. Ilyen elválasztást is láttunk, olvastunk: f-rakció.

Néha hibának érzi az olvasó, ha az influenzát - egyébként helyesen - inf-luenzaként írják, az inflációt pedig inflációnak, de találkozunk az „ugyanis” szónak „ugya-nis”-ként való írásával a helyes „ugyan-is” helyett. A „legalábbis” elválasztás pedig: leg-alább-is.

Érdemes tehát felidézni némelyik elválasztási szabályunkat. Írás közben ugyanis nem minden szó fér ki a sor végén teljes terjedelemben, s ilyen esetben egy részét kénytelenek vagyunk a következő sorba átvinni. Az elválasztás alapja a szótagolás.

Nyelvünkben minden szó annyi szótagra bontható, ahány magánhangzó van benne: föld, ballag, szoba, fi-a-i-é-i.

Ügyeljünk arra, hogy egy betűt lehetőleg ne vigyünk át a következő sorba, mert hisz az elválasztási kötőjel helyén elfér az átvinni szándékolt egy betű. A hosszú (kettőzött) mássalhangzók betűjelének egyik írásjegyet az előző sorban hagyjuk, a másik írásjegyet pedig a következő sorba visszük át: asz-szony, any-nyi, pogy-gász. Vigyáznunk kell a dz és dzs betűknek az új helyesírás szerinti elválasztására, amikor is e betűk egymástól nem választhatók el: bo-dza, e-dzés, fin-dzsa, lán-dzsa, fogodz-dzatok, ma-ha-ra-dzsa.

Gondot okoz az összetett szavak elválasztása. Ilyen esetekben a lehetőség szerint figyelembe kell vennünk az összetétel tagjait, tehát úgy választjuk el, hogy az összetett szó előtagja az első, utótagja pedig a következő sorba kerüljön. Egyébként mind az előtag, mind az utótag a szótagolás szabályai szerint választható el.

Ha olyan idegen eredetű összetett szavakkal van dolgunk, amelyeknek egyik tagja sem él önálló életet nyelvünkben, egyszerű szóként szótagolva választjuk el: demok-rácia, program, konk-rét, ext-ra, exk-luzív.

Előfordulhat azonban, hogy az előbbi szavak tudományos szakszövegekben fordulnak elő, s ilyenkor az elválasztásban idegen eredetükhöz igazodhatunk: demo-krácia, ex-kluzív stb. Helyesírási kézisztárunk azonban helyesírásunk egységes törését látja az efféle, régebben divatos írásmódban, s éppen ezért nem ajánlja ezt az elválasztási módot, bármennyire is logikusnak látszik. Mi sem javasoljuk.